

D

1 - F 667

KERESZTÉNY MAGVETŐ

79. ÉVFOLYAM 3—4. SZÁM ● ALAPÍTÁSI ÉVE 1861.
KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ
1973

KERESZTÉNY MAGVETŐ

3—4. szám

1973

79. évfolyam

KOLOZSVÁR

TARTALOM

Welcome to the Executive Committee of the IARF!	124
Köszöntjük a Vallásszabadság Világszövetségének Végrehajtó Bizottságát!	125
Augusztus 23.	127
Gondolatok a huszonhatodik évforduló alkalmából	129

TANULMÁNYOK

Dr. Kovács Lajos

Az újjászületés szükségessége	131
Isten és ember szolgálatában	137

Lőrinczi László

Vallok a hitemről	148
-----------------------------	-----

Dr. Mikó Imre

Amerikai unitáriusok között	158
---------------------------------------	-----

Dr. Ferencz József

A vallási tolerancia kialakulása Lengyelországban	161
---	-----

Dr. Erdő János

Ralph Waldo Emerson	164
-------------------------------	-----

Szabó Árpád

Keresztelő Jánosnak a kumráni közösséggel való kapcsolata	176
---	-----

Dr. Borbély István

Karácsony története	187
-------------------------------	-----

Szabó Dezső

Unitárius sírok a kolozsvári házsongárdi temetőben	190
--	-----

Borbáth Károly

Adalékok Brassai Sámuel közírói és szerkesztői munkásságához	203
---	-----

Simén Domokos

Önálló unitárius egyházközség Asszonynépén	206
--	-----

Halmágyi Pál	
32 év története a bethlenszentmiklósi egyházközség életéből	209
ifj. Kiss Jenő	
A fogarasi egyházközség múltja és jelene	213
Dr. Úrmösi Károly	
Tanáromra emlékezem	218

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Dr. Kovács Lajos	
Figyeljetek, vigyázzatok és imádkozzatok	221
Lőrinczi László	
Megtartó név	224
Gellérd Imre	
Jézus útja	227
A pásztorok	229
Rejtett kincsek	232
A kereszteny ember ismertetőjegye	236
Zoltán Sándor	
Jézus tanítványainak ismertetőjegye	240
Fazakas Ferenc	
A munka öröme és szépsége	242
Nyitrai Mózes	
A mag	245
Keresztes Sándor	
Mondhat-e újat Babel tornya nekünk?	247
Májay Endre	
Hívj segítségül engem	250
EGYHÁZI ÉLET	253
HÍREK	261
KÖNYVSZEMLE	265

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861

Megjelenik negyedévenként

Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: Cluj, Bulevardul Lenin nr. 9.

Szerkesztőség: Kolozsvár, Lenin út 9. Telefon 146—09

Szerkesztő bizottság: dr. Kovács Lajos püspök (elnök és felelős szerkesztő),
dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), Szabó Árpád és Szabó Dezső
(szerkesztők) és Sebe Ferenc.

WELCOME TO THE EXECUTIVE COMMITTEE OF THE IARF !

We, the leaders and members of the Unitarian Church greet with great joy and sincere brotherly love the members of the Executive Committee of the International Association for Religious Freedom (IARF) who will keep at Cluj between 16—19 May, 1974 their annual meeting.

We wish that this meeting be as succesful as possible, serving as a favourable occasion for the further development of the close relation between our world-organisation and its Romanian membergroup, for the strenghtening of its endeavour for peace, understanding and cooperation of all nations on this earth.

Our heart is open to our honoured guests. We wish that they feel well in our country and with our church members and go back to their homes with pleasant memories.

You are welcome!

Cluj, December 2, 1973.

Dr. Lajos Kovács
bishop

Dr. László Barabássy
chief curator

KÖSZÖNTJÜK A VALLÁSSZABADSÁG VILÁGSZÖVETSÉGÉNEK VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGÁT!

Az Unitárius Egyház vezetősége és hívei örömmel és őszinte testvéri szeretettel köszöntjük a Vallásszabadság Világszövetsége Végrehajtó Bizottságának tagjait, akik 1974. május 16—19. napjain Kolozsváron, egyházi központunkban tartják évi rendes gyűlésüket.

Kívánjuk, hogy ez a találkozás a lehető legeredményesebb legyen és szolgáljon alkalmul világszövetségünk és a romániai tagegyház kapcsolatainak további fejlődéséhez, a világ népeinek békeesség, megértés és együttműködés iránti törekvése erősítéséhez.

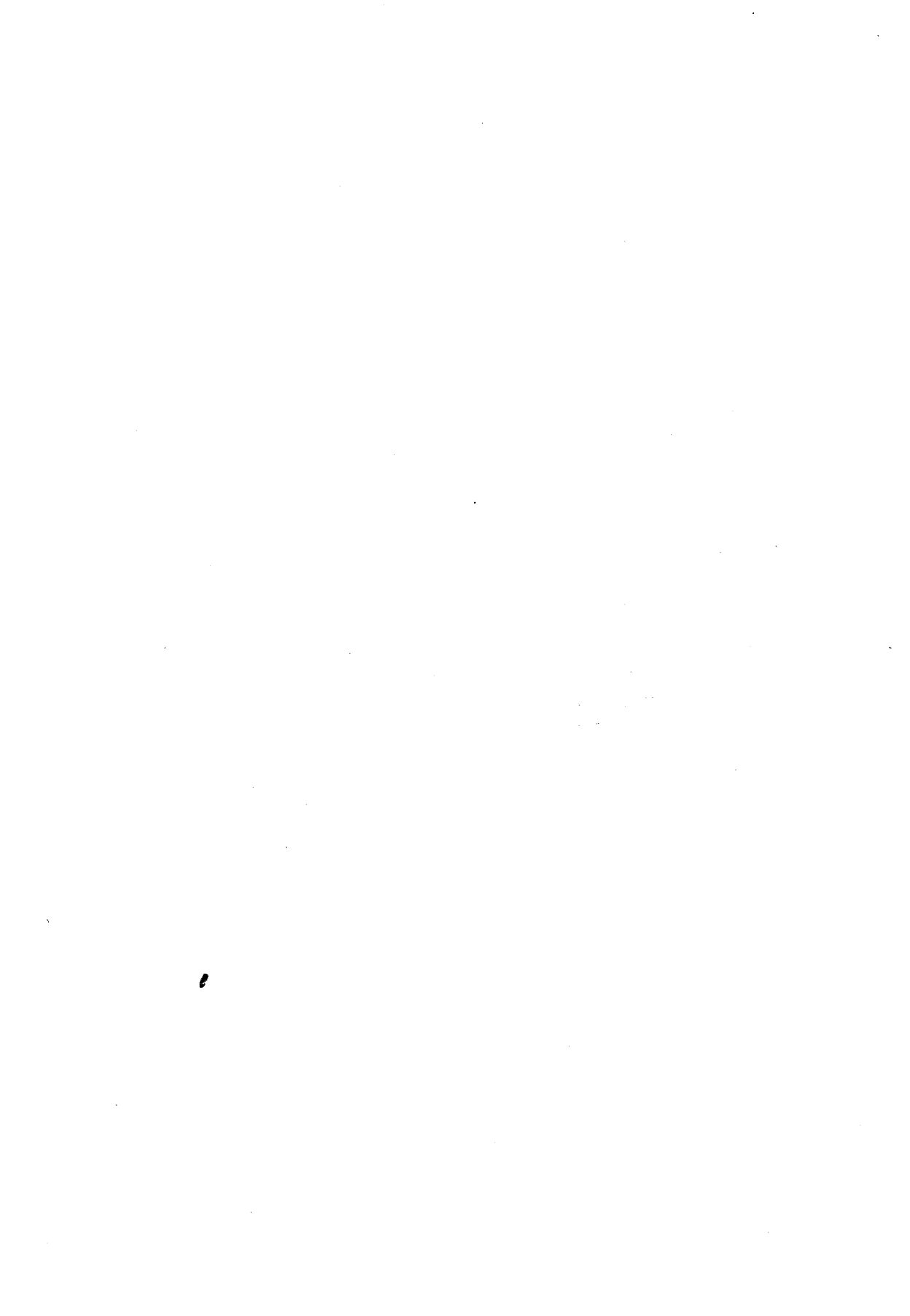
Szívünk nyitva áll kedves vendégeink előtt; kívánjuk, érezzék jól magukat országunkban és híveink körében és térjenek vissza otthonaikba kellemes emlékekkel.

Isten hozta mindnyájukat!

Kolozsvár, 1973. december 2.

Dr. Kovács Lajos
püspök

Dr. Barabássy László
főgondnok

AUGUSZTUS 23

A nemzeti antifasiszta fegyveres felkelés és Románia fasiszta iga alóli felszabadulásának 29. évfordulóját ünnepeljük. Hazánk életének sorsdöntő jelentőségű, emlékezetes eseménye Augusztus 23., mely a szabadságra és társadalmi igazságosságra való törekvés megvalósításának útját nyitotta meg a román nép előtt. Népünk emlékezetében örökre fennmaradnak a hősi harcok, melyeket a román katonák, a kommunista párt által szervezett hazafias gárdák tagjai folytattak, akik a munkások és parasztok, a lakosság nagy többségének lelkes támogatásával megdöntötték az Antonescu-rendszert, és vitézül harcoltak a hitlerista csapatok kiűzéséért. Az emlékezés napján elismeréssel adózunk a nép összes fiainak, akik életüket áldozták a fasiszmus legyőzéséért, a haza szabadságáért és boldogságáért.

Ami Augusztus 23. után következett, azt úgy ismerjük, mint a nagy forradalmi átalakulások és a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építésének korszakát. A felkelés győzelme, a népi forradalom sikeres végrehajtása, az új társadalom megteremtése mind annak a hősi harcnak és áldozatteljes munkának a gyümölcse, amelyet nemzetiségre való különbség nélkül népünk folytatott a Román Kommunista Párt vezetésével. A hadsereg, a munkásság, a földművesek és az értelmiségiek egy lélekkel és akarattal sorakoztak fel az új életet teremtő harcosok sorába. Régi álmok: szabadság, egyenlőség és társadalmi igazságosság beteljesedését érezte meg minden dolgozó. Az eltelt 29 év bizonyítja, hogy ez az álom megvalósítható, és hogy a hősök áldozata s a nép küzdelme nem volt hiábavaló. Augusztus 23-án a jelen igazolja a múltat és biztat boldog, szép jövővel.

Immár a 29. évfordulóról tekintünk vissza a közelmúltra, és büszkén érezzük magunkat mindazért, amit népünk és pártunk ezekben az években megvalósított. Méltán állapította meg erről a korszakról Nicolae Ceaușescu, az Államtanács elnöke a főváros népének nagygyűlésén, június 16-án: „Visszatekintve... erre az egész időszakra, jogos büszkeséggel állíthatjuk, hogy dicsőséges kommunista pártja vezetésével népünk leküzdötte az összes nehézségeket, kiküszöbölte az összes akadályokat... biztosította Románia szüntelen előrehaladását, a szocializmus győzelmét.”

Románia népe ma nemcsak ünnepel, hanem teljes erővel dolgozik napfényes jövője érdekében. Szocialista nemzetünk felvirágzása, alkotó képességeinek széles körű kibontakozása biztosítja Románia sikeres előrehaladását a párt vezetésével a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtésének útján, ami alapvető célkitűzés országunk fejlődésének jelenlegi szakaszában.

A Román Kommunista Párt X. kongresszusa, valamint az 1972. évi országos konferencia megállapította hazánk gazdasági és szociális-kulturális előrehaladásáért folytatandó munka irányát és ütemét. Ez a jövőt építő munkaprogram nemzetiségre való különbség nélkül szilárd egységbe és testvériségbe forrasztja hazánk dolgozóit — románokat, magyarokat, németeket, szerbeket és más nemzetiségűeket —, s egyben hozzájárul a párt körül felsorakozott egész nép összetartásának szüntelen erősítéséhez.

Augusztus 23. vívmánya a különböző vallásfelekezetek teljes jog-egyenlőségét biztosító törvény is, mely a felekezeteket az egymás közötti kölcsönös megbecsülés és tisztelet gyakorlására vezette. Ez a törvény az unitárius egyház lelkészei és hívei részére is lehetővé tette, hogy az ember és a haza szolgálatában az ország más felekezeteivel testvéri egyetértésben együttműködjenek. A kölcsönös megbecsülés, tisztelet és szolgálat szelleme határozza meg ma minden felekezet tevékenységét.

A román nép az alkotó erők intenzív mozgósításának légkörében, a saját erejében és jövőjében való bizalom jegyében ünnepli a történelmi győzelem évfordulóját, s határozottan küzd azoknak a célkitűzéseknek a megvalósításáért, melyeket a Román Kommunista Párt dolgozott ki a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtésére. Az unitárius egyház hívei és lelkészei is az ország minden állampolgárával együtt ünneplik a történelmi évfordulót, és teljes odaadással vesznek részt a napfényes boldog jövő megteremtésében.

GONDOLATOK A HUSZONHATODIK ÉVFORDULÓ ALKALMÁBÓL

A köztársaság eszméje szinte egyidős az embernek társadalmi lény-nyé válásával. A népek legjobbjainak szívében mindig élt a vágy a többség akaratának érvényesítésére. A köztársasági társadalmi rend történelmi formái mind egy-egy lépést jelentettek előre.

1973. december 30-án 26. évét töltötte Köztársaságunk. Ez a nap olyan gazdag eszmei és anyagi tartalommal jelentkezik mindnyájunk életében, amihez csak 1944. augusztus 23-a hasonlítható, amely megvetette az 1947. december 30-i történelmi fordulat alapját.

1947. december 30-a szentesítette a dolgozó népnek, egész társadalmunk elsöprő többségének az uralmát. Márpedig egyedül ez lehet biztosítéka a legmagasabb értelemben vett emberi jogok tiszteletben tartásának, termőtalaja a gazdasági felvirágzásnak. Ez adja meg a biztos lehetőséget arra, hogy a társadalmi javak, a tudomány és a művészet vívmányai, alkotásai, eredményei valóban közkinccsé válhassanak.

Mindezekre a 26 év története fényes bizonyisággal szolgál.

Amikor még a lehetősége is megszűnik annak, hogy a társadalom törpe kisebbsége százezrek, milliók munkájából — munka nélkül — éljen, akkor a termelés olyan arányokat ölthet, amelyenről valamikor álmodni sem lehetett. Ez minden dolgozni akarót munkához juttatott, és mindenkinek bőséges kenyeret biztosított. Ugyanakkor anyagi lehetőséget is nyújtott minden dolgozónak, hogy a tudomány és művészet gyümölcseiből magának részt kérhessen és szabad időt, hogy a pihenés-óráiban e gyümölcsöket lényének szerves részévé tehesse.

Szilárd és következetesen tudományos alapon szervezett társadalomban a fejlődés egyenletes. Népköztársaságunk 18 év alatt megteremtette Románia Szocialista Köztársaság alapját és keretét. Egy olyan társadalomét, melyben senkinek sem kell megélhetéséért aggódnia és lemondania a magasabb rendű emberi igényekről.

Hívó keresztény ember részére tehát e társadalomba való jóakarátú beilleszkedés egyben a vallás parancsainak követését is jelenti. Vallási

meggyőződésének hű szolgálata révén tehát nem kerülhet kibékíthetetlen ellentétbe társadalmunkkal. Nem lehet tanúja annak a szörnyű szakadéknak, ami a szóval hirdetett igazság és a vigasztalan valóság közt a múltban oly sokszor tátongott. Így a keresztény ember számára nincs ellentét jelen társadalmi létünk és a jézusi parancsok közt.

Ezért állhat és áll Unitárius Egyházunk lelkeszi kara és híveinek tömege szilárdan Románia Szocialista Köztársaság mellett. Ezért tartozunk mindnyájan hálával és köszönettel hazánk vezetőinek.

TANULMÁNYOK

AZ ÚJJÁSZULETÉS SZUKSÉGESSÉGE

Minden vallás életében vannak sorsdöntő időszakok, amelyek annak további fejlődési irányát meghatározzák. Minden vallás, történelme folyamán, elérkezik egy olyan pontig, amikor hívei lelkében visszatart-hatatlan erővel jelentkezik egy vágy, szándék, akarat újat, jobbat, nagyt-szerűbbet alkotni azzal szemben, ami régivé, elavulttá, időszerűtlenné vált. Minden vallás életében kiformalódik egy-egy hősi időszak, amely-nek eredménye megújulás, lelki, szellemi újjászületés, egyszóval re-formáció.

Ma, az 1517-ben Luther Márton által megindított reformáció 452. évfordulóján egyfelől arról a jelentős reformációs mozgalomról szeret-nék beszélni, amely az Ószövetség népének vallásos életét döntő mó-don befolyásolta, és amely Jézus fellépésének előfeltételeit is lényeges vonásaiban megteremtette. Másfelől a jézusi evangélium reformátori tartalmát óhajtom néhány vonással felvázolni, amely a hívő keresztény ember életprogramját véglegesen meghatározta, és a középkorból az új-korba való átmenet időszakában egy erőteljes reformációt, lelki és szel-lemi megújulást, újjászületést indított el a maga diadalmas útján.

*

Az Ószövetség ezeréves történetének legkimagaslóbb fejezetét a pró-fétai megújulás, a próféták működése eredményeképpen megvalósult vallásos reformáció alkotja. A próféták az akkori idők igazi szellem-óriásai, az ókor vallástörténetének kimagasló egyéniségei, akik mintegy négy évszázadon át az izraelita nép valláserkölcsi életének fejlődését irányították, és magas erkölcsi követeléseikkel népük és azon keresztül az emberiség szellemtörténetének alakulását jelentős mértékben befo-lyásolták. Egyik legfőbb jellegzetességük Istenük ügyének önzetlen, bá-tor, félelmet és megalkuvást nem ismerő szolgálata volt a bálványimá-dás minden formája ellen folytatott szívós, következetes küzdelmükben. Legnagyobb reformátori jelentőségük abban áll, hogy egy új elméletet és új szemléletet teremtettek, ami abban állott, hogy merték Istent azo-nosítani a jóval; másszóval Istent az erkölcsi rend legfőbb őreként pré-dikálták, aki a jót megjutalmazza, de minden rosszat, minden igazságtá-

lanságot és jogtalanságot irgalmatlanul megtorol. Azt is egyértelműen hangoztatták, hogy Izrael népe Istenének kegyét áldozatok által, külső istentiszteleti formaságokkal nem nyerheti meg. Szerintük az áldozati szertartás nem menthette fel az embert azoktól a bűnöktől, amelyeket lelkiismerete ellen elkövetett; az Istennel való kibékülésnek erkölcsi vonatkozásúnak kellett lennie. A próféták az embernek embertársa iránti megfelelő magatartását követelték. Igazságosság, méltányosság, erkölcsi tisztaság és becsületesség — ezek azok a tulajdonságok, amelyeket Isten népétől a próféták meggyőződése szerint megkövetelt. A nép vezetőinek erkölcsi élete felett irgalmatlan ítéletet mondtak. Haragjuk főképpen a pártatlan igazságszolgáltatás hiánya, a szegények elnyomása és a gazdagok részéről való kizsákmányolása ellen irányul. A próféták Izrael vallását annak legmagasabb fokára emelték. Nehéz, következetes harcuk eredményeképpen fokozatosan győzelemre vitték népük vallás-erkölcsi megreformálását. Korukat messze megelőzve magasrendű élet-szemléletükkel népüknek nagy szolgálatot tettek.

A próféták tanításának első kézzelfogható, kimutatható eredménye a J.e. 7. század utolsó felében jelentkezett abban a nagy méretű és kihatásaiban óriási jelentőségű kultuszreformban, amelynek legfőbb cselekvő tényezője Józsiás király volt.

A Királyok II. könyvének tudósítása szerint az uralkodó javítást végeztetett a jeruzsálemi templomon. A javítási munkálatok közben találtak egy könyvet, amellyel kapcsolatban azt állították, hogy az Mózes régóta elveszett törvényét foglalja magában. Ennek a törvénykönyvnek alapján, amely Mózes tekintélyével lépett fel, a király az egész ország területére kiterjedő, nagyszabású reformot hajtott végre. Először megtisztította a templomot, és az idegen kultuszok tarka gyűjteményét, amelyek szinte az egész ismert világból kerültek egybe, onnan kidobatta. Azután minden vidéki szentélyt megsemmisített, úgyhogy az egész országban egyetlen szentély maradt, a jeruzsálemi templom, ahol egyedül lehetett Istennek áldozatot bemutatni.

Ez a fontos reformációt jelentő törvénykönyv, amely a Mózes 5. könyve 12—28. fejezeteiben szinte teljes egészében ma is olvasható, az ótestamentumi prófétai szellem lecsapódása, és nem más, mint az ősi izraelita törvények bővített kiadása, újraírva nemesebb és emberiesebb szempontok szerint. Rendkívül fontos helyet foglal el Izrael vallásos történetében, mert a nagy próféták eszméit igyekeznek a gyakorlati életre vonatkoztatni. Alig van még törvénykönyv a vallástörténelemben, ahol olyan világosan megtalálnánk az emberies lelkületet, az érdeklődést azok iránt, akik magukat megvédeni képtelenek, az idegenek, a szegények, az özvegyek, árvák iránt, a szeretetkövetelmény állandó hangoztatását, a hangsúlyt elsősorban a lelkületre és a jellemre helyezve. Ez a törvény nem csupán segíteni akart a szegényeken, hanem magát a szegénységet akarta megszüntetni. A jómódúak szerzési vágyának korlátozása érdekében azt követelte, hogy a szükségben levők kamatmentes kölcsönt kapjanak és hogy minden hetedik évben minden adósságot el kell törölni. E nagyszerű elgondolásokból még hosszú időn át kevés vált valóra, és megható, megrázó, nagyszerű optimizmusra volt szükség ahhoz,

hogy ezek a prófétai lelkületű, a közösségi élet sok területét megreformálni óhajtó emberek ilyen nemes módon gondolkozzanak és cselekedjenek.

Aztán újabb, hosszú időszaknak, közel hat évszázadnak kellett eltelnie, amíg egy új reformációra, a legnagyobbra és legalapvetőbbre sor kerülhetett. Ennek a reformációnak hirdetője, hordozója és megvalósítója Jézus volt. Ellenállhatatlan erővel lobogott lelkében a próféták öntudatos, félelmet nem ismerő nemes tüze és szent lendülete, de azok mindenikénél minden tekintetben több és nagyobb volt. Az új, a nagyszerű Jézussal kapcsolatban sok minden mellett az, hogy nyilvános működésének első pillanatától kezdve bátor, öntudatos ellenzéki álláspontot foglalt el az írástudók, farizeusok és szaduceusok irgalmatlan, szívtelen, szűkkörű, önző, kicsinyes, egyoldalú, merev beállítottságával, gondolkozásával és cselekedeteivel szemben. Egyik oldalon találunk egy szörszálhasogató, kopár tudósságot, másik oldalon pedig a világi embernek a frissességét; egyik oldalon a kis, jelentéktelen dolgokon való csüngést, egy-körben forgást; másik oldalon a lényeges dolgok kihangsúlyozását és a valóság iránti erős érzéket; egyik oldalon az Írás betűjét, a másik oldalon az élő Istent.

A János evangéliuma harmadik fejezetének első verseiben olvashatjuk Nikodémusz és Jézus találkozását és beszélgetését, amelynek központi gondolata a reformáció, a megújulás, az újjászületés lehetősége és szűksége volt. E bibliai rész Jézus egész lelkületét, életét, gyökerében új, reformátori tartalmú prédikálásának lényegét elsőrangúan juttatja kifejezésre. Az evangélista színes leírásában szinte magunk előtt látjuk két egymással farkasszemet néző vallási és társadalmi felfogás képviselőit. Nikodémusz a régi világot személyesíti meg merev kötöttségeivel, elavult szemléletével, akit megérint ugyan az újjászületés szele, megragad a megújulás szelleme, de aki a hagyomány vasmarkaiból magát kiszakítani, megújulni, újjászületni képtelen. E halálra ítélt; színtelen, terméketlen világgal szemben tündöklő fényességben ragyog fel Jézus magasztos, lényéből életerőt és öntudatot sugárzó, lendületével és feltétlen hitével magávalragadó személyisége.

Nikodémusz egyedül, titokban, éjszaka kopogtat Jézus ajtaján, és körülbelül ezeket mondja neki: Mester, szokatlan időben jöttem hozzád. Bizonyára különösnek tűnik előtted, hogy én, a zsidók főembere kereslek fel téged, akit, mint az köztudomású, népünk hivatalos vezetői tanításaiért megvetnek, elítélnek, üldöznek és ártalmatlanná tenni próbálnak. Egymásközt vagyunk: megvallom, prédikálsz, amelynek híre és tartalma hozzám is eljutott, komolyan meggondolkoztattott, de végleg meggyőzni eddig még nem tudott. Sok embert megbolygattál eddigi gondolkodásában és hitében; tömegeket ingattál meg kitaposott életútjukban; újat ígérsz, jobbat és boldogítóbbat annál, mint amit mi jónak és üdvözítőnek tartunk. Ha tanítványodul szegődnék, sok mindent fel kellene áldoznom, amit ma szentnek ismerek; nem vagyok biztos abban, hogy az új hit elfogadásával többet nyernék-e, mint amennyit a régi feladásával el kellene veszítenem. Szavaid nem elég világosak előttem; kijelentéseid értelmét nem mindig tudom teljesen felfogni. Magyarázd

meg nekem, hogy tanításaidnak, amit híveid ujjongó örömmelként hirdetnek szerte a világban, tulajdonképpen mi a lényege?

Jézus Nikodémusznak és minden idők Nikodémuszainak az alábbi feleletet adja: amiket az új tanításról hallottál, nem alap nélkül való dolgok. Valóban új világ, új szellem, Istennel és az emberekkel kapcsolatban új állásfoglalás van kialakulóban. Egy eszményi állapot felé törekszünk, amit így nevezünk: Isten országa. Mostantól kezdve új értelmet nyer ez a fogalom, ez a nagyszerű valóság. Jelenti a legfőbb jót, a legmagasabbrendű életközösséget, amelyben az egyedüli feltétlen hatalom a szeretet. Ebben az országban nektek, Ábrahám fiainak semmi előjogotok nincs, mert Isten nem tesz különbséget szolga vagy király, gazdag vagy szegény, zsidó vagy pogány között; előtte csupán az ember számít, aki érzülete, hite és cselekedetei szerint nyeri el jutalmát vagy büntetését. Ez az Isten nem bosszúálló, nem a kegyetlen igazság mértékével mérő ítélőbíró, hanem a szerető, gondviselő, simogató, megbocsátó és áldó édes jó Atya. Nekünk, kik mindnyájan Isten egyenlő gyermekei vagyunk, hivatásunk van ezen a földön. Ez a hivatás Istennek, az Atyának dicsőítésében és az erkölcsi parancs feltétlen teljesítésében áll. Számodra, Nikodémusz, azért csak egy tanácsom lehet: ha Isten országába be akarsz jutni, minden erőddel légy azon, hogy az elmondottak értelmében tudj újjászületni. Ez azt jelenti, hogy a múlt, mint az ihletésnek és nemes hagyományoknak fő forrása, kötelez, de nem minden tekintetben köt. Ami a régeből elavult, attól megszabadulni legyen elég erőd; ami szárnyaid emelkedésében akadályoz, kíméletlenül rázd le magadról. A régi törvényt újra kell értékelned, új, üde, friss szellemmel kell megtöltened. A szemet szemért, fogat fogért szemlélettel végleg le kell számolnod, és meg kell tanulnod még az ellenségnek is megbocsátani. Isten lelke szerint időről időre újjá kell születned, hogy polgára, cselekvő és áldásaiban osztozó tagja lehess az eszményi világnak, Isten országának.

Tudjuk, hogy Nikodémusz, éppen miként a gazdag ifjú, Jézustól csendben eltávozott anélkül, hogy lelkében az újjászületés végbement volna. Nem volt elég ereje ahhoz, hogy az újjászületést önmagában megvalósítsa.

De nem csupán Nikodémusz volt az, akit az újjászületés, a reformáció szelleme magával ragadni nem tudott. Maga az egész keresztény egyház az első nagyszerű nemzedékek elmúlásával hosszú időre, több, mint ezer esztendőre elveszítette annak lehetőségét, hogy Jézus mindig időszerű figyelmeztetésének értelmében önmagában és tagjaiban lélekben újra meg újra újjászülethessék. Néhány évszázad leforgása alatt a keresztény életeszmeny olyan átalakuláson ment át, amely Jézus gondolatvilágával és célkitűzéseivel, az állandó megújulás, a lelki és szellemi reformáció szent eszméjével és magasztos gondolataival sok tekintetben a legnagyobb ellentétben állott. A középkori egyház érc-keményen, sziklaszilárdan állott. Megingathatatlan tekintéllyel parancsolt, és a közösség minden tagjától feltétlen, alázatos, hívó engedelmességet követelt. Aki e nagy hívó engedelmesség szorító karjai közül szabadulni igyekezvén, az előírások vasajtóin, ha csak a leghalkabban

is, de kopogtatni merészelt, minden esetben a legirgalmatlanabb megtorlás áldozatává lett.

Ezt az örök időkre biztosnak látszó fundamentumot aztán alapjaiban ingatta meg két hatalmas méretű, az emberiség szellemtörténetében és fejlődésében mérföldkövet jelentő, diadalmas felszabadító mozgalom, a reneszánszhoz kapcsolódó humanizmus és a reformáció, amelyek a 14. és 15., illetve a 16. századhoz fűződnek. Ebben a korszakban a középkor világának hatalmas vaskapuit ellenállhatatlan erővel, fékezhetetlen lendülettel döngetni kezdi a szabad kutatás lehetőségeire mind nagyobb mértékben ráésszmélő, a keresés, kutatás izzó vágyával telített ember.

A külső világtér kiszélesedése a lelki élet területén is hasonló méretű átalakulásokat eredményez. A középkor alázatosan néma embere a múlté lesz. Ebben az új korszakban az ember ugyanolyan vallásos áhítattal kérdez, kutat, keres, zörget, amilyen buzgósággal és alázattal addig hittek és imádkoztak. Ennek a csodálatosan gazdag, színes, eleven, újjászületni vágyó korszaknak kiemelkedő vallásos egyéniségeit egy lényeges dolog jellemzi: a félelmet nem ismerő bátorság.

A humanizmus nagyszerű, erőteljes, derűs mozgalma tulajdonképpen a középkor merevsége és dogmatizmusa, a világtól való elkülönülése elleni diadalmas lázadás volt. Fő jellegzetességei: menekülni vágyás a szellemi bilincsektől és mindenféle felesleges kötöttségtől, és tiszta, őszinte sóvárgás egy tágabb, szélesebb világ után, ahol a tudás, az értelem és szépség fénye ragyogja be az emberi életet.

A humanista mozgalom mellett aztán, a 16. század első felében megjelent a történelem színpadán a másik nagy jelentőségű mozgalom, a reformáció, amelynek első nagy hőse, Luther Márton 1517 október 31-én kiszégezte híres 95 tételét a wittenbergi vártemplom kapujára, és ezzel az emberiség szellemtörténetében új, diadalmas fejezet vette kezdetét. Ez a vallásos mozgalom az egyháznak fejében és tagjaiban való megújítást tűzte ki programjául és a pápa helyett a Bibliát emelte kizárólagos tekintélyre. A Bibliának a vallásos élet középpontjába való állításával egyszerűbb és tisztább vallást akart teremteni, és annak tanításai alapján az őskereszténység kezdeti időszakához, az igazi keresztény élethez való visszatérés szükségességét hirdette.

*

Ennek a nagyszerű vallásos mozgalomnak ünnepét tartjuk ma. A reformáció, a megújulás, az újjászületés gondolata azonban nem egyszeri esemény, hanem minden vallásnak és így a mi protestáns egyházainknak az életében is több-kevesebb lendülettel, de állandóan működésben van. Nikodémusz és Jézus párbeszéde újra meg újra megismétlődik mindnyájunk közösségi és egyéni életében egyaránt. Felvetődik minden alkalommal, valahányszor a haladás szelleme, a fejlődés üteme a hagyományos szemlélettel, beidegződött szokásokkal, idejétmúlt felfogásokkal szembekerül. Hangzik felénk ma is, az emlékezés napján, amikor egyházalapítóinkra és nagyszerű segítőtársainkra kegyeletes érzések

között gondolunk, Jézus mindig időszerű figyelmeztetése: „Szükség ténéktek újonnan születnetek.“

Minden egyháznak, a reformátusnak, az evangélikusnak és az unitáriusnak egyaránt saját hatáskörén belül, önállóan kell a szüntelen reformációt, a lelki és szellemi újjászületés magasztos eszméjét gyakorlatban megvalósítania. Ehhez a szükséges, mindig időszerű, szent munkához kérjük mindnyájan Isten segítségét, simogató áldását.

Dr. KOVÁCS LAJOS

Elhangzott az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet reformációi ünnepélyén.

ISTEN ÉS EMBER SZOLGÁLATÁBAN

Püspöki jelentés az 1973. január 1 — december 1. közötti időszakról

Az 1973. év fontosabb püspöki ténykedéseiről az alábbiakban tisztelettel terjesztem elő jelentésemet:

1. A március 11-én tartott Egyházi Főtanács kiemelkedő pontja volt a választás. Örömmel, meglelégedéssel és teljes megnyugvással vetük tudomásul, hogy a Főtanács Dr. Barabássy László afiát újból egyhangúlag és Dr. Mikó Imre afiát néhány év után ismét főgondnoknak, Dr. Erdő János afiát szinte teljes egyhangúsággal egyházi főjegyzőnek, Kolcsár Sándor afiát közügyigazgatónak, Dr. Úrmösi Károly afiát jogtanácsosnak, 3 atyánkfiát a Képviselő Tanács tagjának, 9 atyánkfiát egyházi részről és 28 atyánkfiát világi részről főtanácsi tagnak és több atyánkfiát a különböző bizottságokba tagoknak választotta. E helyen is szeretettel köszöntöm mindnyájukat, és Egyházunk érdekében végzett és ezután végzendő lelkes és buzgó munkájukra Isten áldását kérem.

2. Az Egyházi Központban személyi változások nem voltak. Jelenleg Bözödújfalun, Szentháromság-Kisadorjában, Bözödkőrispatakon és Kedében van a lelkészi állás üresedésben; ezenkívül betöltetlen a brasói segédlelkészi állás. Reméljük, hogy az üres állások az iskolai év befejeztével betöltésre kerülnek.

3. 1973. január 1. és november 30. között az alábbi kinevezéseket, ill. áthelyezéseket eszközöltem: Áthelyeztem március 1-től Biró József csokfalvi lelkészt Kadácsba, április 1-től Egyed Dániel firtosváraljai lelkészt Alsórákosra, május 1-től Török Áron szentábrahामी lelkészt Sepsiszentgyörgyre és augusztus 1-től Jakab Dénes homoródújfalvi lelkészt Szentábrahámra. Kineveztem szeptember 1-től Adorján Levente gyak. segédlelkészt Ravába, Biró Gyula gyak. segédlelkészt Csokfalvára, Fekete Attila gyak. segédlelkészt Firtosváraljára és Vass Mózes gyak. segédlelkészt Homoródújfaluba. Szeptember 1-től kineveztem Kovács Istvánt rendes lelkésznek Bözödre. Kineveztem november 1-től Fodor György gyak. segédlelkészt Nyárádszentlászlóra, Forró Tamás gyak. segédlelkészt Marosvásárhelyre és Kiss Mihály gyak. segédlelkészt Székelykálba. November 1-től kineveztem Kiss Károlyt rendes lelkésznek Barótra, Nagy István ideiglenes jellegű énekvezért negyed normával Bölönbe, Veszelovszky Iván gyak. segédlelkészt Szentháromság-Kisador-

jánba és december 1-től Fazekas Endre petrozsényi lelkészt áthelyeztem Dicsőszentmártonba.

Két lelkész atyánkfia vonult végleges nyugdíjba:

1. Csongvay Lajos lelkészi szolgálata 1928-ban kezdődött. Segédlelkészként működött egy félévig Nagyajtán, egy évig Fogarason, két és fél évig Brassóban és rendes lelkészként 41 évig Nyárádszentlászlón. Szolgálati éveinek száma: 45. A templomot megtöltő gyülekezettől környékbeli lelkésztársai és más tisztelői, barátai jelenlétében július 29-én búcsúzott.

2. Lukács Sándor az észak-amerikai chicagói Meadwille teológiai főiskolán töltött 2 esztendő, és a teológiai magiszteri fokozat „summa cum laude“-val való megszerzése után Balázs Ferenchez hasonlóan „bejárva a kerek világ“ jelentős részét, 1928-ban érkezett haza. Egy évig a püspöki titkári tisztelet töltötte be, majd 3 hónapig vargyasi egyházközségünkben szolgált. Mint rendes lelkész ravai gyülekezetünkben 8 évig, Dicsőszentmártonban 35 évig működött. Szolgálati éveinek száma szintén 45. Kibúcsúzó ünnepélye a gyülekezet nagy részének és a különböző felekezetek képviselőinek jelenlétében szeptember 23-án volt. Az országos műemlékbizottság jelentős támogatásával és a hívek áldozatkészségével megjavított műemléktemplomban tartott megható istentisztelet után a hívek közös vacsorán vettek részt.

Mindkét nyugalomba vonult lelkész atyánkfianak megköszönjük egyházunk érdekében teljesített szolgálatát és életük hátralevő részére tiszta szívből testi és lelki erőt, békességet kívánunk és Isten további áldásáért imádkozunk.

4. Püspöki minőségemben az illető egyházközségek meghívására az év folyamán az alábbi gyülekezeteinkben tettem látogatást és végeztem lelkészi szolgálatot:

a) Április 1-én Báró József köri esperes és Péterffy Gyula volt teológiai zenetanár afiaival együtt részt vettem a homoródújfalvi egyházközség orgonaszentelési ünnepélyén. Minthogy az ünnepi istentisztelet délután folyt le, azon környékbeli lelkész afiai is részt vettek. Jelen volt Egyed Albert köri felügyelő gondnok afia is. Jakab Dénes lelkész afia irányításával és a gyülekezet példaadó áldozatkészségével az utóbbi években sor került a templom és az orgona alapos megjavítására. Az istentisztelet keretében megkereszteltem lelkész afia kisfiát. A gyülekezet valláserkölcsi élete megnyugtató képet mutat.

b) Április 29-én ment végbe a sepsiszentgyörgyi egyházközségünk nagy ünnepe, Török Áron afia lelkészi beiktatása, ahova az egyházi központból elkísérték Dr. Erdő János és Úrmösy Gyula afiai. Úrmösy Gyula ebben az egyházközségben 30 éven át eredményesen működött, és háromszéki esperesi tisztelet 25 éven át elismerésre méltó módon töltötte be. Az utódját beiktató ünnepi istentiszteleten az ortodox, református és evangélikus egyházközségek lelkészei is részt vettek. Az ünnepség megrendezésében jelentős részt vállalt az egyházkör új felügyelő gondnoka, Jánossy Károly gyógyszerész afia. Sepsiszentgyörgyi egyházközségünk, amelynek annak idején 5 éven át, 1938 és 1943 között én is lelkésze voltam, egyike legjelentősebb városi gyülekezeteinknek. Hisz-

szük, hogy Török Áron afia, akinek szolgálata és tevékenysége elé a gyülekezet és egész egyházunk nagy reménységgel és teljes bizalommal tekint, továbbra is hivatása magaslatán állva, mindnyájunk teljes megelégedésére fogja hivatását ebben az egyházközségünkben is gyakorolni.

c) A Török Áron távozásával megüresedett lelkészi állásra, a szentábrahámi egyházközség egyhangú meghívása alapján, Jakab Dénes afia kapott kinevezést. A gyülekezet új lelkészét nagy szeretettel fogadta, és az egyházközségi élet rövid megtorpanás után újra rendes mederbe jutott. Július 29-én Báró József esperes afiával érkeztem a gyülekezetbe. A hívek áhitatos részvételével ment végbe a végig színvonalas, tartalmas istentisztelet, amelyen az új lelkész volt homoródújfalvi hívei, a környékbeli lelkészek és hívek is nagy számban vettek részt.

d) Október 7-én Ürmösy Gyula nyugdíjpénztári igazgató és Benedek Sándor esperes afiaival együtt részt vettem bethlenszentmiklósi egyházközségünk templom-újrászentelő nagyszerű ünnepén. Ez a gyülekezet példaadó áldozatkészségről tett tanúbizonyságot ősi templomának kívülről-belülről való megjavításával, a templom belsejének művészi értékű kézi varrottasokkal való feldíszítésével és egy új tanácsterem létrehozásával. Ebben, az egyházközség élete szempontjából rendkívüli fontosságú gyülekezeti teremben talált hajlékot az a templomi énekkar, amely Halmágyi Pál lelkész atyánkfia hozzáértő és lelkes vezetésével évtizedek óta végzi eredményes, hiterősítő munkáját. A templom-újrászentelési ünnepnap előtt néhány héttel ebben az egyházközségben folyt le a kolozsvári egyházkör évi rendes közgyűlése és negyedévi lelkészi értekezlete. A gyülekezet és lelkésze összhangzó, példaadó tevékenysége minden elismerést megérdemel, és a legteljesebb megnyugvással tölt el.

e) A kissolymosi egyházközség, amelynek lelkészi lakásában születtem, de ahol csupán néhány hónapot töltöttem, meghívott, hogy szülőfalumban feleségemmel együtt látogatást tegyek és istentiszteletet végezzek. A megható ünnepélyre, amelyen Báró József köri esperes és Ürmösy Gyula afiai is részt vettek, november 4-én került sor. A gyülekezet Németh Sándor afia vezetésével nagy szeretettel fogadott és tiszteltünkre rendkívül bensőséges ünnepélyt rendezett.

f) Sokáig emlékezetes marad bözödi híveink lelkében az a felemelő ünnepi istentisztelet, amelynek keretében november 11-én Kovács István ifjú lelkész afia tartotta meg beköszöntő lelkészi szolgálatát. Ebbe az egyházközségünkbe feleségemmel, Dr. Barabássy László főgondnok, Kolcsár Sándor esperes, Mátyus Gergely és Török Elek ny. lelkész afiaival érkeztem. Az ünnepségen a kör felügyelő gondnokai, Patakfalvi Béla és dr. Fekete József afiai is részt vettek. Az új lelkészt, akit a gyülekezet teljes egyhangúsággal hívott meg, abban a meggyőződésben iktattam be, hogy a hívek evangéliumi szellemű irányításával az egyházközség élete mindnyájunk örömeire szépen fog tovább folyni.

g) November 25-én az egyházközség meghívására Kolcsár Sándor esperes afiával együtt részt vettem a nyárádgálfalvi gyülekezet ünnepén, amelyet temploma építésének, ill. használatba vételének 200. évfordulója alkalmával rendezett. A bensőséges istentiszteleten, amelyen a református egyházközség beszolgáló lelkésze is részt vett, a hely-

beli gyülekezet és környékbeli híveink lelkészeik vezetésével az ősi templomot megtöltötték. Ez alkalommal két fiú- és egy leánygyermeket is megkereszteltem. A gyülekezet lelkes, buzgó lelkésze, Török Elek afia irányításával temploma megjavításában értékes munkát végzett.

5. Az Egyházi Képviselő Tanács júniusi gyűlésében foglalkozott az egyházköri közgyűléseknek Egyházunk életében való nagy fontosságával, és kívánatosnak tartotta, hogy azokon a központ képviselője is vegyen részt. Ennek alapján Dr. Mikó Imre főgondnok afiával együtt megjelentünk a székelykeresztúr-udvarhelyi egyházkör augusztus 5-én Homoródalmáson tartott évi rendes közgyűlésén. A gyűlés végig színvonalas volt. Annak legfőbb tárgysorozati pontját, Báró József esperes afia részletes és tartalmas évi jelentését a résztvevők nagy elismeréssel fogadták. Az istentisztelet keretében én is köszöntöttem a közgyűlést, és üdvözöltem a homoródalmási gyülekezet tagjait, akik Bencző Dénes lelkész afia öntudatos, eredményes irányításával buzgóságról, hithűségről és egyházszeretetről tesznek tanúbizonyságot.

Nyári szabadságom idején az augusztus 19-én Szabédon tartott maros-küküllői és az ugyanazon a napon Fogarason rendezett háromszéki közgyűléseken Dr. Erdő János püspökhelyettes, ill. Ürmösy Gyula nyugdíjintézeti igazgató afiai, míg a Bethlenszentmiklóson augusztus 25-én tartott kolozsvári közgyűlésen Dr. Mikó Imre főgondnok afia vettek részt, központunkat képviselve és a gyűlések színvonalát köszöntésükkel és hozzászólásaikkal nagymértékben emelve. A tapasztalat azt mutatja, hogy ezt a gyakorlatot feltétlenül fenn kell tartanunk a jövőben is.

6. Az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézetben a tanulmányi munka és lelkési szolgálatra előkészítő nevelés ebben az esztendőben is zavartalanul folyt. Unitárius vonatkozásban a tanári testület összetételében változás nem történt. Az 1973—74 tanévben az unitárius hallgatók száma 23. Közülük 20-an a teológiai bennlakásban, hárman szüleiknél laknak. Az internátus igazgatója Dr. Erdő János, aki a hallgatók élete, rendszeres tanulása és magaviselete felett önfeláldozó módon őrökdi. A júniusi vizsgaidőszakban szakvizsgát tettek: Adorján Levente, Biró Gyula, Fekete Attila és Vass Mózes, az őszi vizsgaidőszakban Fodor György, Forró Tamás és Kiss Mihály afiai. Június havában lelkészképesítő vizsgát tett Kiss Károly baróti segédlelkész afia.

Az intézet február 9—11. napjain tartott ún. csendes napjain részt vettem, és előadást tartottam.

Harmad- és negyedéves hallgatóink a nagy ünnepeken ebben az esztendőben is rendszeresen végeztek légációs szolgálatokat. E helyen is köszönetünket nyilvánítjuk azoknak az egyházközségeinknek, amelyek hallgatóinkat fogadták, alkalmat adtak nekik arra, hogy magukat a szószéki szolgálatban gyakorolják és őket anyagi támogatásban részesítették. Ebben a tekintetben külön ki kell emelnünk a háromszéki egyházkört, amely az ifjak 2/3-ának nyújtott légációs lehetőséget.

Jövőben II. éves hallgatóinkat is küldjük ünnepi szolgálattételre. Kérjük egyházközségeinket, tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy ifjaink a nagy ünnepeken gyülekezeteinket felkereshessék.

Az Intézet vezetésében az év folyamán fontos változás történt. Dr. Dávid Gyula rektor, református püspökhelyettes és lelkész 70. életévét betöltve, összes tisztégeiről lemondott, és április 1-én nyugdíjba vonult. Távozásakor Egyházi Főhatóság rektor afiának az Intézet érdekében végzett odaadó, önzetlen tevékenységéért köszönétét juttatta kifejezésre. Helyébe az Intézeti Tanács a Tanári Testület javaslata alapján négy évi időtartamra Dr. Rapp Károly evangélikus előadótanár afiát választotta meg, akinek egyházunk az elismerést megadta, s őt hivatalba lépésekor szeretettel és bizalommal köszöntötte.

A Vallásügyi Hivatal az év első felében felhívta a Protestáns Teológiai Intézetet fenntartó egyházak püspökeit, hogy az intézeti szabályzat régóta esedékessé vált módosításával kapcsolatban terjesszék elő közös javaslataikat. A szorosan vett egyházi elnökség, vagyis a püspök, két főgondnok és főjegyző közös munkaülésein részletesen áttanulmányozta az eddigi szabályzatokat, és megállapította a szükségesnek tartott módosításokat. Ennek szellemében vett részt püspök a kolozsvári Református Püspökségen szept. 28-án lezajlott püspöki konferencián, amelynek közös javaslatai a Teológiai Tanári Kara és a Vallásügyi Hivatal megjegyzéseinek és javaslatainak a figyelembevételével közelebbről, egy újabb püspöki konferencián remélhetőleg végleges formába öntődnek.

Itt említjük meg, hogy az ortodox teológiai intézetek és szemináriumok, valamint a Prot. Teológiai Intézet negyedévenként, felváltva, Bukarestben, Kolozsváron és Szebenben, ún. ökumenikus konferenciákat tartanak, amelyeknek során a különböző keresztény egyházakat közösen érdeklő teológiai, erkölcsi és világnézeti kérdések kerülnek, magas színvonalon, megtárgyalásra. Egy ilyen nagyszabású konferencia október 4-én Kolozsváron, a Teológiai Intézet rendezésében folyt le, amelyen püspökök, tanárok, lelkészek és teol. hallgatók vettek részt. Ez alkalommal Egyházam nevében én is felszóltam, kifejtve Egyházunk álláspontját és értékelve a konferencia eredményes munkáját.

7. Egyházunk negyedévenként megjelenő folyóirata a Keresztény Magvető. A szerkesztéssel járó nehéz, felelősségteljes munkát Szabó Dezső és Szabó Árpád afiai segítségével nagy kitartással, hozzáértéssel és buzgósággal Dr. Erdő János afia végzi. Annak idei első száma a napokban fog megjelenni. Sajnos, a folyóirat anyagának összeállítása nagy akadályokba ütközik. Ugyanis nagyon kevés a munkatársak száma. Ezúton is felhívjuk és nyomatékosan kérjük elsősorban lelkésztestvéreinket, de világi atyánkfiait is, hogy tanulmányaikkal, egyházi beszédeikkel és rendszeres beszámolóikkal nyújtsanak a szerkesztőknek az eddiginél sokkal hathatósabb segítséget abban, hogy Egyházunk folyóiratának elegendő anyag álljon rendelkezésére. Ellenkező esetben ki leszünk téve annak, hogy folyóiratunk megjelenése nehézségekbe fog ütközni.

8. Testvéregyházainkkal bensőséges kapcsolatot tartunk fenn, és azoknak kiemelkedő jelentőségű ünnepélyein, meghívás alapján, igen gyakran részt veszünk. Így június 5-én megjelentem azon az ünnepi ebéden, amelyet az Ortodox Egyház Justinian pátriárka hivatalba lépésének 25. évfordulója alkalmából a bukaresti Patriarkátus épületében rendezett, és amelyen országunk különböző felekezeteinek egyházi vezetőin kívül külföldi ortodox és más egyházak képviselői is nagy számban vettek

részt. Különben az Ortodox Egyház vezetésében ennek az évnek a folyamán lényeges változások mentek végbe. Így a Teoctist volt aradi püspök craiovai metropolitává történt választásával megüresedett püspöki tisztségbe a Szent Szinódus Visarion Aştileanu addigi szebeni metropoliai vikáriust, a nyugdíjazás folytán megüresedett galaci püspöki székhelybe pedig Antim addigi patriarkatusi püspököt választotta, és a kolozsvári püspökséget érseki rangra emelve, Teofil Herineanu püspököt léptette elő. Ezenkívül a Szent Szinódus a Patriarkátusra, a szebeni Metropoliaira és a kolozsvári Érsekségre 1—1 püspöki rangú vikáriust választott meg. Így augusztus 8-án a Vallásügyi Hivatal termében 6 ortodox főpap állami elismerési ünnepségén vehettem részt.

Távolléteomban, nyári szabadságomban idején Dr. Erdő János főjegyző afia püspökhelyettesi minőségében Szabó Árpád lelkész-teol. tanár afiával együtt részt vett augusztus 25-én Visarion Aştileanu aradi ortodox püspök beiktatási ünnepségén, továbbá jelen volt szeptember 2-án Emilian Birdaş-Răşinariu szebeni és szeptember 9-én Justinian Chira Maramureşean kolozsvári püspöki vikáriusok ünnepélyes beiktatásán. Ez utóbbi alkalommal egyházunk nevében üdvözlő beszédet is mondott.

Márton Áron róm. katolikus püspök ez év folyamán több alkalommal tett egyházunk iránti jóindulatáról tanúbizonyságot.

A püspöki család egy alkalommal, kolozsvári tartózkodása alkalmával, őt és Jakab Antal segédpüspököt otthonában ebéden látta vendégül.

Október 25-én feleségemmel, Dr. Barabássy László főgondnok, Tana Ferenc számvevősegi főnök és Boda József lelkész afiaival hivatalos látogatást tettünk Nagyváradon. Először Dr. Hosszu László róm. katolikus ordináriust látogattuk meg, majd Dr. Vasile Coman ortodox püspök rezidenciáján töltöttünk néhány órát, aki ebéden látott szívesen. A délutáni órákban Papp László ref. püspököt otthonában kerestük fel. Mindenütt a legmelegebb vendégszeretetet élveztük.

November 13-án részt vettem a Dr. Baráth Béla róm. katolikus kanonok, apát-plébános tiszteletére az egyházközség által 80. születésnapja alkalmával rendezett ebéden, és az ünnepeltet Egyházam nevében köszöntöttem.

9. Egyházi életünk jelentős eseménye volt az Unitárius és Szabadelvű Egyházak Nemzetközi Szervezete új főtitkárának, Diether Gehrmann afiának egyházunkban és országunkban ez év március 24—29. napjain tett hivatalos látogatása. A múlt évi heidelbergi vilá kongresszus által megválasztott új főtitkár, miután meglátogatta a Németország Szövetségi Köztársaságban, az Egyesült Államokban, Hollandiában, Angliában, Csehszlovákiában és Magyarországon levő tagegyházakat, hozzánk érkezett, hogy a Világszervezet célkitűzéseit velünk ismertesse és Egyházunk vezető embereivel és néhány gyülekezettel kapcsolatot teremtsen. Színvonalas, tartalmas megbeszélésen, amelyen a püspök, mindkét főgondnok, a Központ főtisztviselői, teol. tanárok, esperesek, kolozsvári lelkészek vettek részt, megvitattuk a Világszervezet és Egyházunk időszerű kérdéseit. Főtitkár afia Kolozsváron és Tordán angol nyelven istentiszteleti szolgálatot végzett, amelyet magyar nyelvre Dr. Erdő János főjegyző afia fordított, hivatalos látogatást tett az ortodox

és réf. püspököknél, meglátogatta a teol. bennlakást, és találkozott az unitárius teológiai ifjúsággal, majd Dr. Mikó Imre főgondnok afia társaságában megtekintette a város nevezetességeit. A tordai esti istentisztelet után Fazakas Ferenc lelkész afia lakásán vacsorán vettünk részt, amelyen Dr. Mikó Imre főgondnok afia is jelen volt. A következő napon püspök, Barabássy László főgondnok, főjegyző, Kolcsár Sándor köríesperes és Patakfalvi Béla körífü. gondnok társaságában meglátogatta Marosvásárhely nevezetességeit, ezután rövid látogatást tett Szentgericén, ahol ebéden Csongvay Attila lelkész vendégei voltunk, majd Jobbágyfalván, Vadadon és Nyárádszentmártonban. A vendég másnap püspök, Dr. Barabássy László főgondnok és főjegyző afiai társaságában rövid időre meglátogatta a lelkészi családokat és a templomokat Dicsőszentmártonban, Medgyesen, Segesváron, Újszékelyen és Olthévízen. Ebédre Székely László újszékelyi lelkész afia látott vendégül Dicsőszentmártonban nagy megelégedéssel vette tudomásul, hogy az állam műemléktemplomunk megjavításához jelentős összeggel járult hozzá. Este Brassóba érkezünk, ahol Májay Endre lelkész afia vendégei voltunk. Az éjszakát egy pojánai szállodában töltöttük. A következő napon a Postávarul hegység drótkötélpályán való megtekintése után Bukarestbe indultunk. Útközben meglátogattuk a sinaiai ortodox kolostort és múzeumot. Estére Bukarestbe érkezünk, ahol a Patriarkátus szívesen látott vendégei voltunk. Másnap kihallgatáson fogadott Gheorghe Nenciu, a Vallásügyi Hivatal alelnöke; a fogadáson jelen volt Eugen Munteanu igazgató is. A rendkívül szívélyes légkörben folytatott 1 órás megbeszélésen főtitkár afia tájékoztatást adott a Világszervezet célkitűzéseiről; kihangsúlyozta annak nagy jelentőségét, hogy a romániai Unitárius Egyház mint a Világszervezet egyik legjelentősebb taggyháza az eddiginél nagvobb mértékben vegyen részt a szervezet munkájában. Nagy elismeréssel nyilatkozott az őszinte vendégszeretetről, amellyel mindenütt találkozott. Elmondotta, hogy a Világszervezetben püspök mint a Végrehajtó Bizottság és főjegyző mint az 1. számú bizottság tagja eredményesen képviselik Egyházunkat. Kifejezte azt a kívánságát és reményét, hogy a közeljövőben sor kerülhessen a Végrehajtó Bizottság gyűlésének Romániában való megtartására. Gheorghe Nenciu alelnök biztosította főtitkár afiát, hogy e gyűlés megtartásának elvi akadályja nincs. Főtitkár afia országunkból a lehető legnagyobb benyomással távozott.

10. Április 11-én repülőgépen Londonba utaztam, hogy az Angol Unitárius Egyház meghívására annak április 16—19 napjain Bristol városában tartott évi rendes közgyűlésén részt vegyek. Angliai utamról értesülve, Lismer Short-tól, az oxfordi Manchester College igazgatójától is meghívást kaptam, hogy abban az intézetben, amelynek az 1932—34. években hallgatója voltam, néhány napot töltsék és az intézet templomában istentiszteletet végezzek.

A londoni repülőtéren Brian Golland, az angol Unitárius Egyház főtitkára fogadott, aki 8 napos angliai tartózkodásom ideje alatt kifogástalan házigazdaként gondoskodott arról, hogy a lehető legjobban érezzem magam. Londonban meglátogattam az Unitárius Egyház új,

modern kétemeletes székházát, amely a második világháborúban német rakéta-telitalálat folytán teljesen megsemmisült, régi, gyenge állapotban levő központi épület helyén épült. Itt van többek között elhelyezve a gazdag anyaggal rendelkező unitárius könyvtár is.

Április 4-én Oxfordba utaztam, ahol a Manchester College szívesen látott vendége voltam. Short igazgató részletesen tájékoztatót az intézet életének fontosabb mozzanatairól és az ott-tanulásom óta eltelt 4 évtized alatt végbement változásokról. Az intézetnek az egykori 12 hallgató helyett jelenleg 40 hallgatója van. Ebből 12 leány, akiknek nagy része az egyetem különböző fakultásain tanul vagy mint külföldi ösztöndíjas 1 évet tölt ott. Az intézetben virágvasárnapján istentiszteletet végeztem.

Az intézet igazgatója kijelentette, hogy minden esztendőben szeretettel várják a romániai Unitárius Egyház által odaküldendő teológiai hallgatót, hogy náluk 1 vagy 2 évet töltsön. Közölte azt is, hogy az intézet vezetősége engem mint volt hallgatóját „honorarj fellow“ címmel tüntetett ki.

Az angliai Unitárius Egyház évi rendes közgyűlése Bristolban, Dél-Anglia egyik jelentős városában folyt le, mintegy 500 hivatalos kiküldött jelenlétében. Az üdvözlések rendjén Egyházunk nevében köszöntöttem a közgyűlést. A három napon át tartott különböző gyűléseken az ottani egyház minden szervének részéről jelentések hangzottak el. A közgyűlés elnöknek 1 esztendei időtartamra Jacob Davies wales-i lelkész választotta meg. Az ottani rend szerint az elnöki tisztség 1 évig tart, s azt egyik évben világi, a másik évben egyházi ember tölti be. Ez tulajdonképpen tiszteletbeli megbízatás; az Egyház tényleges irányítását az állandó jelleggel megválasztott főtitkár, jelenleg Briand Golland lelkész végzi egy néhány tagból álló vezető tanáccsal együtt. Golland főtitkár különben ismert előttünk; ezelőtt 3 évvel hivatalos látogatást tett egyházunknál, és ez alkalommal az egyházi vezetőség több tagjával találkozott. Kolozsvári és nagyajtai templomunkban egyházi beszédet mondott, amely a Keresztény Magvetőben is megjelent.

Az angol unitáriusok nagy érdeklődést tanúsítanak Egyházunk iránt, és nagyra becsülik a velünk mint legrégebb unitárius egyházzal több mint egy évszázada meglévő testvéri kapcsolatot. Mostani látogatásom kedvező alkalom volt arra, hogy a két testvéregyház közti bensőséges kapcsolat még az eddiginél is nagyobb mértékben elmélyüljön és kölcsönösen hasznunkra váljék.

11. Világszervezetünk Végrehajtó Bizottsága május 8—11. napjain a nyugatnémetországi Köln és Aachen városok közti útvonalon, a Düren városától 20 km-re fekvő Zweifall nevű községben, a német Evangélikus Egyház „Hromádka ház“ nevű modern, tanácstermekkel és 20 vendégszobával rendelkező otthonában tartotta ez évi gyűlését, amelyen én is részt vettem. A találkozót Dr. John Kielty elnök vezette.

A főtitkár előterjesztése alapján a Végrehajtó Bizottság kifejezte azt a kívánságát, hogy legközelebbi gyűlését Romániában tartsa. En a Végrehajtó Bizottságot Egyházam nevében meghívtam Kolozsvárra, amennyiben kormányunk a gyűlés megtartásához hozzájárul. A gyűlés időpontja 1974. május havának második fele, időtartama 2—3 nap.

A Végrehajtó Bizottság elhatározta, hogy Világszervezetünk legközelebbi világkongresszusát a kanadai Montreal városban 1975 augusztusának második felében, az ottani egyetem épületeiben óhajtja tartani. Fő téma: Our unity in diversity — egységünk a különbözőségben. Az alcímeket és a téma feldolgozását a legközelebbi végrehajtó bizottsági gyűlésen, valamint a különböző bizottságok megbeszélésein fogják meghatározni.

Az Egyházi Képviselő Tanács június havában tartott gyűlésén megbeszélte, hogy Világszervezetünk Végrehajtó Bizottsága gyűlése esetleg Kolozsváron, 1974. május 16—19. napjain legyen megtartva. Örömmel jelentem, hogy Világszervezetünk Végrehajtó Bizottságát 1974-ben Kolozsváron látjuk vendégül.

Ez a gyűlés tehát a következő év egyik legjelentősebb eseménye lesz Egyházunknak, amelyre minden vonatkozásban nagyon jól fel kell készülnünk. A tervezett program szerint a gyűléseket követő vasárnapon Kolozsváron és egy másik egyházközségünkben ünnepi istentiszteletet tartunk. Utána 3—4 napig a gyűlés résztvevőinek néhány egyházközségünket, valamint országunk szépségeit és értékeit szeretnénk bemutatni.

Ebben az évben a svájci Evangélikus Segélyszervezet meghívására feleségemmel együtt egy hónapot a dél-svájci Locarno városa ún. „Locarno ház”-ban töltöttünk. Ott-tartózkodásunk ideje alatt alkalmunk volt találkozni a svájci Evangélikus Egyház szabadelvű lelkészei közül azokkal, akik 1968-ban jubiláris ünnepségeinken Kolozsváron, Tordán és Déván részt vettek, és akikkel azóta is bensőséges szeretetkapcsolatot tartunk fenn. Bernard Reymond lausanne-i lelkész afia útján, aki a svájci Le Protestant nevű szabadelvű vallásos hetilap szerkesztője és Világszövetségünk Végrehajtó Bizottságának tagja, látogatást tettem Dr. Williams-nál, az Európai Egyházak Konferenciája nevű szervezet főtitkáránál, akinek irodája az Egyházak Ökumenikus Világtanácsa hatalmas genfi székházának egyik részében található. A főtitkár szívesen vette tudomásul, hogy a romániai Unitárius Egyház ennek a nemzetközi szervezetnek az életébe szeretne bekapcsolódni. Felvételünk iránti kérésünket elküldtük.

John Goodbey, a chicagói Meadwille Lombard Unitárius Teológiai Intézet egyháztörténet professzora egy esztendeig Európában kutatómunkát végez. Tanulmányozza a 16. századi antitrinitarizmus, unitarizmus és szocinianizmus történetét. Már töltött néhány hónapot Hollandiában; jelenleg a Lengyel Tudományos Akadémia meghívására Varsóban és más városokban dolgozik huzamosabb ideig. A professzor afia május havában kb. 3 hétig Romániában, éspedig elsősorban Kolozsváron fog időzni. Ez alkalommal a Teológiai Intézet unitárius hallgatói előtt is fog legújabb kutatási eredményeiről néhány előadást tartani. Jövetelét szeretettel várjuk.

Külföldi kapcsolatainkat érintik azok a táviratok, amelyeket azonos szöveggel október 5-én Világszövetségünk hágai központjához, valamint az észak-amerikai és angliai Unitárius Egyházakhoz küldtünk. E táviratok szövege ez:

„A napilapok, a televízió és a rádió három hete szüntelenül közölnék híreket arról, hogy Chile államban Allende kormányelnök meg-

gyilkolása és a törvényes kormány durva erőszakkal való megdöntése után egy katonai junta vette át az uralmat, amely a legszörnyűbb terrorhadjáratot folytatja a nép törvényesen megválasztott képviselői és az ország haladó erői ellen. Több ezer embert fogságba vetettek és közülük többet ki is végeztek.

Az egész világ haladó közvéleménye a legteljesebb mértékben elítéli a Chilében folyó embertelenséget, vérengzést és terrorállapotot.

Egyházunk, amely több mint 400 esztendeje következetesen harcol a jézusi erkölcsstan parancsolatai alapján az emberszeretnek a népek és közösségek életében való megvalósításáért, az emberi élet szentségéért, az ember alapvető jogainak tiszteletben tartásáért, a béke és szeretet szellemének a társadalom életében való minél teljesebb diadaláért, szintén a leghatározottabban állást foglal a Chilében folyó embertelenség ellen, és öntudatosan sorakozik fel azoknak a millióknak a táborába, akik az ottani eseményeket mélységes aggodalommal figyelik.

Ezt a tiltakozásunkat a Románia Szocialista Köztársaság-beli Unitárius Egyház összes lelkészei és hívei nevében juttatjuk kifejezésre, remélve, hogy Világszervezetünk, a Vallásos Szabadság Nemzetközi Szervezete meg fogja tenni a szükséges lépéseket, és erélyesen fogja követelni a Chilében folyó igazságtalan cselekedetek azonnali megszüntetését, az ártatlan emberek szabadon bocsátását és a törvényes rend helyreállítását.

Megelégedéssel jelentem a Főtiszt. Egyházi Főtanácsának, hogy hágai központunk főtitkára táviratban értesített, hogy a romániai Unitárius Egyház kezdeményezésére Világszervezetünk erélyes tiltakozó jegyzéket küldött a chilei kormányhoz, kérve a vérengzés megszüntetését és a demokratikus rend mielőbbi helyreállítását.

Itt említem meg azt, hogy Nagy Ferenc segesvári lelkész afia ez év januárjában Angliába utazott, hogy tanulmányait a manchesteri Unitárius Teológiai Főiskolán folytassa. Értesülésünk és személyes tapasztalataim alapján örömmel közölhetem, hogy lelkész afia Egyházunkat az angol unitáriusok körében eredményesen képviseli. Ennek az évnek a végén várjuk haza, hogy 1 évi szünet után munkáját gyülekezetében friss lendülettel újra megkezdje.

12. A Vallásügyi Hivatalnak a legnagyobb hálával köszönjük azt a jóindulatú magatartását, amelyet irántunk az év folyamán is tanúsított. Az Egyházunkat érintő bármely kérdésben bármikor a legteljesebb bizalommal fordulhattunk hozzá. Mindig igyekezett segítségünkre lenni, valahányszor arra szükségünk volt. Mi is igyekeztünk dolgainkat úgy végezni, állampolgári kötelességeinket úgy teljesíteni és Egyházunkon belül hivatásunkat úgy betölteni, hogy azáltal hazánkat, népeinket és Egyházunkat legjobb lelkiismeretünk szerint őszintén, becsülettel szolgáljuk. Megértő támogatását, segítségét, jóindulatát kérjük a jövőre is.

13. Sajnálattal jelentjük az alábbiakat:

1. 1973. március 29-én, 50 éves korában váratlanul elhunyt Raffai Jenő énlaki énekes afia, aki ebben a tisztségében 25 évet szolgált.

2. Június 12-én, 71 éves korában, súlyos szenvedés után Marosvásárhelyen elhunyt Pálffy Antal ny. középiskolai tanár, az Egyházi Főtanács tagja.

3. Június 15-én, életének 68. évében elhunyt Zoltán Ferenc marosvásárhelyi keblitanácsos, az Egyházi Főtanács tagja.

4. 1973. július 27-én, 53 éves korában súlyos szenvedés után visszaadta lelkét Teremtőjének Péter Ödön ravai lelkész. Egy évet bordosi, 4 évet bözödújfalvi és 24 évet ravai egyházközségünkben szolgált.

Adjon a gondviselő Isten elhunyt testvéreinknek csendes pihenést az anyaföldben, lelküknek pedig üdvösséget az örökéletben.

Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Az alábbiakban igyekeztem mindenre kiterjedően vázlatos képet adni püspöki minőségemben és hatáskörömben végzett ténykedéseimről és általában a Püspöki Hivatal tevékenységéről. A felsorolt adatok, valamint az Egyházi Képviselő Tanács ezután elhangzó általános jelentései bizonyítják, hogy Egyházunk irányításában ebben az esztendőben is komoly munka folyt.

Hálás köszönetet mondok az Elnökségnek és a bizottságoknak, amelyek az Egyházunk életével kapcsolatos minden lényeges kérdést rendszeresen megvizsgáltak és megoldani törekedtek. Köszönöm az Egyházi Képviselő Tanács tagjainak öntudatos, eredményes munkáját, valamint a Központ vezető tisztviselőinek és többi alkalmazottainak lelkiismeretes kötelességteljesítését. Az egyházi központ munkájában fokozatosan mind nagyobb mértékben érvényesül az a kívánatos szellem, amelyre az utóbbi időben több alkalommal utalás történt. Külön ki szeretném hangsúlyozni esperes afiai felelősségteljes, sok fáradsággal és elfoglaltsággal járó, de nagy önzetlenséggel, buzgósággal és egyházszeretettel végzett tevékenységét. Ez a munka annál inkább értékelendő, mert esperes afiainak az ezzel a tisztséggel járó munkát saját egyházközségükben végzett lelkészi szolgálatukon kívül, azon felül kell teljesíteniük. A négy egyházkörünk közül háromban az esperesi tisztség betöltésében változás történt. Örömmel és megnyugvással állapítom meg, hogy új espereseink első évi munkája igen eredményes és áldásos volt.

Az egyházi vezetőség tudatában van annak, hogy Egyházunk életében vannak olyan feladatok, amelyeket a maguk teljességében megoldani még nem tudtunk. A Főtisztelendő Egyházi Főtanácsot biztosítani szeretném arról, hogy minden erőnkkel azon leszünk, hogy a hiányosságokat pótoljuk és a lehetőség szerint minden olyan időszertű kérdésre megoldást találjunk, amelyek szeretett Egyházunk előmenetelét szolgálják. Ehhez kérem a Főtisztelendő Egyházi Főtanács, valamint Egyházunk felelős tényezőinek bizalmát és támogatását.

Kolozsvár, 1973. december 2.

Dr. KOVÁCS LAJOS

VALLOK A HITEMRŐL

Hetvenöt éves vagyok.

Ezalatt a hosszú idő alatt mennyi minden lezajlott bennem és körülöttem. S én ebben a hetvenöt éves zajlásban folyton csak kérdeztem. Ha reám szállott egy hópehely, ha kezembe vettem egy magot, ha felfogtam egy könnycseppet, ha szíven ütött egy káromkodás, elkezdtem vallatni. Kérdés kérdést szült. Hosszú kérdésláncok fűződnek össze, s nekem e gondolat-forrásokat végig kellett kísérem a torkolatig. A kérdések úgy gyűrűztek tova velem, mint a hullámkarikák a víz tükreán a beleejtett kő körül. S a gondolatgyűrűk legtöbbször csak a végtelenben pihentek meg.

Ilyenkor valami kétsarkos (— +) feszültség állapotában életem. Valami olyanban, mint a világa megismerésére törő, jární éppen csak megtanult gyermek. Izgalmas felajzottság, melyet jóleső feloldódás követ.

Mert a dolgokat mindig addig kellett gyötörnöm, amíg megnyugtató feleletüket kiizzadták. S ez bizony néha csak hosszas kóborlás után került meg a világban, az életben, a végtelenben, az örökkévalóban.

Isten erre a feléje való tapogatózásra tehetségekkel felszerelt minket. A gyermek azzal kezdi, hogy tapogatózik a világban, tapasztalatokat gyűjt. Egy darabig okoskodó értelmünk viszen: halmozódik az ismeret. Szellemem néha ellankad, de nekem tovább kell mennem, s erőm van a továbbmenésre, a teljes megismerésre, a tökéletes megnyugvásra. Rejtelem, sejtelem, vonzalom, bizalom ragad tovább és az utolsó kérdésre feleletül, leteszem Isten ölébe. Ez az erőnk: a hit.

Egészen gyermekies ez az erőnk, de szívós és olthatatlan, mint a gyermeki kíváncsiság. Tökéletesen igaza van a zsoltárirónak: „Csak Istenben nyugszik meg lelkem.“ (62, 2).

Egyik gyermekünket hároméves korában először vittük folyóba, szabad vízbe, fürödni. Szeretett volna belemenni, de szorongás fogta el az ismeretlen partján. Reám nézett. Csupa bizalom volt a tekintete. Ölembe vettem, és elindultam vele a vízben. Szorította a nyakamat. Mikor a víz a lábáig ért, felkiáltott: Ne, ne, ne! És még jobban szorított. Ha fölnebb emeltem, fülembe súgta: Még! Még! S amíg szép lassan belecsobbantunk, sikoltott is, kacagott is: ne, ne-még, még!

Szóról szóra igazolom az apostolt: sóvárgok, ha valahogy kitapogathatnám Őt és megtalálhatnám, jóllehet nincs messze egyikünkötől sem, mert benne élünk, vagyunk és mozgunk. S ez a tapogatózás néha hosszú és nehéz. Nemegyszer megtorpanunk, sőt fele útról vissza is fordulunk, és sohasem tudjuk feladni, amíg végére nem járunk. Isten minden kérdéslánc végén ott áll mint felelet, s minden gondolatpatak-nak megnyitja magát, mint elpihentető torkolat.

Az ember mindig a saját világát vallatja.

Valószínű azzal kezdtem én is, amivel más. Kicsi lelkem első kérdését neki szegeztem valaminek: mi ez?

Történet családi hagyományaink között, hogy négy-öt éves koromban ültem a fűben, s körülöttem egy csomó összetépett margaréta virág hevert. Kivallattam őket: milyenek vagytok? Hogyan vagytok felépítve? Micsoda izgalommal hallgattam elsős gimnazista koromban Szolga tanár úr magyarázatát arról, hogy miért zöld a falevél. Magyarázatának zárómondata most is úgy pattog a dobhártyámon, ahogy ő akkor oda pattogtatta: „A zöld levél az élet konyhája!”

S azóta mennyi kérdés s mennyi felelet!

S e feleletek az emberben lerakódnak, illetve felrakódnak egy-egy nagy életkérdéstengely köré, hogy arra felelet legyenek. Olyan ez, mint amit kristályszemcsék tesznek a folyadékban. Minden ásványkristálynak belső törvénye van, amely szerint meghatározott „egyéni” formában kristályosodhatik. Az én „hitkristályszemcsém” sem állhatnak össze másforma hitkristállyá, mint amilyent az én belső életem törvényszerűségei meghatároznak.

Az ember így kikristályosodott belső tartalmát sokan világnézetnek, életfelfogásnak nevezik. Igazuk van! Valóban az is! Természetesen minden attól függ, hogy mit értünk ezeken a kifejezéseken. Valaki olyan szép világnézettel rendelkezik, mint egy szép torony, s az élete csúnya, mint egy kocsmá... Én azt, ami bennem kikristályosodott, hitvallásomnak nevezem. A hitemet nem beszélni, hanem vallani kell, mert nem beszédben áll a hit vallása, hanem erőben, életben.

És nehéz a hitünket hibátlanul vallani, talán nem is lehet. Csak vallani lehet róla, belőle. Amit lehet szavakba szorítani, mondatokba foglalni. A továbbiakban ezt kísérlem meg.

*

Valamikor kezembe vettem egy marék vadalmamagot. Néztem, forgattam őket és kérdeztem. Vegyelemzés, vonatkozó adatok szakkönyveimben rendelkezésemre állanak... Nem törtem fel őket... Elvetettem... Tavasszal kikeltek, és nőttek s a kérdéslánc is velük... Következő ősszel beszemeztem Budaira... Két év múlva kiültettem, s folyton csak kérdeztem... Pár év múlva virágoztak, őszre néhány almát érleltek: piros csíkos Budai Domokost... Igazi boldogság volt az első „saját termésű” almát a kezemben érezni, és... megvallom... némi büszkeség is... Hogyisne!... Hiszen ezt én csináltam! A vadalmamagtól a Budaiig minden az én művem!... Értem a dolgot!...

Csakugyan?... Nem... s a kérdések árja zúgva ragadott tovább... a szemezést nagyapámtól tanultam... és a sok tapasztalat, gyakorlat, tudomány, amíg a gyümölcsstermelés hozzámig jutott... és a vadalmák az erdőn... és a növényvilág a földön... és a végtelen világ... és az örökkévaló élet... és az egész, ami kellett ahhoz, hogy ez az alma a tenyeremen pihenjen.

Mintegy negyven éve, február végi estén, ki volt rakva az asztalra két tálcára száz tojás. Szépek voltak, egyformák, fehérek, Leghorn-tojások. Néztük őket, és vallattuk... Keltetőgépünk be volt fűtve. Akkor keltettünk a magunk részére először, nem kis izgalommal... A huszadik nap estéjén le voltunk feküdvé... a szobát a gép lámpájának rőt fénye derengte be, lángja néha sercent egyet... Forgolódtam az ágyban: mi lesz? Valószínű el is szenderedtem, de lelkemet feszítette a kétsarkos feszültség... arra neszeltem fel, hogy: pity!... pity... pity... Életjelt adott az első csirke... Így is kell ennek lenni... Ez a szabály... Dagadt a keblem: ez a mi művünk!... Értünk hozzá!... A tojásokat mi termeltük... A gépet mi kezeltük... Lecsendesedtem, magamba szálltam...? ...?...? Megindult a gondolatpatak, sodort magával... A végtelenbe vitt... Boldogan, alázattal ölébe szédültem... Elaludtam, mint egy gyermek... Álmomban a Mindenség balladáját motyogtam:

Éb-red, moc-can a tojásban a sejt:
„Is-ten, Is-ten, huszonegy napi ritmus.“
Tit-kon dob-ban anyaméhben a lét:
„Is-ten, Is-ten, kilenc havi ritmus.“
Ó, jaj, ha kihagyna!! De él az Erő, de él az Ütem:
„Is-ten, Is-ten, Is-ten!“

Hova elvitt néha, munka közben, egy-egy földgöngy! Fogtam a kezemben, morzsolgattam ujjaim között. Csupa por, és mi erő van benne! Kicsi füvek-virágok, mohó gyökereikkel rátapadnak. S a föld mind ilyen rögökből áll, s mindenikben erő duzzad! Áldott anyánk a föld! És milyen hűségesen forog a tengelye körül, pedig nincs is tengelye, és milyen pontosan a nap körül, pedig nincs is hozzákötve... És a nap! Micsoda energiahalmaz... Erő, fény, meleg, élet forrása... milyen pontosan járja útját, viszi magával rendszerét... naprendszerekkel teleszórt mindenség... fényévek... fényévek milliói, végtelenség... örökkévalóság... csak a költő szava bírja el.

Bármerre visznek kérdéseim, a felelet: törvény, rend, áldás, bölcsesség, tökéletesség, gondviselés. S bármerre indulok, a világ körülöttem végtelenné tágul, és örökkévalósággá nő...

Hiszek Isten áldott világában!

*

Az ember a megismerés buzgalmában mikroszkóp alá szeleteli az életét, laboratóriumába viszi, vegyelemzi a világot. Mindent szétszed, mint a gyermek a virágot. Rengeteg irányban folyik a tudományos ku-

tatás, és rengeteg részeredményt halmoz fel. Ha helyes a megítélésem, a tudományos megismerés arra felé tart, hogy „meglelkesíti az anyagot, és meganyagosítja a lelket“. Primitív őseink is ezt tették. Az én hitem is erre felé mutat.

Isten nem „titkolózó“, nem „rejtőzködő“, nem féltékeny ura a világnak, az életnek. Azért áldott meg a megismerés tehetségeivel, hogy világát megismerjük, és éljünk benne nyugodt szívvel. Azért ébresztette fel bennünk a hit erejét, hogy az élet nehéz kérdéseivel is nyugodt szívvel szembenézhessünk.

Minél több utat teszek meg a végtelenbe, és minél jobban belefúrom magamat az életbe, annál mélyebben érzem, hogy élő világban élek! A holt-anyag világot és az élő világot ugyanaz a lényeg fogja össze, szerves, egységes, élő egészbe. A világ: végtelen élő szervezet, melynek minden részében, minden tagjában ugyanaz az erő, ugyanaz a lélek, ugyanaz az élet lüktet. A végtelen világ a maga egészében is, részeiben is, szünet nélkül rendeződik, alakul, bontakozik, halad, él.

S én is, mint ennek a végtelen élő világnak része, élek, mint párányi megcsillant cseppje az örökkévaló életfolyamatnak. Nekem is, mint mindennek, ami a földön él, törvényem, hogy egyszer ez az örökkévaló életfolyamat magával ragadja belőlem azt, amire az egésznek az örökkévalóságban még szüksége van, a többi pedig visszahull a földbe, mert ott van még szükség reá. Hogy én ezt halálnak nevezem és ez a szó nekem, ha érintem, „hideg“, az csak azért van, mert gyermek vagyok, zsenge a hitem, és még kérnem kell a Mestert, — mint a többiek is tették —: „Mester, növeld a hitemet!“

Hiszek az örök életben!

*

1928. Megszületett az első gyermekünk... Álltam és néztem, elfogódva, elfogultan és... kérdeztem... Milyen kicsi semmiség, pár kilós testecske... és milyen gyámoltalan... a napos csirke többet tud... de az csak csirke, a mi gyermekünk: ember... Ménnyi rejtett lehetőség alszik benne!... Alig telt el egy kicsi idő, s a lélek fénye kigyúlt a szemében... Alig telt tovább az idő, a csirkét megsimogatta, s azt mondta neki: pi-pi!... Apránként túltett minden nem-ember földi élőn...

Nagybeteg édesapa ágyához hívtak. Űrvacsorát vittünk. A család csendesen szigogott a szobában. Csak ő volt nyugodt: a beteg. Szemeiben nem volt könny, csak lélek. Értelmesen, tisztán elmondta, hogy miért kéretett. Mikor túl voltunk a nehéz szolgálaton, a kezét nyújtotta. Enyhe meleg volt a fogásában és gyöngéd erő: „Tiszteletes úr, köszönöm, hogy eljött! Most már készen vagyok. Nyugodtan halok meg!“... Megrendülten hagytuk el a házat, s szótlánul jöttünk házáig az egyházfival... Másnap reggel a nagy haranggal szaggattak... az éjjel meghalt...

Milyen szépen tud fényleni bennünk a lélek! Milyen erős tud lenni az emberben az Ember!

De van árnyékunk is elég!

Háború volt. Sziklába robbantott lyukban szorongtunk: tiszt urak, közlegények: emberek. Künn döngött a pokol. Emberek döngették gránátokkal. Fejünk felett a szikla remegett... Néha, ha eszeveszetten döngött, ha a szikla megomlott, egyik-másik felüvöltött, vinnyogott, mint a megszorított vad.

Nehéz embernek lenni!

És nehéz az emberben — simán, zavartalanul — hinni, pedig hinni nem kell az Emberben!

A rózsza megszur. A tűz éget. Csemetémet a féreg megrágja. A hold elfogy. Ezt mind értem. Minden a maga törvénye szerint létezik, él.

De az ember!? Hát az ember számára nem adott Isten hozzá illő törvényt, hogy emberségére éppen úgy számítani, építeni lehessen, mint a napra vagy a magra! Vagy az ember egyedül ellenszegülhet Isten törvényének?

Csalódni csak emberben lehet! És mégis: hinni kell az Emberben!

Mert az ember mégis: a teremtés koronája. Nem azért, mintha a maga ember voltában tökéletesebb volna, mint a vadrózsa a maga vadrózsaságában vagy a csimpánz a maga csimpánzságában. Hanem azért, mert az emberben adva van minden tehetség ahhoz, hogy tökéletesedjék a maga emberségében.

Az ember a földi élet csúcsa. A földi életfa vezérhajtásán a vég-rügy. Az élet benne bontakozhatik, nemesedhetik tovább, hosszú és nehéz lépcsőt hágott meg a földi élet, amíg az emberig jutott. S amin keresztülment, amíg idáig jutott, abból mind hozott magával valamit. Porból indult az élet, s testünk porból van. Testünk kialakulása, szerkezete, ösztönéletünk nem mutat-e rokonságot a többi életformákkal? S ezek a távoli örökségek ember voltunkhoz mind — természetesen és törvényszerűen — hozzátartoznak. Portestéből a földi létben senki ki nem bújhatik. Test voltát, ösztöneit, gyarlóságait mint kinőtt ruhadarabokat magáról le nem veheti.

De az ember több, mint por, több, mint test, több, mint ösztön, több, mint gyarlóság. Ember volta éppen akkor és azzal kezdődött, hogy ezeknél több kezdett lenni. Valami több megcsillant benne. Valami ezek fölé kezdte helyezni.

Ó, gyönyörű példái hosszú múltunkban, az én életidőmben, ennek a bátor, győzedelmes, jó emberségnek! Amikor az anyagot, a testet, a gyarlóságot lebírja a lélek! Amikor a hit nyugalommá szelídíti a félelmet, az aggodalmaskodást. Amikor a szeretet elnémítja az önzést, az irigységet, a bosszút!

S mióta van ember, aki ezt tenni tudja a földön?... Mindössze húsz-harminc ezer éve!... Mi ez az élet időtlen, örök folyásában?...

Milyen fiatal az ember!... Milyen szenge gyermeke Istennek az ember!... Mennyi rejtett lehetőséggel emelte ki a Teremtő a földi életfa csúcsára! Megáldotta mindazokkal a lelki tehetségekkel, amelyekkel magát Isten mind felnőttebb gyermekévé, tökéletesebb emberré növelheti.

Sokat kell még nőnünk, hogy Isten ember-terve bennünk megvalósuljon!... Sokat!... Sokat!... Sokat!... Jézus útján!... Isten felé!...

Hinni kell az Emberben!

Hiszek az emberben: Isten gyermekében!

*

Milyen jó, hogy az embernek vannak előjárói, kik a világban, az életben, az emberek között előtte haladnak.

Nekem is vannak előjáróim!... Mennek előttem. Ha megszólítom, megállnak, megvárnak, kérdéseimre felelnek... Vannak közöttük holtak is, élők is.

A legnagyobb közöttük: Jézus! Nem volt olyan kérdése, kétsége életemnek, amire eligazítást ne adott volna. Legfennebb... én nem fogadtam meg minden tanácsát, hogy! később belássam az igazát.

Az én negyven napom immár hetvenöt év. Hányszor kellett magamban birokra kelnem az anyaggal, testemmel, ösztöneimmel, gyarlóságaimmal a lelkemért! Kihez mentem volna, hiszen örök életnek beszéde van nála. Hiszen az emberiség benne jutott a legtökéletesebb győzelemre az anyag, a test, a gyarlóság felett... Ó, ha én is az Ő határozottságával tudtam volna mindig odakiáltani: „Távozz tőlem, sátán!“, a sátán bizonyára mindig eltávozott volna!

Csodálom az erejét, a kifogyhatatlan erejét. A zavartalan hitét, a mindig kész szeretetét!... Vele megyek néha, „ha felmegy a hegyre egyedül“, vagy hajóba száll és bevez a tengerre egyedül... vele megyek, mert tudom, hogy erejének ez az „egyedül“ a titka... Ezek az áldott egyedülletek, amelyekről így vall: „Nem vagyok egyedül!“ Vele vagyok néha a Getsemánéban, azon a nehéz éjszakán, amikor „haláltusában lévén, verejtéke olyan vala, mint vércseppek“, s megrendülve csodálom a kereszten... Ilyen közel jutni Istenhez!... Hogy mindig és mindenütt Isten ölében érezzem magam! ... Ó, hányszor kérem én is, mint Péterék: „Mester, taníts meg engem imádkozni!“

Hányszor zavartam én is, álmatlan éjjel, mint Nikodémusz, mert az emberekkel nappal nem mentek a dolgok... Gyötrődtem... Miért nem értenek meg?... Miért szegülnek ellenem?... Kivel építetek, ha elfordulnak tőlem... Mit tegyetek?... Nem az embereket korholta!... Kicsit magára vette a keresztemet, megsimogatta a horzsolásokat, és szólt: „Szeresétek ellenségeiteket; áldjátok azokat, akik átkoznak; jót tegyetek azokkal, akik gyűlölnek; imádkozzatok azokért, akik háborgatnak és kergetnek, hogy legyetek a ti mennyei Atyátoknak fiai!“... Ő így szerette az embereket... Nekem is erre kell igyekeznem.

Tudom, nehéz Jézust követni, de azt is tudom, hogy Ő az Út, az Igazság, az Élet. Most már nemcsak Ő tanítja, nemcsak Ő példázza, hanem a mi életünk is, hogy a szeretet törvényének tiszteletben tartása nélkül nincs nyugalom a szívben, nincs béke a házukban, a közösségünkben. Az Ő igája az a gyönyörűsége teher, melynek súlya alatt Isten mind felnöttebb gyermekeivé nőhetünk.

Talán az a baj a Jézusban való hit körül, hogy „közel akartuk hozni Őt az egyszerű emberekhez“. Könyvtárakat írtunk össze róla, képtárakat töltöttünk meg a képeivel, lényegét dogmák misztikumába burkoltuk.

Elém úgy lépik, ha keresem, az evangéliumból, mint akkor. A maga tiszta, szép emberségében. Élő, küzdő ember, bölcs tanítómester, jó barát. Talán éppen a hegyről jön, ahova felment volt egyedül, vagy a műhelyben találok, ahol nagy gonddal éppen ajtót állít össze valakinek a „belső szobájára“. Számomra, ha minden Biblia elveszne s emlékezetemben csak a Márk 12. fejezete maradna tanításul s a „tékozló fiú“ és a „könyörülő szamaritánus“ gyakorlati útmutatásnak, elég volna ahhoz, hogy szeressem és követni igyekezzem.

Jézus evangéliumának szálai kifejtethetetlenül bele vannak szövődve életünkbe. Hol itt, hol ott bukkan fel. Beledobta Isten életünkbe, mint egy szemecske rádiumot, s Ő sugározza magát közöttünk húségesen. Sugárzása áthat mindenben.

S az Ő bennünk és közöttünk létén immár nem változtathat semmi. Mindegy, hogy mi mit csinálunk vele: megtagadjuk, vagy imádjuk; visszatérését várjuk, vagy követni igyekszünk. Tiszta, szép embersége meg-megcsillan bennünk, hol innen, hol onnan sugárzik felénk.

Jézus a hívő ember számára a mérték; Ő a mester; Ő a jó barát; Ő az előljáró!

Nem találod helyedet a világban. Az élet nyugtalanít. Aggodalmaskodol a holnap miatt. Félsz a haláltól... Nem kerülhetik el a figyelmedet azok, akik ugyanabban a világban, ugyanabban az életben az Ő nevében nyugodt szívvel élnek és halnak halált...: tanítványai!

Kiesel önfegyelméből; bemocskolod magadban emberségedet; önzésed, irigységed, bosszúd leteperi szívedben a testvériséget... Szégyelled magadat, lelkiismereted furdal... Miért?... Megmérted magad! Kihez?... Jézus a mérleg!

Valahol bomba hull, vér foly, hajlékok omlanak, háború dúl. Mészze vannak, mégis aggódunk értük... testvéreink... Végre asztal mellé ülnek... békéről tárgyalnak!... Fellélegzünk: hála Istennek, béke lesz!... Lehet!... Hitünk szerint ül az asztal mellett Ő: a Béke! Hiszek Jézusban: Isten országa prófétájában! Evangéliumának hirdetése, példájának követése az egyetlen út, melyen Isten országa megvalósulhat.

*

H i s z e k I s t e n b e n ! Ő a legelső. Ő a minden mindenkiben. Véle kellett volna kezdenem, de róla legnehezebb vallanom. Feléjemindig úgy közeledem, mint most tettem. Jézus közel emel hozzá. Amit eddig vallottam, az is róla vall!

Olyan viszonyulás ez, melyből a közlés egyszerű eszközei: sóhaj, mosoly, könny, ujjongás, jaj, többet ki tudnak fejezni, mint a szó.

Tehát vallanom kell róla is... Legyen!

Ahogy a testemet behálózó ideghálózat mindent a központomba visz,

ahogy egy óriási üzem ezerféle tevékenységének szálai az irányító központ vezérlőasztalába torkollnak,

úgy vezet engem minden kérdésláncom, melyen végigtapogatózom,

minden gondolatösvényem, melyet végigtaposok,

ki a Végtelenbe, az Örökkévalóba,

szédít bele az Egész ölébe,

állít szembe azzal, akit így szólítok: I s t e n !

Ezek a tapogatózások korábban nehezebben mentek. Útközben néha ellankadtam vagy megtorpantam, de mindig újrakezdttem, amíg meg nem nyugodtam őbenne. Ma körülbelül azzal a biztonsággal járom ösvényeimet, amellyel a járt meg tanult gyermek megfutamodik apja felé, akiről tudja, hogy ha elesik, ölébe veszi.

Számomra Isten: lélek. Olyan a világban, az életben, mint bennem, az életemben, a lelkem. Élő erő. Személyes, tökéletes, bölcs, jó Atyám Ő nekem.

Isten nemcsak az én Istenem: Isten az egésznek Istene. Nemcsak az én Atyám, mindnyájunk Atyja. Ő tudja egyedül az egészet, a végtelen világot, az örök életet s benne az én életemet. Ő tervez, teremt, rendez, gondoskodik, gondot visel, szeret. Minden az Ő törvényei szerint történik.

Néha ami az ő törvényei szerint történik, nekem kellemetlen, fájdalmas, megpróbál. Tudom, ez azért van, mert még nem ismerem minden törvényét, s amit ismerek, azt sem tartom mindig tiszteletben. Én csak rész vagyok, s csak rész szerint van bennem az ismeret. Nem tudom a dolgokat, a történéseket, az egész szempontjából értékelni, ítélni meg. Tudomásul kellennem, hogy nem én vagyok a világ közepe, hogy a mindenség nem körülöttem forog. Az egész önmagáért van. S Isten: az Egész Istene.

De nem szabad belenyugodnom a kellemetlenségekbe, küzdenem kell ellenük. Mindjobban megismerni a világot, fölfedezni Isten törvényeit, felkutatni áldásait! Tiszteletben tartani Isten törvényeit, felhasználni áldásait! Különösképpen meg kell tanulnom és gyakorolnom a szeretet kettős törvényét, melynek felfedezésével és tanításával Jézus boldog életünk fundamentumát vetette meg. Ez az út, melyen Istenhez mind közelebb juthatok, juthatunk s országga építésében munkatársai lehetünk.

Azok a legboldogabb perceim, amikor „kihallom“ a világból, az életből az Ő ritmusának lüktetését. Gyermeki boldogsággal, békességgel és bizonyossággal telik meg a szívem. Valami olyant érzek, mint Izsák Domokos, amikor így vall:

„Én láttam az Istent, hallottam szavát,

Barátom, meglátod te is,

Csak nyisd ki lelked ablakát . . .“

Hiszek Istenben: aki Lélek; Ő a világ teremtője és gondviselője; Ő a mi Atyánk.

*

Messze elszáguldottunk az anyagi kultúra terén Jézus óta. Talán vágyaink, sóvárgásaink azonosak maradtak az akkori emberekével.

Az ember akkor is boldog életről álmodozott; ma — Jézus kifejezését használva — Isten országáról álmodunk. Álmaink akadályainak forrását bennünk találjuk. Jézus is így találta. Az okokat, gyűjtőnévvel „gonosznak“ nevezte, amely bennünk lakik és rosszra sarkall. Ő azt tanította, hogy a szívünkben gondoljuk a gonoszt, a szívünkéből hozzuk elő a gonoszt.

Mi ma ezeket az okokat, gyűjtőnévvel, gyarlóságnak nevezzük. És szintén magunkban találjuk meg. Aggodalmaskodunk, kétségbeesünk, mert gyarlók, önzők, irigyek, bosszúállók vagyunk. Ez a „gyarló“ — hitem szerint — azt jelenti, hogy a magunk emberségében, istenfiúságunkban, fiatal, fejletlen, zsenge gyermekek vagyunk.

Közöttünk, földrajzilag is, csökkennek a távolságok. Mintha Isten egymáshoz mind közelebb szoritana, hogy ismerjük meg egymást, szeressük jobban egymást, legyünk gyakorlatban is testvérek. A válaszfalak, határok mind értelmetlenebbé válnak. Mindinkább meggyőződünk, hogy „csak együtt lehetünk boldogok“. Jézus is így látta. Ezért nevezi a kettős parancsban mind a kettőt egyformán elsőnek. „Szeresd az Istent teljes szívedből!“, vallási törvény, szívem nyugalmanak az alapja. „Szeresd felebarátodat, mint magadat!“, erkölcsi törvény, a közösségi élet egyetlen biztos fundamentuma. A kettő együtt vallás-erkölcsi alap, melyre Isten országa épül.

Az embernek nőnie kell, fejlődnie kell ő maga emberségében. Jézus meg is mondja, merre: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes!“ Ez a növekedés, tökéletesedés azt jelenti, hogy erősödnünk kell erényeinkben. Azokban a lelki tehetségekben, amelyekkel Isten megáldott, mint hit, okos értelem, szabad akarat, lelkiismeret, munka és szeretet. Ezekkel tudjuk legyőzni, féken tartani gyarlóságainkat. A gyarlóságait féken tartani tudó és erényeit gyakorló hívő ember Isten országa építőköve. Magunkat ilyenekké kell nevelnünk, ez Isten országa építésének alapvető, első szakasza.

Istenországa-emberek nélkül nincs Istenországa-közösség. Valaki ilyen emberek nélkül próbálja Isten országát építeni, „hasonlatos lesz a bolond emberhez, aki fővényre építette házát!“

Erre a belső építésre szólít fel Jézus minket, erre nógatja tanítványait: „Keressétek először Isten országát!“; „Ne félj, csak higgy!“; „Ne aggodalmaskodjatok!“; „Szeresd az Istent teljes szívedből!“; „Ha valaki kéri a te alsó ruhádat, add oda a felsőt is!“; „Ha valaki arcul üt jobb felől, tartsd oda a másik orcádat is!“; „Bocsáss meg hetvenhét-szer is!“; „Szeresd felebarátodat, mint magadat!“

Ezekből a belső életet élő győzelmes Istenországa-emberekből épülnek az Istenországa-közösségek. Aki ilyen emberekből épít Istenországa-közösséget, „hasonlítom a bölcs emberhez, aki kősziklára építi az ő házát... omlik az eső, eljön az árvíz, fújnak a szelek... nem dől össze, mert sziklára építettetted“.

Isten országa! Ez a célom.

Építésének mind a három feltétele adva van:

1. Isten Atyánk: akarja, hogy mi: gyermekei, boldogan éljünk a földön;

2. A világ (a föld) áldott, minden egyebek (anyagi feltételek) adva vannak benne;

3. Bennünk: emberekben minden tehetség adva van Isten országa építéséhez.

Hiszek Isten országában: mindannyiunk boldogságában!

*

Szeretem egyházunkat: az Unitárius Keresztény Egyházat!

Szeretem, mert: 1. unitárius és, 2. mert keresztény.

1. Egyházunk a szabadság és szeretet egyháza. Szabadságot és támogatást ad nekem, hogy hitemet lelkem szerint építhessem és azt erőm szerint megvalljam. Türelemre tanít, hogy tiszteljem embertársaim hitét. Hadd legyen mindenki boldog az ő hite szerint, szívében nyugodtan éljen, és dolgozzék embertársaival békességben.

Egyházunkért hálát adok Istennek. De hálás vagyok mindazoknak is, akik négyszáz évvel ezelőtt kivívták a vallásszabadságot, és elég bölcsék voltak ahhoz, hogy a reformációnak ezt a nagyszerű vívmányát törvények védelme alá helyezték. Hálával gondolok a történelmi tett spiritus rectorára, aki vértanúságával tett pecsétet a vallásszabadság törvényére.

A dévai várban, szűk cella homályában, emlékoszlop áll. Rajta betűkbe vésve Dávid Ferenc emléke. A fény, amit felgyújtott, nem ismer falat, határt, akadályt. Földszerte lobog. A szabadság, amit jelképez, és a türelem, amire int, egyetemes, emberi, lelki szükséglet.

Hálával gondolok mindazokra, akik ezt a szent örökséget századokon át őrizték, védelmezték és aszerint élni igyekeztek.

2. Szeretem azt a tiszta jézusi fundamentumot, amelyen egyházunk áll; az evangéliumot, mely tanításainak alapját képezi; Isten országát: az eszményt, melynek hirdetését és építését hivatásának tartja. Szabadok vagyunk a hitünkben, de egyek vagyunk tiszta, jézusi kereszténységünkben.

Hiszek az Unitárius Keresztény Egyházban: Jézus evangéliumának hirdetőjében, Isten országa építőjében.

*

Az én HITVALLÁSOM ez:

Hiszek Istenben,
Hiszek a világban,
Hiszek az életben,
Hiszek az emberben,
Hiszek Jézusban,
Hiszek Isten országában,
Hiszek az Unitárius
Keresztény Egyházban. Ámen.

LŐRINCZI LÁSZLÓ

AMERIKAI UNITÁRIUSOK KÖZÖTT

1973 novemberében és decemberében alkalmam volt egy hónapot tölteni az Egyesült Államokban. Nagyjából azt az utat jártam be, amelyet száznegyvenkét évvel ezelőtt Bölöni Farkas Sándor, s így nem tehettem, hogy! néhány utamba eső unitárius központot is meg ne látogassak.

Az amerikai unitarizmus alig kétszáz esztendő, és tőlünk függetlenül alakult ki. Azt mondhatnám, hogy miként a tudományos igazságot néha nagy elmék egymásról mit sem tudva fedezik fel, miként a nem-euklideszi geometria alapjait Bolyai János és Lobacsevszkij egymástól függetlenül rakta le, úgy a hit dolgaiban is más-más úton, de azonos meggyőződéshez jutottak el a világ különböző részein a lélek emberei. Az Amerikai Unitárius Univerzalista Társulat hitelvei sok tekintetben különböznek a mi egyházunk felfogásától, hiszen az egyes népek saját szükségleteik szerint alakítják ki nemcsak bel-életüket, hanem hitüket is.

A New York-i Community Churchben Mahatma Gandhi és Martin Luther King mellszobra között állva mondtam el üdvözlő beszédemet a szószéket helyettesítő pódiumról, és szembenéztem velem Lincoln, Emerson, Witman és Schweitzer szobra. A New York szívében elhelyezett Community Church szombaton zsinagóga, vasárnap unitárius templom, vezető lelkésze Donald Harrington, aki amerikai neve mellé a Szánthót is felvette második névnek, míg felesége és segédlelkésze, akit mi Szánthó Lucinak ismerünk, angol nyeven végzi mellette a szolgálatot.

Az amerikai unitáriusok nálunk kevesebbet hivatkoznak a múltra, tekintetük a jövő felé irányul. Ezért fejlesztik a vallásoktatást a vasárnapi iskolákban, ezért vitatkoznak annyit szex-problémákról. Most azonban, hogy az Egyesült Államok a függetlenség kivívásának kétszázadik évfordulóját készül megünnepelni, mégis valamennyi intézmény visszatekint szellemi gyökereire. Ebben az összefüggésben figyelemre méltó Donald Harrington kijelentése, amelyet üdvözlő beszédemben idéztem: „Minden katolikus kötelességének érzi, hogy életében egyszer elmen-

jen Rómába, minden mohamedán, hogy elzarándokoljon Mekkába, és minden unitáriusnak el kell jutnia egyszer Kolozsvárra.“ Donald Harrington-Szánthó pedig visszaidézte azelőtt való napi előadásomon mondott szavaimat: „Mert a múlt nem mögöttünk van, hanem alattunk. Azon állunk.“

Az unitáriusok Amerikában számarányukat meghaladó társadalmi súlyt képviselnek, s különösen a vietnami háború és a faji megkülönböztetések ellen folytatott harcban hallatták szavukat a tiltakozók első soraiban. Nemzetközi szervezetünknek, az IARF-nek is az egyesült államokbeli unitárius társulat ad világviszonylatban súlyt. 1972-ben már a japán liberális buddhisták is megjelentek az IARF heidelbergi kongresszusán, s néhány képviselőjünkkel most New Yorkban is sikerült megismerkednem. A japán követség fogadásán N. Niwano, a japán liberális buddhisták országos elnöke, elmondotta, hogy több mint négymillió hívük van, és keresik a kapcsolatot mind az amerikai unitáriusokkal, mind nemzetközi szervezetünkkel, az IARF-fel.

A véletlen úgy hozta magával, hogy egyesült államokbeli tartózkodásom idején járt ott Bartók Béla is, a Magyarországi Unitárius Egyház főgondnoka. Amerikai meghívásra apjáról tartott angol nyelven előadássorozatot, kíséretében ifj. Szász Tibor adott elő zongorán Bartók-darabokat. Vendéglátó gazdájuk New Yorkban a Harrington házaspár volt, a hangverseny szintén a Community Churchben zajlott le nagy sikerrel. Bartók zenéjével nem tudott betelni az amerikai közönség: Beethoven-muzsikán nevelkedett öregek és beat zenét kedvelő fiatalok, fehérek, feketék egyaránt. Másnap New York mellett a fernclifi temetőben nagy nehezen sikerült megtalálnunk a század egyik legnagyobb muzsikusának sírját. A nehézséget az okozta, hogy ebben a temetőben a sírokat csak egy földre helyezett fémlap jelzi. Arra, amelyet mi kerestünk, mindössze annyi volt írva: Bartók Béla, Nagyszentmiklós 1881 — New York 1945.

Az Unitárius Univerzalista Társulat Bostonban székel, s amikor Robert Nelson West úr, a társulat elnöke meghallotta, hogy egyszerre két unitárius egyház főgondnoka tartózkodik New Yorkban, meghívott egy napra Bartók Bélával együtt. Az egyházi központba jött még Szent-Iványi Sándor, volt kolozsvári lelkész és teológiai tanár, aki Boston mellett, Lancasterben egy angol nyelvű gyülekezet lelkésze közel harminc éve. Robert Nelson és felesége, Nancy, régi ismerősünk, hazánkban is jártak, s most ismét készülnek eljönni hozzánk az IARF végrehajtó bizottsági ülésére. Az elnök lakásán püspökünknek, Ferencz Józsefnek egy életnagyságú képét őrzi. Angol festő műve, még az első világháború előtt készült. Az Old City Hallban rendezett fogadáson kölcsönös

üdvözlések hangzottak el, amelyeknek jelentős része azoknak szólt, akiknél a West házaspár nálunk látogatást tett, s akikre melegen emlékezik vissza.

Az Amerikai Unitárius Társulat egyik legkiválóbb elnöke az első világháború után dr. Louis Cornich volt. Többször is látogatást tett hazánkban, segített rajtunk. Halála előtt átadta Szent-Iványi Sándornak családi gyűrűjét — kövébe az unitárius címert vésette be — azzal, hogy azt utána az unitárius püspökök örököljék. Ezt a gyűrűt most magammal hoztam, és átadtam Dr. Kovács Lajosnak. Ha a püspöki gyűrűnek nálunk nincs is olyan hagyománya, mint más egyházaknál, a Cornich-gyűrű legyen jelképe az unitáriusok hitbeli összetartozásának.

Dr. MIKÓ IMRE

A VALLÁSI TOLERANCIA KIALAKULÁSA LENGYELORSZÁGBAN

Az idei esztendőben emlékeztek meg a lengyel protestánsok arról, hogy 400 esztendővel ezelőtt, 1573. januárjában a varsói konfederációban a vallási türelem dolgában egyezséget kötöttek. A reformáció lengyel földön való elterjedésének ugyanúgy megvoltak az előzményei, mint a többi országban. Az útkészítés munkáját a cseh földről menekült huziták egyengették. Erasmus és a humanizmus hatása ugyancsak kimutatható. A XVI. században nagyszámú lengyel diák tanult német, svájci és holland egyetemeken, akik az ott megismert eszméket hazavitték. A lengyel városokban élő német polgárság hamarosan megismerkedett Luther eszméivel. A katolikus klérus és a korona, valamint a nemesség közötti ellentétek is mind közrejátszottak abban, hogy a protestantizmus különböző irányzatai lengyel földön követőkre találtak.

Az 1550-es évektől kezdődően a lengyel nemesség protestánsná vált tagjai időről időre megkísérelték, hogy a korona korlátozza a katolikus püspöki kar hatalmát.

Az országot kormányzó nemesség úgy vélte, hogy az egymással szembenálló egyházak az országnak is kárt okoznak. A békességet és egyetértést a királyi korona nem tudta helyreállítani, és nem tudott véget vetni az egyre erősödő ellentéteknek.

I. Zsigmond Ágost király 1572 nyarán bekövetkezett halála új helyzetet teremtett. A királyválasztást előkészítő tanácskozások alkalmával a protestáns kisebbség is érvényesíteni akarta jogait. Az 1573. január 28-i varsói konfederáció 3.§.-ban a nemesség, a szejm (országgyűlés) és a szenátus együttes ülésén szótöbbséggel határozatot hozott, melyből idézzük a következőket:

„Mivel a mi államunkban nem kevés azoknak a száma, akiknek részéről dissidium in causa religionis christianae áll fenn, és mivel meg akarjuk akadályozni, hogy más országokhoz hasonlóan káros harc keletkezzék, megígérjük magunk között — pronobis —, hogy mi, akik a vallás ügyében eltérő nézetten vagyunk, egymásközt békét tartunk, és a hitnek különböző felfogása miatt az egyházban nem engedjük meg azt, hogy vér folyjon...” A lengyel protestánsok az 1573. évi varsói konfederációra mint magna charta liberatumra hivatkoznak, ez azonban bizonyos további magyarázatra szorul.

Ezt a megegyezést, mely a szejm és a szenátus közös ülésén szótöbbséggel született, F. Krasinski krakkói katolikus püspök kivételével, a pápai legátus javaslatára a katolikus klérus tagjai nem írták alá, és annak érvényességét alkalmas időben mindig kétségbe vonták, bár a varsói konföderáció megtartására a választott lengyel királyok koronázásuk alkalmával kötelezettséget vállaltak.

A varsói konföderáció lényegileg az augsburgi vallásbéke gondolatát akarta lengyel földön megvalósítani.

Már a XVII. században vita keletkezett akörül, hogy tulajdonképpen kikre is vonatkozik a varsói konföderáció. Az „ecclesia maiorhoz“ tartozó protestáns felekezetek vitatták azt, hogy a varsói konföderációban biztosított védelem vonatkozik-e az „ecclesia minorak“ nevezett ariánusokra, a lengyel unitáriusokra. Így tulajdonképpen a varsói konföderáció magában hordozta az ellenreformáció gyökereit is.

A lengyel származású protestáns történétírók mellett — pl. Karl Völker (*Die Kirchengeschichte Polens*, Berlin—Leipzig, 1930) és mások — a lengyel marxista történétírás is igen jelentősnek tartja a varsói konföderáció létrejöttét és határozatait.

J. Tazbir professzor *La Tolérance Religieuse en Pologne aux XVI. et XVII. siècles* című tanulmányában állapítja meg azt, hogy a XVI. századi vallási tolerancia korábbi, sőt későbbi dokumentumai is csak egyes felekezetekre vonatkoztak; mint pl. az 1555. évi augsburgi, mely csak a katolikusoknak és lutheránusoknak, vagy a varsóinál későbbi, 1598. évi nantes-i csak a katolikusoknak és a kálvinistáknak biztosította a szabad vallásgyakorlás jogát. Ez a törvény az egyetlen, állapítja meg dr. Tazbir, mely az összes akkor létező vallások részére egyenlő jogokat biztosított. Ezt a nobilis törvényt a későbbi lengyel királyok is — köztük a magyar származású Báthory István is — megerősítették. Így a lengyel törvényt csak az erdélyi országgyűlés néhány évvel korábbi hasonló törvényével lehet összehasonlítani, amely négy vallásnak biztosított egyenlőséget, éspedig a katolikusok, lutheránusok, kálvinisták és unitáriusok részére.

A lengyelországi vallásszabadság magyarázatát részben abban találjuk, állapítja meg Tazbir, hogy a reformatori mozgalmak csak kis kört érintettek. A nemesség a protestantizmust fegyvernek, védőpajzs-nak használta politikai és társadalmi jogai védelmében, és nem mélyült el e mozgalmak vallási mélységeiben.

A szegénység szintén nem fogta fel a vallási problémák lényegét. A legjelentősebb az, hogy a tolerancia fogalma lengyel földön az államstrukturális jogaihoz kapcsolódott, és így azt a nemesség saját előjogaival együtt védelmezte.

Helytálló Tazbir szerint annak a külföldi tudós-nak a megállapítása, aki azt mondta, hogy az, aki elérte a liberum veto jogát, annak biztosítania kellett a liberum credo jogát is. Más oldalról ugyanerre a következtetésre jutott Francesco Simonetto pápai nuncius is, amikor sajnálattal megállapította, hogy a Lengyelországban tapasztalható szabadság nem teszi lehetővé a szigorúbb eszközökhöz való folyamodást. Ha erős királyi hatalom érvényesült volna, akkor az a katolicizmust vagy akár az új hit valamelyik formáját ráerőszakolta volna alattvalóira, mert az

egyvallásúságban saját hatalma erősségét látta volna, ellenfeleiben természetesen veszedelmes politikai mozgalmat. Az a hatalom, amely lengyel földön ebben az időben a nemesség kezében összpontosult, gátat szabott az erős központi hatalom politikai kifejlődésének. Végeredményben az erős királyi hatalom és a központi végrehajtó erő hiánya volt az előfeltétele a lengyel tolerancia létrejöttének és fejlődésének.

Érdekes utalni arra is, hogy a lengyel tolerancia gondolatai új aktualitást találnak a francia forradalom világánál, amikor Naigeon újra kiadja 1769-ben az ismert ariánus tudós, Crell latin nyelvű művét, a *Vinidicié pro religionis libertatét*.

Végül meg kell említenünk azt is, hogy a varsói konföderáció formailag még teljes szövegében hatályban volt akkor, amikor a megerősödött ellenreformáció a XVII. század derekán az ariánusok ellen rendszabályokat erőszakolt ki az országgyűlésben, holott ugyanakkor a zsidók és muzulmánok még a lengyel királyok teljes gyakorlati védelmét élvezték.

A lengyel vallási történetírás ma azért büszke a XVI. század vallási türelmet tanúsító rendelkezéseire, a varsói konföderációra és ennek kezdeti gyakorlati végrehajtására, mert az a türelmességet valóban gyakorolta is.

A mai lengyel történetírók és irodalomtörténészek lassan könyvtárnyi művekben tárják fel a XVII. század derekán száműzött lengyel unitáriusok haladó szellemű vallási és társadalmi tanításait. Rakow városa pedig alapításának 400. éves évfordulóján, 1969-ben állami hozzájárulással vette fel az egykoron ott működött ariánus főiskolára emlékezve az *Arianske-Rakow* nevet.

Dr. FERENCZ JÓZSEF

RALPH WALDO EMERSON

1803—1882

A modern amerikai unitárius teológia alapvetőjének május 25-én volt 170. születési évfordulója. Az észak-amerikai függetlenségi háború befejezése és az Amerikai Egyesült Államok megalakulása után húsz évvel született Bostonban, puritán papi családból. Atyja, William Emerson a bostoni First Church egyházközség lelkésze volt, anyja, Ruth Haskins családjának élő, buzgó vallásos nő. Heten voltak testvérek, öt fiú és két leány. Alig nyolcéves volt, amikor atyja meghalt, és a nagy család minden gondja a vagyontalan anyára hárult.

R. W. Emerson Bostonban nőtt fel, itt végezte el a középiskolát. A forradalom bölcsőjének és Új-Anglia művelődési központjának tartott város radikalizmusa formálta lelki világát. Egyetemi tanulmányait a cambridge-i Harvard College-ban végezte el 1821-ben. Ez volt az Egyesült Államok legrégebb főiskolája, Új-Anglia kultúrájának forrása és a szabadelvű protestantizmus erőssége. Bölöni Farkás Sándor észak-amerikai utazása során 1831-ben kereste fel; látogatásáról így számol be: „Legrégibb az egész Egyesületben a Cambridgei vagy a Harvard Kollégium, melyet még 1638-ban a telepedés elején alapított Harvard nevű Pap. Cambridge Bostontól két mérföldre esik. Kimentünk oda a Kollégium megnézésre s ajánló levelünket Ware Úrnak megadtuk, ki Európai utazásából nem rég tért haza s most az Unitáriusok Theológiai Semináriumának egyik Professora. Ware Úr a Kollégium épületeiben, húszezer darabból álló könyvtárban, asztronómiai, mathematicai, seb-
orvosi, chemiai s anatómiai kabinetek gyűjteményeiben meghordozott, az intézet eredetét, mostani állását s rendszerét elbeszélte... Most mint egy négyszáz ifjú tanulja a felsőbb tudományokat. A 35 Professori Cathedrákat, többnyire kegyes Adakozók alapították. A mi ezekből ki nem telne, a Státus pénztára pótolja... Az épületek végében áll az unitáriusok teológiai Szemináriumjok és Templomjok, hol minden Vasárnap kétszer tanítást hallgatnak az ifjak. Ámbár a Professorok nagyobb része Unitáriusokból áll, azért még sem Unitárius Kollégium a Cambridgei, hanem a Status és Nép Kollégiuma, hol senkinek vallása számba nem vétetvén, a Status ifjai, minden különbség nélkül tanulhatnak. Az Amerikai oly számtalan Iskolák és Kollégiumok s annyi

Vallások közt, egy sincs, mely ez vagy amaz vallásbeli Felekezeté lenne különösen, azok mind a közönségéi.”²

A család nehéz anyagi helyzete miatt, hogy segítsen anyján, Emerson tanítói állást vállalt. Közel öt éven át tanított Chelmsford és Cambridge városokban. Ez a munkakör azonban nem elégítette ki. Másikülönben is félenknek és ügyetlennek érezte magát az iskolában. Érdeklődése a papi pálya felé fordult. A családi hagyományok — nyolc nemzedéken át lelkészek voltak ősei —, lelki világa és nem utolsó sorban a család barátjának, William Ellery Channing bostoni lelkésznek prédikációi és írásai segítettek abban az elhatározásában, hogy a lelkészi hivatás mellett foglaljon állást. „Időmet, tehetségemet és reményeimet az egyháznak ajánlom fel“ —, írta naplójában életének fordulópontján.

Teológiai tanulmányait a Divinity School-ban, a Harvard College teológiai fakultásán végezte el 1826-ban. Híres tanárai voltak: Henry Ware (rendszeres teológia), Andrews Norton (bibliatudomány), Levie Frisbie (erkölcsfilozófia), Edmond Everett (görög nyelv), Edmond Channing (retorika és homiletika). Emellett W. E. Channing, James Freeman, Charles Lowell híres bostoni szabadelvű kongregacionalista lelkészek segítettek elő a lelkészi hivatásra való felkészülését.

1829-ben, huszonhat éves korában, választották meg a bostoni Second Church egyházközség lelkészének. Ebben az évben történt család-alapítása is, élettársa lett Ellen Louisa Tucker.

R. W. Emerson élete egybeesik az amerikai unitarizmus fejlődésével és az egyházi szervezet kialakításával. Születésének évében, 1803-ban választották meg W. E. Channing-et a bostoni Federal Street Church egyházközség lelkészének, aki attól kezdve a szabadelvű vallásos mozgalom, az unitarizmus elismert vezetője. 1805-ben a Harvard College „Hollis“ teológiai tanszékére az unitárius szellemű Henry Ware lelkészt választották meg, s így a főiskola a szabadelvűek irányítása alá került. Ebben az évben indult meg az „unitárius vita“ Amerikában, és ekkor vette kezdetét a kongregacionalista egyház szabadelvű és ortodox iránya közötti szakadás. 1819-ben mondta el W. E. Channing korszakalkotó baltimorei beszédét³, mely határkövet jelent az amerikai unitarizmus történetében. Prédikációjában, melynek az Unitárius kereszténység címet adta, az unitárius vallás ismertetésével foglalkozott, és kimutatta, hogy az unitárius hitelvek a Szentírásból és a józan értelmén alapulnak. Nem túlzás az a megállapítás, hogy egyetlen más prédikációnak sem volt annyi olvasója és olyan nagy hatása, mint a baltimorei beszédnek. 1820-ban Massachusetts állam legfelsőbb bírósága az unitáriusokra nézve kedvező döntést hozott az egyházi vagyon birtoklásáról.⁴ A szabadelvű eszmék terjesztésére folyóiratokat alapítottak: 1821-ben a The Christian Register hetilapot, míg 1824-ben a negyedévenként megjelenő Christian Examintert. 1825. május 26-án pedig W. E. Channing diplomájában megalakították az első egyházi szervezetet, az American Unitarian Association-t (Amerikai Unitárius Társulat) „a tiszta kereszténység érdekeinek előmozdítására és elveinek terjesztésére“. W. E. Channing 1826. New York-i és 1830. bostoni beszédében nemcsak megvédte az unitárius kereszténységet az ellene felhozott

vádakkal szemben, hanem élesen támadta ellenfeleit, amiért üldözik az unitáriusokat, és az eretnokség ürügye alatt elnyomják a lelkiismereti szabadságot, az országban pedig inkvizíciós szellemet honosítanak meg. És végül 1834-ben megtörtént Massachusetts-ben az egyház és az állam szétválasztása. A vita eredményeképpen 1840 körül már mintegy 125 unitárius egyházközség működött, főleg Bostonban és környékén; a közelet, a nevelés, az irodalom kiemelkedő személyiségei, kiváló lelkészek, a művelődés ismert egyéniségei tartoztak hozzájuk.

A bostoni Second Church egyházközség fiatal lelkésze, R. W. Emerson is, gyülekezetével együtt, unitárius volt. Részt vett az ország haladó szellemű mozgalmaiban. Radikális teológiai felfogást vallott. A Bibliából új igazságokat olvasott ki, a vallás hitelveit pedig élményszerű formában tanította híveinek. A történelmi kereszténység szertartásaival és hagyományaival nem tudott egyetérteni. Úgy érezte, hogy a régi istentiszteleti forma megköti lelkének szárnyait. „A lelkési szolgálat elavult” — írta naplójában. „Egy megváltozott korszakban az istentiszteletet őseink halott formái szerint tartjuk.”⁴

1832. fordulópont életében. Az év elején meghalt élettársa, ő maga meghasonlott lelkési szolgálatával. Pedig szerette hivatását, és hívei is ragaszkodtak hozzá, csak az úrvacsora kérdésében nem értettek egyet. Radikális teológiai felfogásával nem egyezett meg az egyházközsége által vallott hagyományos úrvacsorai tan. Emerson őszintén feltárta hívei előtt lelkiismereti vívódásait, és gyökeres változtatást javasolt: a hagyományos szertartás helyett tartsanak úrvacsorai emlékestentiszteletet, a kenyér és a bor használata nélkül. A kérdés megvizsgálására bizottságot küldtek ki, mely a következőkben állapodott meg:

„1. A kérdés megfontolása alapján az egyházközség célszerűnek látja az úrvacsorát jelenlegi formájában fenntartani.

2. Az egyházközség tagjai változatlanul tisztelik és becsülik lelkipásztorukat, s remélik, hogy kötelességének fogja tartani az úrvacsora szokásos kiszolgáltatását.”⁵

Emerson hetekig tartó lelki vívódás után döntött. „Az a felfogásom, hogy keresztény lelkési hivatásom teljesítésében semmit se tegyek, amit nem tehetek teljes szívemből.” Harmincéves korában lemondott állásáról. Szeptember 9-én tartott beszédében indokolta meg lemondását és búcsúzott el gyülekezetétől. Ez a prédikációja az egyetlen, mely nyomtatásban is megjelent.”

Élete értelmének keresése és a tanulás vágya indította 1833-ban első európai útjára. Garnett, Emerson életrajzírója az 1830-as évek Európáját így jellemzi: „Béke uralkodott mindenfelé, de a gondolatok világában erőteljesen nyilvánultak meg az ellentétes irányok. Liberalizmus volt az uralkodó, de szellemi téren óriási visszahatás mutatkozott. Középkori építészet jött divatba; az előző század művészi és költői eszményei elvesztik értéküket és hitelüket. Az irodalomban Scott uralkodott, a latin nemzetek hagyományos klasszicizmusát megdöntötte a romantikus iskola. Byron már nagyhatalom volt. A Shelley és Keats által elvetett mag nőni kezdett, bár nevüket, mint a Wordsworth és

Coleridge-ét, csak Angliában és Amerikában ismerték. Hegel bölcséleti rendszere uralta a filozófiát. A kor Goethe gondolkodásának bélyegét hordozta magán. A gőz éppen a látóhatár fölött volt, az elektromosság épp alatta. Mindenütt fejlődés.“

Emerson, miután Olaszországban végigtanulmányozta a művészet remekeit, Franciaországot, majd Angliát látogatta meg. Itt szellemi rokonságot talált maga és az angol irodalmi élet vezető személyei között, mint Coleridge, Wordsworth és Carlyle, akivel szoros barátságot is kötött. Utazásáról az *English Traits* c. munkájában számolt be.

Közel kilenckónapi távollét után tért haza, és 1834-ben anyjával együtt Concord városban telepedett le. 1835-ben feleségül vette Lydia Jacksont, boldog házasságukból két fiú és két leány született.

Concordi magányában Emerson közel 50 éven át dolgozott könyvei között, haláláig. Az irodalomnak, erkölcsfilozófiának és természetbölcsületnek szentelte egész életét. A tudomány világának óriási területét tanulmányozta át és vallotta magáénak. Majdnem minden híres költő és gondolkozó visszhangra talált lelkében, különösképpen Shakespeare, Dante, Milton, Wordsworth, Platón, Arisztotelész, Bacon, Kant, Goethe.⁷

Emerson bár papi állásáról lemondott, mégis egész életén át unitárius lelkész maradt, az ország élő lelkiismerete, híd a teológiai és világi kultúra között. A bostoni kis gyülekezet helyett ezentúl a világnak prédikált. Hazatérése után rendszeresen írt, előadásokat tartott, és amikor alkalom kínálkozott, prédikált. Gyakran beszélt az East Lexington egyházközség templomában. Az évek folyamán azonban mind jobban érezte, hogy az ő igazi szószéke az előadói emelvény. 1838 őszén végleg felhagyott a prédikálással, és közel 40 évig mint előadó és esszéíró működött a tartotta fenn családját. Nehéz kenyeret választott. Az előadói pálya állandó szellemi munkát jelentett. Tavasszal és nyáron olvasni, tanulmányozni és írni; a nehéz téli időszakban pedig előadásokat tartani az ország különböző részeiben. Előadott nagy városokban, művelt, igényes közönségnek és távoli falvak egyszerű embereinek, akiknek egyetlen olvasmányuk a Biblia és a naptár volt. Azonban bárhol jelent meg, hallgatóit magával ragadta tudásával, új meglátásaival és inspiráló erejével. Az előadás esszé formájában került a nagy közönség elé. Emerson esszéje „concio ad populum“, mindenkihez szóló prédikáció volt, a „szónokló jenki“-től, amint önmagát nevezte.

Emerson szerette az előadói emelvény szabadságát. „Én prédikálok az előadói teremben, mert nincs semmiféle megkötésem. Ott nevehetsz, sírhatsz, érvelhetsz, énekelhetsz, gúnyolódhatsz vagy imádkozhatsz tehetséged szerint. Az előadás kulcs, mely minden ajtót kinyit, az embereket inspirálja, hogy életüket tisztábbá, nyugodtabbá és ragyogóbbá tegyék.“

1834-ben kezdődött felfelé ívelő pályája és hírneve.

1836-ban adta ki első irodalmi munkáját *Nature* (Természet) címen, mely megjelenésekor nem tett nagyobb hatást, ma viszont Emerson legjobb munkái közé soroljuk. Ebben a munkában kimutatja, hogy a természetben szellemi törvények érvényesülnek. A külső világ a szellem kifejezése és minden újabb fizikai törvényt, melyet felfedeznek, tulaj-

donképpen szellemi törvény. Ez a tudat az ember lelkét felemeli, és az élet elé magasabb szellemi célt tűz ki. Ha minden természeti tény valamely szellemi ténynek a szimbóluma, akkor a fizikai törvények egyzersmind erkölcsi törvények is, és a természetnek magasabb rendeltetése van, mint csupán anyagi célokat szolgálni.

A Nature-ban már megtaláljuk az emersoni hit- és életfelfogás summáját. „Korunk visszatekintő” — állapítja meg Emerson. „Mauzóleumokat építünk őseinknek, történelmet, életrajzot írunk. A korábbi nemzedékek szemtől szembe látták Istent és a természetet. Mi viszont csak abban hiszünk, amit mások régen láttak. Miért ne léphetnénk mi is olyan szabadon kapcsolatba a természettel, mint ők? Miért ne formálhatnánk költészetünket és bölceletünket a dolgok szüntelen megújuló valóságából, ahelyett, hogy mindig csak a régiek hagyományaira megyünk vissza? Nem folytonos-e az isteni kijelentés? Nem vesz-e körül most is a tavasz friss fuvalma változatlan erővel, s nem tölti-e be szívünket sejtelmes vágyakkal? Kezünk mindig csak aszott csontok között keresgéljen-e és a mai életet csak úgy értsük, mintha valamely régmúlt időket ismétlő színjáték volna?”⁴⁸

A Nature a legszebb költői próza, amit Emerson valaha írt, és egyben bevezetés a transzcendentalizmus néven ismert mozgalomba.

A transzcendentalizmust nehéz meghatározni, mert nem volt kidolgozott rendszere, elfogadott tanítása. Inkább szellem volt, melyet érezni lehetett a művelődés minden területén. Emerson szerint a „jövő pártja” volt, vagy egyszerűen idealizmus, régi gondolatok és igazságok új formában. A mozgalomnak kapcsolatai voltak a német idealista filozófiával, sokat köszönhetett Carlyle és Goethe befolyásának. Merített az unitarizmusból, képviselői is többnyire az unitáriusok közül kerültek ki. A transzcendentalizmus reakció volt a dogmatizmus, a külső tekintély és hagyományok ellen. Elszánt küzdelem volt egy új szellemi életért és az ennek érdekében álló reformok megvalósításáért. 1841-ben a Brook Farmon szövetkezeti alapon kísérletet végeztek a nevelés és a földművelés összekapcsolására. Folyóiratuk a The Dial volt, melynek első számában a szerkesztők célkitűzéseikről így nyilatkoztak:

„Ők (ti. a szerkesztők) nagy örömmel engedelmessé váltak a gondolat és érzés erős hullámának, mely néhány év óta sok őszinte személyt arra vezetett Új-Angliában, hogy új követelményeket támasszon az irodalom iránt s elítélje vallási és nevelési hagyományaink szigorúságát, melyek kövekké változtatnak át minket, mely lemond a reményről s csak visszafelé néz, mely csak olyan jövőt kér, amilyen a múlt, mely gyanakszik a haladásra, és semmi sem tartja jobban rettegettségben, mint az új eszmék és az ifjúság álmái.”

Dickens az American Notes című munkájában azt állítja, hogy a transzcendentalisták Carlyle, illetve inkább Emerson követői. Elismeri, hogy a mozgalomnak, minden szélsőséges megnyilvánulásai ellenére is, vannak egészséges, jó tulajdonságai. „Ha én bostoni volnék — írja Dickens —, úgy gondolom, én is transzcendentalista lennék.”

Emerson elválaszthatatlan a transzcendentalizmustól. Ő a mozgalom tápláló forrása és egyben teoretikusa is, az irodalomban új utakat

jelölő The Dial folyóirat fő munkatársa és a transzcendentalizmus eszméinek hirdetője.

1838. július 15-én Emerson meghívásra előadást tartott a Harvard College teológiai fakultásának végzős növendékei előtt, mely The Divinity School Address néven ismeretes. Az előadás új fejezetet nyitott az amerikai unitarizmus történetében, jelentőség tekintetében méltán állítható Channing baltimore-i beszéde mellé. Emerson a transzcendentalizmusnak a vallásra alkalmazott eredményeivel foglalkozott. Megállapította, hogy vallásosságunkban kevés az élet és ihlet, mert kereszténységünket a múlt személyeire és eszményeire építjük, ahelyett, hogy arra figyelnénk, mit mond nekünk Isten. A vallásos igazságok felismerésében nem vagyunk a csodákra vagy a Bibliára utalva, sem Jézusra, mert mi természetünknel fogva vallásos lények vagyunk. A vallás igazságait nem a csodák és nem a józan ész okoskodása bizonyítja be, azok nem kívülről jutnak hozzánk, hanem bennünk keletkeznek; Isten azokat közvetlenül lelkünknek nyilatkoztatja ki. Csak nyitva kell tartanunk lelkünket, hogy befogadja, amit Isten mond nekünk és tanítani akar vallásos intézményeink által. A lelkeszi szolgálatba lépő hallgatókat arra hívta fel, hogy a vallás igazságait mindig saját lelkükben keressék, és azt prédikálják híveiknek, amit ott találnak. Így a vallás nem lesz többé hideg, értelmi hagyomány, hanem élő, személyes élmény. Az igazi lelkésznek Istent úgy kell megmutatnia, mint aki van és aki állandóan szól hozzánk, nem pedig úgy, mint aki volt és valamikor kinyilatkoztatta magát. Így prédikálni azonban csak az tud, akiben a lélek beszél. Bátorság, kegyesség, szeretet, bölcsesség, ezek tudnak tanítani.

Emerson előadása éles reakciót váltott ki. A fiatal lelkészek közül sokan voltak, akik felismerték az előadás értékét. Ezek közé tartozott Theodore Parker, West Roxbury-i lelkész is, aki szerint az előadás: „a legnemesebb és a leginspirálóbb alkotás volt, amit valaha is hallottam“. Viszont még többen voltak azok, akik nem értettek egyet az előadás tartalmával, és élesen bírálták azt. Henry Ware lelkész a Christian Register folyóiratban bírálta Emersont, mint aki a kereszténység tekintélyének megsemmisítésére törekszik, s így nem képviseli az unitáriusok hitfelfogását, sőt már nem tekintendő lelkésznek sem. Ifj. Henry Ware teológiai tanár kötelességének érezte, hogy a teológiai fakultás évnnyitó istentiszteletén 1838-ban beszédet mondjon Emerson ellensúlyozására, aki Isten személyességének tagadásával lehetetlenné tette az istentiszteletet.⁹ Andrews Norton teológiai tanár 1839-ben a teológiai fakultás vendiákjai előtt mondott beszédében támadta Emerson felfogását, melyet a „hitelenség legújabb formájá“-nak nevezett. Állította, hogy a kereszténység alapját a csodák képezik, s aki ezek ellen támad, az a vallás gyökereit akarja kivágni. Ha valaki keresztény lelkésznek nevezi magát, de nem hisz a csodákban, az áruást követ el Isten és az ember ellen.¹⁰

A támadásokra Emerson nem válaszolt, mert nem akart meddő vitákba keveredni. Tanítását George Ripley és különösképpen Theodore Parker unitárius lelkészek vették védelmükbe és segítettek elő az unitárius teológiának Emerson által óhajtott megújodását.

1847-ben másodszor utazott Európába. Első útja Angliába vezetett. Meglátogatta Carlyle-t, majd előadásokat tartott Manchesterben, Edin-

burgban és Londonban, melyeket 1850-ben Representative Men (Az emberi nem képviselői)¹¹ címen adott ki.

Emerson híve volt a rabszolgaság eltörléséért küzdő mozgalomnak, és a maga módján harcolt annak győzelméért. Az elsők között volt, aki nyilvánosan megtámadta a rabszolgaságot, midőn 1831-, majd 1832-ben a bostoni Second Church egyházközség templomában rabszolgák felszabadítását szolgáló előadásokat szervezett. A nagy áldozatok árán kivívott győzelemben az erkölcsi törvény diadalát köszöntötte.

Emerson nem írt sokat. Művei¹² nagyobb részt esszék, felolvasások és költemények. Mint esszéíró az angol Macaulay, Ruskin és Carlyle egyenrangú társa. Esszéiben nyilvánult meg legkifejezőbben egyénisége, mély gondolkodó ereje és költői érzése. 1841-ben jelent meg esszéinek első kötete, s ehhez 1871-ig még négy kötet járult. 1846-ban adta ki költeményeinek első kötetét, a másodikat 1867-ben. Utolsó munkája, a Society and Solitude (Társadalom és magány) című esszégyűjtemény 1870-ben jelent meg.

Életének utolsó szakaszát az alkotómunka és társadalmi elismerés szepítette meg. Tiszta emberségével polgártársai szeretetét és tiszteletét vívta ki. 1866-ban a harvardi egyetem jogtudományi doktori címmel tüntette ki. Élete minden népszerűsége ellenére sem változott. Előadások, széles körű levelezés, egyszerű látogatók és híres emberek fogadása concordi otthonában, boldog kapcsolata családjával és a természettel — ezek töltötték ki utolsó éveit.

1872. július 24-én tűz következtében háza súlyosan megrongálódott. Barátai és tisztelői siettek segítségére és állították helyre otthonát. Kikapcsolódás és megerősödés végett, amíg a ház javítása folyt, Emerson Ellen lánya kíséretében Európába utazott. Ez volt a harmadik és utolsó útja az Óvilágba. 1873 májusában tért haza. Fokozódó testi gyengülés és szellemi hanyatlás jellemzik utolsó éveit. 1882. április 27-én tüdőgyulladásban halt meg, 79 éves korában. A concordi temetőben egy nagy fenyő alatt egyszerű sziklatömb jelzi Ralph Waldo Emerson sírhelyét.

Ki volt Emerson?

Carlyle szerint „egy korszak volt nemzete történetében“. Freeman Clarke megállapításában „mint Pharos állott közöttünk, hogy világítson a sötétségben“. Nagynénjéhez, Mary Moody Emersonhoz írott levelében önmagáról így vallott: „Én a látnokok igaz felekezetéhez tartozom.“ Emerson valóban a jövő vallásának látnoka. Vallására munkáiban leggyakrabban használt két bibliai idézet vet fényt. Az egyik Pál apostol tanítása: „Legyen minden ember biztos értelmében“ (Róm 14,3), a másik a zsoltáríró imádsága: „Az Úrnak, a mi Istenünknek szépsége legyen rajtunk“ (90, 17).

Milyen volt Emerson vallása?

A kereszténység történelmi eleme nem vonzotta, a Jézus csodáira alapozott keresztényhit hidegen hagyta. Elfordult a vallási hagyományoktól, melyek csak visszafele néznek. A dogmákkal kapcsolatos elutasító állásfoglalására utal naplójának egy 1830-ból való bejegyzése: „Alii disputant, ego mirabor — mondotta Augustinus —, ez az én szavam az unitáriusokhoz és kálvinistákhoz.“ Az isteni szellem gyermekeként élt, gondolatában, érzésében és cselekedetében ez volt a vezetője. Szelíd és

alázatos volt, de szigorúsággal ostromozta korának írástudóit és azt a kereszténységet, mely elméletileg Jézust az égig magasztalta és imádtá, a gyakorlatban pedig naponként megtagadta és keresztfára feszítette.

Gyakran bírálták Emersont a hivatalos keresztény teológia iránt tanúsított közömbösségéért és a panteizmus felé való hajlásáért. Emerson fiatalságától kezdve valóban közömbös, jobban mondva kritikus volt a régi „ortodox teológiá“-val szemben, de lelkes híve és munkálója az „új transzcendentalista teológiának“. Felfogásában kétségtelenül van bizonyos panteisztikus törekvés, de amint kortársa, Theodore Parker megállapítja, a szó igazi értelmében vett panteizmussal nem lehet vádolni.

Ki és milyen Isten? Emerson felelete: Isten az egyetemes „Szellem“, végső valóság, örökké „áldott egy“. Isten alapvető valóság, az élet, tisztelet és erény forrása. Ő a végső értékek: jóság, igazság és szépség foglalta. Ő a végtelen ok, a természet a végtelen hatás. A lét közbülső fázisa az ember. Ha fölfelé tör, az isteni szabadság részese, ha lefelé süllyed, a természet vaskényszerének, a környezet, faj és vérmérséklet áldozata lesz.

Isten nem a világon kívülálló uralkodó, hanem a gondolat és szeretet tengere, amely éppen úgy foglal be minket magába, mint a tenger a hullámait. Ő nem elmélet, száraz dogma, hanem élő valóság. Nem a külsőségekben megnyilatkozó vallásban található, hanem a természetben, nem a szertartásokban, hanem a személyekben. Az isteni szellem jelenlétét tapasztaljuk mindenütt, a történelemben, a gondolatban és a természetben. Isten testet ölt bennünk. Ezért mi „benne élünk, mozgunk és vagyunk“ (Ap Csel 17, 28). Minden az isteni szellem kifejezése, s így a fizikai törvényeknek is erkölcsi értéke van.

Isten nemcsak a múltban jelentette ki magát, Ő ma is szól hozzánk. Éppen ezért Őt úgy kell megmutatni, mint aki van, és nem pedig úgy, mint aki volt. A kijelentés nem lezárt, többé meg nem ismétlődő történelmi folyamat, hanem soha meg nem szűnő isteni tevékenység. Emerson a természetben és a természetben át Istenre nézett, az isteni szellem jelenlétének tudata hatotta át életét és munkáját. A hívő ember feladata nem is lehet más, mint közvetlen kapcsolatban élni Istennel és a természettel. Ez igazolja az istentiszteletet. „Mikor idegen országban utazom -- mondotta Emerson --, rendszeren, bármely népnél legyen, részt veszek az istentiszteleten, bármely városban, ahol vagyok.“¹³

A teremtés bibliai elméletét Emerson elvetette. Azt hirdette, hogy a természet törvénye a változás és haladás, s a természetben minden a tökéletesedés felé tör. Elismerte, hogy hosszú és meredek az út az állatembertől Platón, Shakespeare, Newton, a vallás, a tudomány, művészet és a költészet magaslatáig. „A kezdet lassú és erőtlen, de állandóan gyorsuló folyamatban halad előre.“

Bármilyen is volt Emerson előadásának, esszéjének vagy versének tárgya, üzenete mindig ugyanaz volt: a mindent átható Istenség és a szellemi törvények egyetemessége.

Jézusban a prófétát, az emberi nem képviselőjét látta Emerson, aki ismeri a lélek alkotóerejét, jóságát és szépségét. A történelemben egyedül ő értékelte az ember nagyságát, akiben az isteni szellem testet öltött. Ha tehát „Istent akarod látni, nézz engem vagy önmagadat, a gondolkozó

embert". Jézus iránti tiszteletünket, tanította Emerson, ne az ő személyének imáadásában mutassuk meg, hanem abban, hogy legyünk olyan bátrak, mint amilyen ő volt, éljünk úgy, mint ahogy ő élt: Isten jelenlétének tudatával, a lelkiismerettel és a lélek nagyságában való hittel.

Emerson érdeklődésének középpontjában az ember állott. Ez magyarázza meg állandó érdeklődését az embert érintő minden kérdés iránt. Az emberben a természet profétáját és titkainak felfedezőjét látja, aki világot hordoz magában. Lényege az istenség szellemével azonos lélek, melynek természetes jósága és végtelen értéke a növekedés erőit és lehetőségeit tartalmazza. Ezért első a lélek a hagyományos formákkal és dogmákkal szemben. Az embernek biznia kell a lélekben, lénye legbensőbb hangjában, örömmel és szabadon kell követnie az új napok hozta új fényt. Tudatában kell lennie annak, hogy Isten vele él és a természet forrásai értelmében vannak. És ha tudni akarja, hogy mit mond Isten neki, akkor követnie kell Jézus tanácsát: „menj be a te belső szobádba és ajtódát bezárva imádkozzál a te Atyádhoz“ (Mt 6, 6). „Ne keresd magadat önmagadon kívül — mondja Emerson —, mert legbensőbb meggyőződésedből maga Isten beszél.“

A megváltás és a szabadulás is a lélekben, a lélek által keresendő.

Emerson hitt az ember nevelhetőségében és a nevelés mindenhatóságában. A világ minden ember neveléséért létezik. A nevelés céljának összhangban kell állnia az élet céljával, vagyis önbizalmat kell tanítania, az embert önismeretre, tudásra, az erkölcsi értékek tiszteletére és szüntelen tökéletesedésre kell indítania. Az ilyen nevelés által minden elérhető. Ebben a szellemben dolgozott Emerson az ember jobb neveléséért, a lélek nemesítéséért és az ízlés fejlesztéséért.

Az új világ jelszavát a Self—Reliance (Önbizalom) című esszéjében így fogalmazza meg: „Bízzál magadban! Az önbizalom a hősiesség lényege. Foglald el a helyet, melyet az isteni gondviselés jelöl ki számodra, fogadd el kortársaid társaságát, az eseményekkel való kapcsolatot. A nagy emberek mindig így tettek, s gyermeki bizalommal engedték át magukat koruk szellemének... Minden egyénben egy közös szellem uralkodik... Aki egyszer bebocsátást nyert az ész jogába, szabad polgára lett, az ész birodalmának. Amit Platón gondolt, ő is gondolhatja, amit egy szent érzett, azt érezheti ő is, ami bármikor történt bármely emberrel, azt ő is megélheti. Aki az egyetemes szellemhez eljutott, része mindennek, ami van s ami történhetik, mert ez az egyedüli s teljhatalmú közvetítő.“¹⁴ Az önbizalom tanát az individualizmus veszélyétől az egyetemes szellemben való hit mentette meg.

Még azok is, akiknek vallási felfogása különbözött Emersonétól, az erkölcsi világ területén, nagy hálával tartoznak neki az önbizalom evangéliumáért, az öntisztelet kötelességének hangsúlyozásáért.

A Representative Men (Az emberi nem képviselői) című munkájában Emerson a nagy ember kultuszát hirdeti (vö. Carlyle On Heroes című munkájával). Az egész természet a nagy emberért látszik élni, a világegyetem általa revelálódik, általa gondolataink világosabbá lesznek, és életünk jobbá válik. Ki a nagy ember? Aki az emberi nemet képviseli. Nem az, aki korának és a tömegek ösztönei után indul, hanem az, akivel

mintegy a természet új fejezete nyílik meg, aki megfelel a kérdésekre, melyek felebarátai lelkében forognak s amelyekre azok feleletet nem kapnak. Az a nagy ember, aki a gondolat olyan magas körében él, ahová más ember csak nagy nehézséggel tud feljutni. Az emberi nem képviselőinek tartja a filozófust (Platón), a misztikust (Swedenborg), a szkeptikust (Montaigne), a költőt (Shakespeare), a tett emberét (Napóleon) és az író (Goethe).

Ezek az emberek, mint a szellem különböző irányainak képviselői, a lélek végtelen értékét és fejlődési lehetőségét hirdetik: „...erős a lélek, bölcs és szép; Istenhez hasonló hatalom csirája rejlik bennünk; Istenek, költők, szentek, hősök vagyunk, ha akarunk!”

A végzet—szabadakarat kérdésével a Representative Men című munkában foglalkozik. Az ember élete vaskényszerűségű szükségesség ellenében tör előre. A végzetnek Emerson több nevet ad, nevezi a világ törvényeinek, megoldhatatlan okok sorozatának, el nem mozdítható határnak stb. Az értelem képes megsemmisíteni a végzetet, sőt hasznos munkává változtathatja át. A tudomány megtanított arra, hogy az ellenséges erők ellen védekezni tudjunk és szolgálatunkra kényszerítsük. A végzet nem köti meg az akaratot, lévén egy része az ember szabadságának. A végzet valójában csak a gyáva számára létezik, az elszánt, akaraterős léleknek minden lehetséges. Az erős lélek ugyanis itthon van a világban. Az embert akaratereje teszi emberré. Amennyire az ember gondolkodni képes, szabad. Értelmével elkerülheti, legyőzheti vagy felhasználhatja a természet erőit. A gondolat emeli az embert a szolgaságból a szabadságba. Szabadok vagyunk, ha egyetemes céloknak önként engedelmeskedünk. Az élet végső tanúsága Emerson szerint: önkéntes engedelmesség és szükségzerű szabadság.

Isten rendelése, hogy a szabadság lassú növekedés eredménye legyen. Olyan, mint a növény, melyet nem lehet idő előtti termésre kényszeríteni. A szabadság sohasem olcsó és könnyű, súlyos anyagi és szellemi áldozatokba kerül. Nehezen valósul meg, mivel elválaszthatatlan az ember műveltségétől és tökéletességétől. Emberfeletti nehézségeket kell legyőzni, súlyos próbatételeket elviselni és gondosan mérlegelni erőinket, mielőtt azt merjük mondani: szabadok vagyunk!

Emerson világfelfogásának sarkalatos pontja a derülátás. Nem enged meg, hogy optimizmusából kizökkentsék. Nem ismerte el a rossz hatalmát a világban, mert hitt az isteni igazságszolgáltatásban.

Kezdetől fogva támogatója és harcosa volt a rabszolgák felszabadításáért folyó küzdelemnek. Sokat foglalkozott a háború és béke kérdésével. A háború az egészséges ember szemében ragályos betegség, mely a legkülönbözőbb helyeken lép fel, s megfertőzi az emberek gondolatvilágát. Érett és erkölcsi felelősséggel rendelkező ember, aki gondolkodni tud, a háborút elítéli. „Gyűlölöm a háborút — mondja Emerson —, mert csak rombol, pusztít és szenvedést okoz az embernek, a természetnek és Istennek.“ A háború azonban nem örök életű, már haldoklik, élete utolsó szakaszához érkezett, s az egyetemes béke olyan biztos, mint amilyen a civilizáció győzelme a barbárság felett.

Hitt a lélek halhatatlanságában. Tudatában volt azonban, hogy ennek a hitnek a kifejezése és igazolása nagy nehézségekbe ütközik. „Én

inkább hiszek s minden komoly lélek jobban hisz a halhatatlanságban, mint amennyire azt meg tudja okolni⁴. Az ember pusztja létében a leg-erősebb érvet találja a halhatatlanság mellett. „Minden látszat ellenére tudom, hogy a világegyetem és az ember nem károsodhatik; minden lélek megkapja a maga elégtételét. Minden, amit láttam, arra tanít, hogy bízzak a Teremtőben. Bármilyen legyen is, amit ő készít számunkra, annak nagynak és nemesnek kell lennie.“ A mi feladatunk pedig — Emerson szerint — nem lehet más, mint hinni azt, amit az évek és századok mondanak a tovatűnő órákkal és percekkel szemben. Megtanulni, hogy a múlt és változó dolgok közepette mindig a maradandóra és örökkévalóra kell néznünk. Elviselni az általunk tisztelt dolgok elmúlását, anélkül, hogy elveszítenők önbecsülésünket. Hinni, hogy az igaz ügy minden megpróbáltatás ellenére is mindig előre megy. És amikor az ember majd eljut oda, hogy ezt mondhatja: „Erény, én a tied vagyok... akkor a teremtés célja megvalósult és Isten megelégedett.“ Íme, ez Emerson: tiszta idealizmus, törhetetlen optimizmus és az emberi lélek végtelen értékébe vetett hit.

Emerson, mint minden nagy gondolkozó, megelőzte korát. Mi vagyunk az ő kortársai. A mi korunkban él, a mi nyelvünket beszéli, és részt vesz kérdéseink megoldásában. Tanítása éltető forrás, melyből hit- és életfelfogásunk mindig meríthet. Emerson méltán sorolható az „emberi nem képviselői“, a nagy emberek közé, akik „azért léteztek, hogy még nagyobbak legyenek. A szerves természet rendeltetése a tökéletesülés, s ki mondja meg annak határát? Az ember hivatása: uralkodni a káosz felett; amíg él, hinteni minden irányba a tudás és a dal magvait, hogy természet, gabona, állat, ember szelídüljön s a szeretet és jöttet vetése sokasodjék.“⁵

Dr. ERDŐ JÁNOS

JEGYZETEK

¹ Az egyetem alapítója John Harvard (1607—1638) puritán angol lelkész volt 1638-ban. A főiskola eleinte csak teológiai fakultásból állott, később felölelte a tudomány minden ágát.

² Utazás Észak Amerikában. 3. kiadás, Cluj, 1935, 63. l.

³ 1819-ben felkérték W. E. Channinget, hogy Jared Sparks, The First Independent Church egyházközség megválasztott lelkészének beiktatásakor prédikáljon. A prédikációt 1 Tesz 5,21 textus alapján május 5-én mondta el. Magyar nyelvre Simén Domokos fordította le, megjelent a Keresztény Magvető IV. kötetében, 1868, 37—58. l.

⁴ A dedham-i lelkészi állás betöltése vetette fel azt a kérdést, hogy az egyházközség hitelvi szétválása esetén az egyházi vagyon kit illet: a különvált és új egyházközséget alakító híveket-e, vagy azokat, akik a régi egyházközségben maradtak. A bíróság döntése értelmében minden egyházi vagyon a visszamaradt híveket illeti, mivel ők alkotják az egyházközséget. A különváltak és új egyházközséget alkotó hívek semmiféle egyházi vagyonra nem tarthatnak igényt.

⁵ M. D. Conway: Emerson at Home and Abroad. London, 1883, 53. l.

⁶ The Lord's Supper, The Complete Writings of Ralph Waldo Emerson. Vol. II. New York, 1929, 1099. l.

⁷ Vö. Emerson Books című esszéjével, fent i.m. I. V. 678. l.

⁸ The Complete Writings of Ralph Waldo Emerson. I. vol. 1. l.

⁹ The Works of Henry Ware, Jr. Boston, 1847, III. 39. l.

¹⁰ A Discourse on the Latest Form of Infidelity, Cambridge, 1839, 11, 37. l.

¹¹ Az emberi szellem képviselői címen Szász Károly fordította le és adta ki 1894-ben. 1923-ban Wildner Ö. fordította újból le Az emberi nem képviselői címen.

¹² Emerson művei: Essays 1841, Essays 2nd Series 1844, Miscellanies 1849, Representative Men 1849, English Traits 1856, Conduct of Life 1860, Society and Solitude 1870, Letters and Social Aims 1875, Fortune of the Republic 1878, Poems 1846, May-day and other Pieces 1867, Selected Poems 1876. 1851-ben W. E. Channing-el és J. F. Clarke-al együtt részt vett Memoirs of Margaret Fuller Ossoli kiadásában. Halála után jelentek meg: Poems 1884, Miscellanies c. művének 3. kötete, valamint Lectures and Biographical Sketches 1884-ben, 1893-ban The Natural History of Intellect and other Papers. 1909—1910-ben The Journal of Ralph Waldo Emerson c. művének első négy kötete jelent meg.

¹³ Keresztény Magvető XXXVIII. kötet, 1903, 171. l.

¹⁴ Self-Reliance, The Complete Writings of Ralph Waldo Emerson, vol. I.

138. l.

¹⁵ Emerson: Az emberi szellem képviselői. Szász K. ford. 25. l.

KERESZTELŐ JÁNOSNAK A KUMRÁNI KÖZÖSSÉGGEL VALÓ KAPCSOLATA

Az Újszövetség szereplői közül senki sincs, aki szorosabb kapcsolatban állott volna a kumráni közösséggel,¹ mint éppen Keresztelő János.² A kumráni kolostort Herodes Archelaus uralkodása alatt (J.e. 4—J.u. 6) állították helyre és foglalták el újra,³ így a közösség tagjai éppen János életének legnagyobb szakaszában, de működésének ideje alatt egészen biztosan ott éltek.

Lk 1, 39 szerint János Júdea hegyes vidékein született, a hagyomány szerint a helység neve Ain Karim, mely mindössze 30 km-re nyugatra van Kumrántól. Ennél fontosabb azonban az a körülmény, hogy János működésének nagyobb része Júdea pusztájában folyt le (Mt 3, 1), amelyet nyugatról a júdeai plató, keletről a Holt-tenger határolt, s amely középen a Jordán térségét foglalta magába. Lk 3,3 szerint ezt a vidéket járta, de prédikálásának és keresztelői tevékenységének fő helye minden bizonnyal a Jordán egyik átkelőhelyénél volt, Jerikótól kissé délre, amely éppen Kumránhoz csak 15 km-re volt. Teljesen lehetetlen azt feltételezni, hogy János tájékozatlan lett volna a szektás telepéseket illetően, akik azon a területen laktak, amelyen ő élt és dolgozott.

Meddig terjeszkedett János, voltak-e közvetlen kapcsolatai Kumránnal és vajon a közösségnek volt-e hatása reá, ezek azok a kérdések, amelyekre válaszolni már sokkal nehezebb. A tekercsek nem említik sem Jánost, sem a tanítványait, és nincs semmi konkrét bizonyíték, ami valamely kapcsolatra utalna. Mi csupán annyit tehetünk, hogy összehasonlítjuk mindazt, amit a kumráni közösségről tudunk, azzal az anyaggal, amivel Jánossal kapcsolatban rendelkezünk, hogy megállapíthassuk, vajon a hasonlóság elég szoros-e, s kapcsolatokról vagy éppen hatásról beszélhetünk-e.

Josephus *Antiquitates* c. művében egy fejezetet⁴ szentel Keresztelő Jánosnak; ez a szöveg értékes, jöllehet a szerző kétségtelen elfogultságát tükrözi. Ami tehát Jánosról való tudásunkat illeti, az majdnem teljesen az Újszövetséggel van összefüggésben. Az evangéliumok főbb tudósításai sem elfogulatlanok. Itt egy körülményt kell komolyan figyelembe vennünk. Amint azt több kutató is vallja, hogy ti. létezett János tanítványainak egy csoportja, akik az ő halála után folytatólagosan egy-

külön szektát alkottak, melynek igényével szemben a keresztény közösségnek harcolnia kellett. De mégis helyes fenntartanunk azt az álláspontot, hogy az evangéliumok őrzik a legkorábbi és leghitelesebb hagyományt Jánost illetően, különösen a Q forrás Jézusnak Jánosról való mondásaival és János prédikálásának megörökítésével.

Josephus és az evangéliumok megegyeznek annak bizonyításában, hogy János milyen mély hatást gyakorolt népére. Ezt elsősorban prédikálásával és a rituális kereszttség gyakorlatával érte el. János üzenetének középpontjában az ítélet fenyegető, közeli voltának ünnepélyes kihirdetése állott, valamint az ő jövendölése az Eljövendőről, aki utána jön, és aki kettős kereszttséggel: tűzzel és lélekkel keresztel majd (Mt 3,7—12; Mk 1, 4.7.8; Lk 3,7—12).

A kumráni közösség szintén várta az ítéletet, amikor a bűnösöket tűz fogja felégetni és megemészteni (1QS II, 8—13; 1QH VI, 18; 1QpHab II, 11—13; CD II, 5—6).⁵ A Hálaadó Himnuszok (zsoltárok) egyike fényt derít Jánosnak a tűzzel való keresztelés eszkatologikus próféciájára, a tűzfolyam képétől kezdve, mely valószínűleg iráni hatást tükröz.

... amikor üt majd az ítélet órája
akkor Beliál patakjai
emészto tűzként, minden forrásaikból
túlcsapnak majd a töltéseken,
megsemmisítvén zöldelő fáikat
s még a szárazt is a csatornák mellett,
a tűz lángnyelve fel-alá pásztázik,
mígnem elpusztul, ki erre szomjazik.
Agyagfalakat emészto az el
és a száraz föld kiterjedtségét.
A hegyek lába lánggal lobog,
a sziklák magja kénköves patakkal.
Feneketlen mélységekig perzsel ez a tűz,
Beliál patakjai a pusztulás-magba szakadnak...⁶

(1QH III, 27—32)

Mint ahogyan János a népet alámerítette a Jordán vizében, az Eljövendő éppen úgy fogja a bűnösöket bemeríteni az eszkatologikus tűzfolyamba. A tüzet sokszor tekintették úgy, mint egy megtisztító és kifinomító erőt, mely a gonoszt megsemmisíti, de sértetlenül hagyja a jót. Ez a gondolat jelentkezik Mal 3, 1—3; Péld 17,3; I Kor 3,12—15-ben. János próféciáját arról, aki utána jön és tűzzel keresztel majd, talán ebben a felfogásban értelmezhetjük, legalábbis így alkalmazták Jánosra az Újszövetségben (Mt 11, 10—14). Bizonyítékaink azonban, amelyekkel Mal 3, 1—3 óta rendelkezünk, nem elegendőek ez állítás igazolására. János utalásai egy elkövetkező, tűzzel való kereszttségre a tűznek egy sokkal egyszerűbb fogalmára vonatkoznak, elsősorban a bűnösök megbüntetésére vagy megsemmisítésére. A fa, amely nem terem jó gyümölcsöt, kivágattatik és a tűzre vettetik (Mt 3, 10; Lk 3, 9) és csak miután

begyűjtötték a búzát a csűrbe, azután fogják elégetni a polyvát (Mt 3, 12; Lk 3, 17).

Természetesen a tekercek is tartalmaznak utalásokat a próbára és vizsgálatra vonatkozólag (1QS I, 17; IV, 20—22; VIII, 4; 1QM XVII, 1.9; CD XX, 27), de a hivatkozott részekben a tűz nincs megemlítve. Másrészt a fenti fejezetekben a tekercek beszélnek ugyan egyfajta eszkatologikus tüzről, de általában nem a próba és tisztítás vonatkozásában, hanem éppen János prédikálása értelmében, a bűnösök megbüntetése és megsemmisítése jelentésében.

János ugyancsak prédikált a szent lélekkel való elkövetkező keresztségről (Mt 3, 11; Mk 1, 18; Lk 3, 16). Az Újszövetség írói nyilvánvalóan úgy tekintik Jánost, mint a teljes keresztény értelemben vett Szent Lélek ajándékának megjövendőljét; vissza kell utasítanunk azonban azt a nézetet, mely a lélekről való felfogást úgy tekinti, mint későbbi keresztény hozzáadást János prédikálásához.

Isten lelke eszkatologikus kiömlésének gondolata otthonos volt a zsidó várakozásban (Ézs 32,15; Ezék 39,29; Joel 2, 28—29), és a „szent lélek“ kifejezés (éppen mint János prédikálásában, nagy kezdőbetű vagy határozott névelő nélkül) előfordul mind az Ószövetségben, mind a tekercekben (1QS VIII, 16; 1QH VII, 6; CD II, 12). Semmi sem lehetetlenebb annál a nézetnél, hogy János tulajdonképpen Isten lelkének a jövőben történő kitöltését hirdette volna.

Am hivatkozhatnánk a szent lélekkel való keresztségre. Már az Ószövetségben a lélek ajándékát a víz kitöltéséhez hasonlítják (vö. Ézs 44,3), míg Ezék 36, 25—27-ben a lélek jövőbeni ajándéka a vízzel való meghintéshez kapcsolódik: „És hintek rátok tiszta vizet, hogy megtisztuljatok, minden tisztátalanságtoktól és minden bálványaitoktól megtisztítlak titeket. És adok néktek új szívet, és új lelket adok belétek.“

A tekercekben különösen szoros paralel helyeket találunk ezzel kapcsolatban az 1QS IV 20—21-ben: „De akkor Isten minden ember tetteit igazságos próbájának veti majd alá, és egyeseket Isten megtisztít magának, hogy testéből gáncstalanná válják minden gyalázatos lélek, hogy a szent lélek által minden gonosztettől megtisztítsa őt. És az igazság lelkét, mint a tisztátalanságtól való szabadulás vizét hinti majd rá.“ Ennek a szakasznak az értelmezésén lehetne vitatkozni, de a legvalószínűbb, hogy az Isten választottjára utal (magára a kumráni közösségre), amely felett az utolsó napon Isten ki fogja tölteni az ő szent lelkét. A szent lélek jövőbe vetített kitöltése másutt is megtalálható kifejezésekkel van elmondva, ilyen pl. a keresztségi rítusban: „a tisztátalanságtól való (szabadulás) vize“.

A bibliakutatók közül többen azonosítani próbálják János prédikálásában a tüzet és a lelket, úgy tekintvén azokat, mint amelyek lényegében egy és ugyanazon tisztító, büntelenítő erőt jelentik. Ez értelmezés szerint minden embert meg fognak keresztelni tűzzel és lélekkel. A bűnösök nem fogják kibírni a próbát, és megsemmisülnek, míg Isten kiválasztottjai megtisztulva kerülnek ki majd. Viszont, amint azt már érintettük, a bizonyítékok azt mutatják, hogy János csak a bűnösökre jövendölte a tűz kiadását, akiket így fog Isten megbüntetni és megsemmisíteni. A tekercekben található bizonyítékaink (éppen mint

az Ószövetségben) azt mutatják, hogy csak a kiválasztottak felett fog kitöltetni a lélek. Ilyen formán János nem egy, hanem két keresztséget hirdet.

Más vonatkozásban a szent lélek, amely a választottakon fog kitöltetni, az 1QS IV, 20—21-ben részben mint tisztító erő jelentkezik, amely megtisztítja az ember testét és lelkét minden tisztátalanságtól, ami még csak megmaradt. Ezt összekapcsolja az emberi tudással, bölcsességgel és erővel. A tekercsek ilyenformán segítenek meglátni, hogyan hirdetett János egy elkövetkező kettős keresztséget: tűzzel a bűnösöket és szent lélekkel a kiválasztottakat; és ugyanakkor segítenek megérteni, ahogyan János minden valószínűség szerint értelmezte ezeket a fogalmakat.

János próféciájában ezt az elkövetkező keresztséget az Eljövendő fogja végezni, aki ő utána jön, és aki hatalmasabb nálánál (Mk 1,7 kv.), és aki nyilvánvalóan egy messiási személy. (Josephus elárulja elfogultságát, amikor egyáltalán nem említi János messiási prédikálását.) A kumráni közösség, legalábbis egy bizonyos időben, két Messiás eljövételét várta, egy királyi és egy főpapi Messiásét. Ilyenformán a János várakozása különbözik a kumrániakétól, mert ő egyetlen személy — az Eljövendő — eljövételét hirdette (Mt 11,3; Lk 7,19). Ennek az Eljövendőnek nincs semmi közös vonása a tekercsek azon részeivel, amelyek a hagyomány szerint Dávid házából való harcos Messiás képét rajzolják meg (1QSb V, 20—28). A Háborús Tekercs gondosan kidolgozott eszkatologikus időrendje is egészen távol áll János gondolatvilágától, amelyben minden egyszerű, világos és egyenes. Ha az Eljövendő elsődlegesen egy apokaliptikus, természetfeletti ítélőbíró, akkor a legszorosabb hasonlóságban áll a várakozások Ember Fiával, akinek alakjával egyáltalán nem találkozunk a tekercsekben. Másrészt János mondása, hogy nem méltó az Eljövendőnek még saruja szíjuját sem megoldani (Mt 3, 11; Mk 1,7; Lk 3,16), valamint a fogságban feltett kérdése (Mt 11,3; Lk 7,9) egy földi személyre engednek következtetni, aki lehetséges, hogy még ismeretlen, de aki az egekig fog felemeltetni mint Ember Fia.

Mindenesetre, ha megvizsgáljuk az ő messiási prédikálását, János úgy áll előttünk, mint akinek semmilyen különleges kapcsolata nincs Kumránnal. Igen valószínű, hogy abban az időszakban János szándékosan volt határozatlan, mert nem akarta azonosítani magát a messiási várakozásnak egyetlen különálló csoportjával sem, és ezért folyamodott a rendelkezésére álló legáltalánosabb „Eljövendő” címhez.

Mind Josephus, mind az Újszövetség írói Jánosnak találóan a „Keresztelő” nevet adják, s rámutatnak, hogy a keresztelési szertartás vagy rítus igen fontos helyet foglalt el az ő működésében. „János egy kegyes ember volt — írja Josephus —, és ő meghagyta a zsidóknak, akik gyakorolták az erényeket és az igazságosságot embertársaik felé s a kegyességet Isten felé, hogy jöjjenek mind, és keresztelkedjenek meg. Ezért úgy látszik, hogy számára a keresztelési fürdő elfogadható volt, ha nem az elkövetett bűnök lemosására gyakorolták is, inkább a test megtisztítására, amikor a lélek már előzetesen tisztává lett a helyes életmód által” (Antiq. XVIII. V. 2). Eszerint Josephus János keresztségeről úgy gondolkodott, mint egy rituális tisztításról „a test megtisz-

tulásáért“, melyet a Törvény is megkövetelt (Lev 11—15; Num 19), és amely jelentős módon kifejlődött és elterjedt az intertestamentális időszak korában. János, mint kegyes zsidó, kétségtelenül figyelembe vette a rituális tisztálkodás törvényét, de az ő saját keresztsége, melyet gyakorolt, amely olyan széles körű mozgalmat eredményezett és amelyért kiérdemelte előnevét, minden kétséget kizáróan valami egészen különböző cselekmény volt, mint az általános zsidó rítus.

Az evangéliumok megbízhatóbb képet adnak ebből a szempontból János ténykedéséről, aki „a megtérésnek keresztségét a bűnök bocsánatára“ (Mk 1, 4) gyakorolta, de különösen azzal, hogy összekapcsolták János keresztségét az ő eszkatologikus nyilatkozatával (Mt 3,11; Lk 3,16).

János szertartását igen gyakran a prozelita keresztséggel kapcsolták össze, azonban ez a szempont igen komoly nehézséget támaszt. A J.u. 70-et megelőző adatok a prozelita keresztséget illetően egészen jelentéktelenek és nyilvánvaló különbséget mutatnak a János keresztségétől. A holt-tengeri tekercek most felvetették a kérdést, hogy vajon e tekintetben Jánosnak a legszorosabb rokonsága nem éppen a kumráni közösséggel mint kereszttelő mozgalommal áll-e fenn.

A tekercek nagy hangsúlyt fektetnek a keresztelési ritusokra,⁷ melyek valószínűleg az ótestamentumi rituális mosakodásnak lehetnek elterjedt változatai. Emlékeztetünk itt Josephusnak az esszénusok tisztálkodási szabályaihoz fűzött magyarázatára (Zs. H. II. VII, 5). Ennek a szertartásnak mégis van egy sajátos jelentősége, melyet csak a szektánál találunk meg, s ez a közösségbe való belépéshez kapcsolódik, amellyel a Közösség Szabályzata foglalkozik. Amikor az új tagokat felvették, a közösség egyemberként vett részt egy évben egyszer a szövetség megújításának ünnepélyes szertartásán, melyet rendszerint a Hetek ünnepén vagy pünkösdkor tartottak. Bár a Szabályzatban találunk részleteket abból a liturgiából, melyet ez alkalommal használtak (lásd 1QS I, 16—III, 12) és magyarázatokat is annak jelentését és jelentőségét illetően, szerencsétlenségünkre azonban nem írja le a teljes szertartást. A jelöltektől megkövetelték, hogy tegyenek vallást bűneikről, a következő formában: „Bűnőztünk, elpártoltunk, vétkeztünk, gyalázatosságot cselekedtünk, mi és előttünk már apáink is, amikor ellenszegültünk Isten igaz parancsainak, de Isten igazságos és igaz az ő ítélete rajtunk és apáinkon, s kegyelmes az ő szerető irgalma, melyet kiterjesztett ránk örökkön örökké“ (1QS I, 24—II,1).

A közösség (amelynek tagjai egyikük a másikkal együtt vannak a szent testületben és az örök titok fiává válnak — 1QS II, 25) kiveti azokat, akik visszautasítják a szövetségbe való belépést. Valószínű, hogy itt azokra van utalás, akik a próbaidőszak letelte után visszautasították, hogy teljes jogú tagokká legyenek. Az ilyenekre mondták: „Nem tisztul meg a bűnbánati áldozatoktól, és nem válik tisztává a mocskot lemosó vízben, nem lesz megszentelve sem a tengerekben, sem a folyókban, és nem tisztulhat meg semmi mosdóvízben. Igen szennyes marad mindaddig, amíg megveti Isten rendeléseit, nem vetvén alá magát a fenyítésnek az ő tanácsának közösségében“ (1QS III, 4—6). Következésképpen az, aki belépik a közösségbe és megmosódik, megtisztul a tisztátalanságtól.

Az 1QS V, 7—20 szintén foglalkozik a közösségbe való belépéssel, figyelmeztetve, hogy a bűnösök „még a vízbe se lépjenek be, nehogy megérinthessék a szentek táplálékát, mert csak akkor fognak megtisztulni, ha megtérnek gonoszságukból“. Itt tehát a közösség tagjának lenni egyet jelent a vízbe való belépéssel és a megtisztulással. Ez emlékeztet Josephusnak arra a feljegyzésére, hogy az esszénusoknál a tagjelöltet, miután letöltötte az első próbaévet „bevezették a szabályzat szorosabb kötelekébe, és megengedték, hogy részesedjék a megtisztító szent vízből“ (Zs. H. II. VIII. 7). Több tudós itt egyfajta beavatási keresztségre gondol, s valóban, a közösségbe való belépéssel kapcsolatos vízzel való megmosásra vonatkozó utalások e tekintetben igen jelentősek.

A szövetségbe való belépésnek és a keresztelési ritussal kapcsolatos utalásoknak legfeltűnőbb vonása a bűnvallás és a bűnbánat szükségességének hangsúlyozása. A szekta a belépőket „Izrael szentjei“-nek nevezte (CD VI, 5; VIII, 16), és a belépéskor elmondott bűnvallási formulát minden esetben idézte. Az 1QS V, 14 kiemeli azt a tényt, hogy a bűnösök „nem tisztulnak meg csak ha megtérnek gonoszságukból“. Világos tehát, hogy a keresztség által biztosított megtisztulás a bűnbánat feltételéhez van kapcsolva.

A judaizmusban található mosakodási szertartások rendeltetése csak a rituális beszennyeződéstől való megtisztítás volt, nem alkalmazták az erkölcsi botlások tisztátalansága esetére is. A próféták természetesen felszólították a népet arra is, hogy bánja meg erkölcsi tévedéseit, és ettől a bűnbánattól függően Isten bocsánatát ígérték. „Hagyja el a gonosz az ő utát, és a bűnös férfiú gondolatait, és térjen az Úrhoz és könyörüljön rajta, és a mi Istenünkhöz, mert bővelkedik a megbocsátásban“ (Ézs 55,7). A bűnöktől való megtisztulás, ebben az esetben, nem volt hozzákapcsolva semmiféle mosakodási szertartáshoz. Amit a kumráni iratokban találunk, az ennek a két eszmének együtt való megfogalmazása. Az erkölcsi vétkek rituális értelemben is tisztátalanná teszik az embert, azért van szükség a mosakodási szertartásra. A meg nem mosódottak — másrészt — nem nyerhetnek semmit őszinte bűnbánat nélkül.

Az elmondottak arra készítetnek, hogy figyeljük meg János keresztségét, melyet „a megtérésre és a bűnök bocsánatára“ gyakorolt. János felszólította az embereket a megtérésre — forduljanak el a gonosztól, és térjenek Istenhez —, mielőtt a keresztelésre jönnének, és kérte, hogy a keresztség után megtérésük őszinteségét mutassák meg jó cselekedetekkel. Ez érvényesülhetett valószínűleg a tekercsek közösségénél is. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy Jánosnál a rituális tisztálkodás kérdése, amely a szektánál annyira jelentős, teljesen a háttérbe szorul, és a hangsúly elsődlegesen is Isten akaratának való erkölcsi engedelmességen van.

Úgy látszik, János tovább vitte a szekta irányvonalát azáltal, hogy a tényleges mosakodási ritust összekapcsolta megtérési felhívásával és Isten bocsánatának ígéretével. Ezzel kapcsolatban sokan azon a véleményen vannak, hogy Jánost itt erősen befolyásolták a próféták, akik szintén használják a megtisztulás képét (vö. Ézs. 1, 16—18). János kereszt-

sége az ő eszkatologikus hangsúlyával ugyancsak emlékeztet a teker-
csekben található eszmékre, ui. mind Jánosnál, mind a kumrániaknál
megtaláljuk az új korszak eljövételének közelségébe vetett reménység-
get. Azoknak, akik alávetették magukat János keresztségének, többé
nem kellett félniök a tűzfolyam ijesztő képétől, mely elárasztja majd
a bűnösöket; ők örvendezhettek Isten szent lelke áldásainak. Így a kum-
rániak is a közösségbe való beavatással elkülönítették magukat azoktól,
akiket Isten tűzzel fog megsemmisíteni, és ők már bizonyos fokig át
is élték Isten lelkének tisztító és megszentelő kiadását, melyet majd
a maga teljességében a végső napon fognak megtapasztalni. Ez tűnik
ki az 1QS III, 7—9-ből, amelyik azt mondja a közösségbe belépőnek:
„Szent lélekben egyesülni fog az ő igazságában, és meg fog tisztulni
minden bűnétől; és az egyenesség és alázat szellemében bűne meg fog
bocsáttatni, és lelkének Isten törvényei iránti alázatosságában meg fog
tisztulni teste; meghintik a szennyet lemosó vízzel, és megszentelődik
a tisztaság vizében.“ Ez emlékeztet az 1QS IV, 20—21 részére, ahol ha-
sonló fogalmakkal van utalás a szent lélek eszkatologikus megtisztító
munkájára, és ugyancsak hozzá van kapcsolva a vízzel való behintés
gondolatához, amely Ezékel 36,25 hatását mutatja.

A kumráni közösségbe való beavatás egyben a szövetségbe, az igazi
Izraelbe való belépést is jelentette. Ugyanis Izrael mint egész elvetette
magától Istent, és nem hallgatott reá, így a kumrániak hivatva érezték
magukat, hogy a megtérésen és a Törvényhez való ragaszkodáson ke-
resztül Istennel új szövetségre lépjenek, amely új szövetséget már Je-
remiás megjövendölte (Jer 31, 31—34; CD VIII, 21; XX, 12). Ők alkot-
ták az új Izraelt, amely jelenben „Béliál uralma“ alatt áll, de amely
nemsokára örvendezni fog az áldásnak, melyet Isten ígérete szerint az
új korszak fog elhozni.

János szintén csak a zsidókra korlátozta működését, de hitte, hogy
az Ábrahám-tól való származás még nem elég (Mt 3, 9; Lk 3,9). Az El-
jövendő közeli megérkezése tekintetében János arra törekedett, hogy
Isten népét előkészítse az új korszakra. Mivelhogy ismeretünk János ke-
resztsége tekintetében elég csekély, a tekercek sugallják azt a gondo-
latot, hogy a keresztség egy eszkatologikus közösségbe való belépést je-
lentette. Itt meg kell jegyeznünk, hogy forrásaink nem adnak semmi-
féle indítást arra a feltételezésre, hogy János keresztsége egy szekta-,
vagy szerzetes-közösségbe való belépésre jogosított volna fel. János va-
lóban gyűjtött maga köré egy tanítványi csoportot, de a megkeresztel-
tek legnagyobb része visszatért mindennapi foglalkozásához (Lk 3,10—14).

Ez a körülmény János és Kumrán között egy másik ellentmondást
hoz felszínre. Amíg a szektának minden valószínűség szerint volt egy-
fajta, a belépéskor gyakorolt „keresztelési“ szertartása, ők a nagyobb
hangsúlyt mégis a rendszeres, állandóan ismételt mosakodási rítusra tet-
ték, amely egy igen fontos részét alkotta a közösség életének. Ezzel
szemben János keresztsége, amennyire azt megállapíthatjuk, egy nem
ismételhető szertartás volt. Ez nem azt jelenti, hogy János nem gyako-
rolta volna a rendszeres mosakodás hagyományos formáját is, a János
3,25-ből, ha elszigetelt résznek tűnik is, a rituális tisztálkodás iránti ér-
deklődését olvashatjuk ki.⁸ Ez azonban kevés jelentőséggel bír, János

ugyanis mindent az egyszer s mindenkorra szóló határozat szükségességére helyezett, a bűnnel való világos szakításra, Isten igaz népe tagjához illő életre, és így jelképezte keresztsége egyszer s mindenkorra szóló voltát.

János működésének másik vonása felé fordulva úgy látjuk, hogy aszkétizmusa szintén kapcsolatot tételez fel Kumránnal és általában a szektás mozgalommal. Ő egyfajta szigorú étkezést gyakorolt „sáskával és vadmézzel“ (Mk 1,6) és azzal, hogy „nem evett kenyeret, és nem ivott bort“ (Lk 7,33). János és tanítványai gyakorolták a böjtöt, ellentétben Jézussal és tanítványaival (Mk 2,18; Mt 11, 18—19). A Damaszkuszi Iratnak egy szakasza, amelyik az étkezési törvényekkel foglalkozik (CD XII, 12—15), háromféle ételt sorol fel: mézet, halat és sáskát, így nyilvánvaló, hogy János étkezése tipikusan egyezett a kumrániaiakkal. Philo feljegyezte, hogy a méz az esszénusok szerény étkezésének igen fontos részét képezte, erre utal ez a megjegyzés: „néhányan felügyeltek a méhrajokra“ (Hypothetica IX. 11,8). Ez nem jelent többet, mint azt, hogy ezek az ételek jellemzőek voltak arra az egész vidékre, amelyen mind János, mind a kumrániaiak éltek.

Ha Lk 7, 33-at szó szerint vesszük, ti. hogy a kenyér és a bor teljesen hiányzott János étkezéséből, akkor az ő aszkétizmusa sokkal szigorúbbnak tűnik, mint a kumrániaiaké, mert ők életük egyik fontos cselekményénél, a közös étkezésnél használták a kenyeret és a bort is, miután a pap megáldotta azokat (1QS VI, 4—6). Megállapították, hogy a kumrániai iratokban a bor szó nem az általánosan használt kifejezéssel van visszaadva, hanem a „tirosh“ szóval. A „tirosh“-t csupán alkalmasszerűen használták, szemben a „yayin“ kifejezéssel, amelynek jelentése kiforrott bor, mely, ha többet fogyasztanak belőle, mámort idéz elő. Az előző kifejezés tulajdonképpen a frissen kipréselt és még ki nem forrt gyümölcsleire utal, amelynek szaknyelven must a neve. Lehetséges, hogy Miliknek igaza van, amikor azt állítja, hogy a tekercsekben szereplő kifejezés, a „tirosh“ nem a szó valóságos értelmében vett bort jelent, hanem „édes bort“, amely csak alig van kiforrván, nehogy valami rosszat okozhasson. Egy másik kutató a „tirosh“-t „gyümölcsle“-nek fordítja.⁹ Josephus utal az esszénusok „állandó mértékletességére“ (Zs. H. II. VIII. 5), amelyen érthette a teljesen kiforrott bortól való tartózkodást is. Másrészt az is lehetséges, hogy a „tirosh“ kifejezést a tekercsek mint költői archaizmust használták, és az esszénusok józansága, amelyről Josephus beszél, egyszerűen csak állandó mérséklet volt, „a természet követelményeként kiosztott étel- és italadagok korlátozása“.

A tekercsek minden kétséget kizáróan utalnak arra, hogy a közösség tagjai ettek kenyeret, amelyet megerősít az, hogy a kumrániai kolostor egyik termét pékműhellyel azonosították. Josephus leírja, hogy az esszénusok közös étkezésénél „a pék mindenkinek sorban szolgálta fel a kenyeret“ (Zs. H. II. VIII. 5). Sőt a régészeti leletek azt is kimutatták, hogy Kumránban húst is fogyasztottak, míg az Ain Feshka-i kutatások egyfajta „háztáji gazdaság“ nyomait fedezték fel, melyet a közösség művelt meg.

János aszkétizmusa tehát sokkal szigorúbb volt, mint a kumrániaiaké. Ő nem úgy áll előttünk, mint egy kolostori közösség tagja, de ugyan-

akkor nem az a típus, akit Philo írt le az esszénusokkal kapcsolatban, akik egész nap a mezőn dolgoztak, és részesedtek nehéz munkájuk gyümölcséből (Hypothetica IX, 11.8; Josephus Zs.H. II. VIII. 5; Antiq. XVIII, 1.5). János étkezését részben azzal a körülménnyel is lehet indokolni, hogy az ő más irányú hivatása nem hagyott időt számára, hogy megfelelőbb élelemlről gondoskodhassék, mint a sáska és a vadméz, melyet a pusztában minden különösebb előmunkálat nélkül lehetett találni. Mindezek mellett azonban János askétizmusát elsősorban a böjt általános zsidó felfogásának fényénél kell értelmeznünk, úgy, mint az Isten előtti alázat és a bűntől való megtérés kifejezését (Jónás 3,5). Böjtölése által saját életében mutatta meg a megtérést és Isten előtti alázatot, melyeket prédikálásában hallgatóságától megkövetelt.

Egyes kutatók szoros kapcsolatot látnak János és Kumrán között azon az alapon is, hogy mindkét esetben a pusztában való lakozásuk Ézsaiás 40, 3 magyarázatán alapult. A kumráni közösség (vagy lehet, hogy egy kisebb, korábbi úttörő csoport, amely a későbbi közösség útját egyengette) erre a helyre a következő kontextussal hivatkozik, amint meg van írva: „A pusztába készítsétek az Úrnak utát, ösvényt egyengessétek a kietlenben a mi Istenünknek. Ez a Törvény magyarázata, melyet Mózes által parancsolt, melyet úgy kell végrehajtani mindenkinek, amint kinyilatkoztatta szent lelke által“ (1QS VIII, 12—16; IX, 19—20). Hasonló szöveget idéznek az evangéliumok is János pusztai prédikálásával kapcsolatban (Mt 3,3; Mk 1,3; Lk 3,4; Jn 1,23).

Kétségtelenül mind Jánost, mind a kumrániakat befolyásolta az a gazdag történelmi és eszkatologikus kérdéskomplexum, amely a „puszta“ kifejezés köré az idők folyamán felhalmozódott. Viszont egészen jelentős különbség van köztük az Ézsaiás 40,3 értelmezésében. A Község Szabályzata az idézett helyen elhagyta a bevezető mondatot: „egy szó kiált“, és az eredeti párhuzamot tartotta meg: „A pusztában készítsétek az Úrnak utát, ösvényt egyengessétek a kietlenben a mi Istenünknek.“ Ez a készülődés úgy van beállítva, mint az Írások, de különösen a Törvény magyarázata és gyakorlása. Az Újszövetség tudósítása ellenben a maga egészében idézi az Ézs 40,3 bevezető szavait, de úgy, hogy ide veszi a következő mondat első szavát, s így természetesen megtöri a párhuzamot: „Kiáltónak szava a pusztában: készítsétek meg az Úrnak útját, egyengessétek meg az ő ösvényeit“ (Mk 1,3). A hangsúly itt azon van, hogy „kiáltónak szava a pusztában“, mert János elsősorban prédikátor volt, akinek hangja és megtérést sürgető felhívása hangzott a nép felé. A kumráni közösségnek a pusztába való visszavonulását az a szándék indokolta, hogy elkülönüljenek „a bűnösök gyülekezetétől“. Az elkülönülés gondolata a tekercekben igen fontos helyet foglal el.

János indítóoka ettől teljesen különbözött. A pusztában való tartózkodása alatt a Jordán folyó egyik átkelőhelyénél működött, ahol különböző utak találkoztak, és ez a helyzet lehetőséget adott számára, hogy Izraellel érintkezzék és prédikálhassa üzenetét népe fiainak. A pusztaság jelentőségének tudatában, melyet az a kumráni közösségnek (és másoknak is) jelentett, világos, hogy szükségtelen úgy tekintenünk és értékelnünk Jánosnak a pusztában való működését — amint azt sokan teszik —, hogy az ő szerepe csupán Ézsaiás próféciajának betöltésében

állott, ahogyan azt később a keresztény hagyomány is megfogalmazta.¹⁰ János pusztai működését tehát bizonyosnak kell elfogadnunk, amelyben természetesen befolyásolhatta őt az észsaiási prófécia. Nem egészen világos, hogy vajon János az idézett helyet ténylegesen magára vonatkoztatta-e, mivel a szinoptikusok egyike sem adja e szavakat az ő szájába. A Tekercsek ezzel kapcsolatban azt a gondolatot ébresztik, hogy talán ez esetben a Negyedik Evangélium a pontosabb hagyományt őrizte volna meg.¹¹

János papi származása (Lk 1, 5) szintén lehetőséget nyújt a kumráni közösséggel való kapcsolat feltételezésére. Kumránban mind hitfelfogásbeli, mind szervezeti téren egy erős papi jelleg hangsúlyozódott ki, viszont János gondolkodásában, amennyire azt meg tudjuk állapítani, a papság eszméje nem kapott helyet. Ugyanakkor János apja, Zakariás, a jeruzsálemi templomban teljesített szolgálatot, amellyel meg a tekercsek közössége szakított meg minden kapcsolatot.

Az elmondottak alapján világosan látszik, hogy Keresztelő János és a kumráni közösség között beszélhetünk szoros hasonlóságról, és hogy a tekercsek több vonatkozásban fényt derítenek János prédikálására és ténykedésére. Ugyanakkor azonban meg kell említenünk számos fontos különbséget is, amelyek köztük fennálltak. A rendelkezésünkre álló forrásokban János nem úgy jelenik meg, mint egy szektának vagy kolostori közösségnek a tagja, legyen az Kumrán vagy éppen más. Ő egy sajátosan egyéni és eredeti személyiség, aki csak Istennek rendelte alá magát. Legfontosabb különbözősége a kumrániaktól abban áll, hogy elutasította a bűnös Izraeltól való teljes elkülönülés gondolatát, és egyenesen népének szánta prófétai és keresztelői tevékenységét. Prédikálása eredetibb és valóságosabb prófécia volt, mint a kumrániaké, és olyan erő és egyszerűség jellemezte, amelyet nem találunk meg a tekercsekben.

Ennek a hasonlóságnak és különbségnek a kapcsolatát sokan azzal próbálták megmagyarázni, hogy feltételezték, miszerint Jánost a kumráni közösség örökbe fogadta volna. Lk 1,80-at („A kis gyermek pedig nevededik és erősödik vala lélekben és a pusztában vala mind ama napig, amelyen megmutatta magát Izraelnek“) értelmezték így Josephus feljegyzésének fényében, mely szerint az esszénusok kisgyermekeket fogadnak örökbe, és felnevelik őket (Zs. H. II. VIII. 5.). A Gyülekezet Szabályzatában valóban találunk útmutatást a tíz éven felüli gyermekek nevelésére: „És ez a szabályzat a gyülekezet minden seregei számára, minden izraeli születésű számára. Már ifjúságától tanítsák őt a Hagi könyvből, és életkorának megfelelően képezzék a szövetség törvényeiben is, s fenyítő nevelést a törvények szerint kapjon. Tíz évet töltsön be, de tízévesként kapjon már feladatot, hogy nemzetsége sorai-
ban részesedjék a közösség iránti kötelezettségből a szent gyülekezetben“ (1QSa I, 6—8). Mások meg azt feltételezik, hogy János letöltötte a próbaévet a kumráni közösségben, de visszautasította, hogy teljes jogú taggá legyen.

Ezekkel és hasonló feltételezésekkel azonban már a spekuláció világába lépünk. Sokkal biztosabb viszont az a nézőpont, hogy a kumráni iratokban találunk olyan szempontokat, amelyek segítenek úgy látnunk Jánost, mint aki kapcsolatban állott azokkal a Jordán vidékén tevé-

kenykedő csoportokkal, amelyek a judaizmusnak ebben a korszakában egy meg nem alkuvó, elkülönülő mozgalmat alkottak. Ez a mozgalom képezi János prófétai működésének hátterét, és kétségtelenül bizonyos pontokon hatással volt gondolkozására.

Többé nem úgy nézünk Keresztelő Jánosra, mint egy magányos, korában senkihez sem hasonlítható prófétára, aki az Újszövetség határára áll társtalanul, hanem mint aki mélyen gyökerezik saját korának életében és gondolkozásában. Őt igazán megérteni csak ebben a légkörben lehet. De ettől a mozgalomtól eltérően János úgy áll előttünk, mint egy független és saját egyéniséggel rendelkező személyiség, akinek próféciája messzemenően különbözik mindenki másétól. És ez a prédikálás a maga egyszerűségében és prófétai izzásában, a bűnbánatra és megtérésre szólító felhívásában, az új korszak eljövételének meghirdetésében kiindulópontjává lett a történeti Jézus tanításának és munkájának.

SZABÓ ÁRPÁD

JEGYZETEK

¹ A kumráni közösség alatt azt a szervezetet ismerjük, amely az 1947-ben kezdődött Holt-tenger melléki felfedezések során vált ismeretessé. Megtalálták a szervezet könyvtárát, melyet a környező barlangokban rejtettek el, feltárták a kolostorközpont romjait. Könyvtárnyi irodalom — amelyet ma már alig lehet áttekinteni — foglalkozik a közösség szervezetével, teológiájával. Ma már általánosan elfogadott az a megállapítás, hogy a kumráni közösség azonos azzal a mozgalommal, amelyet esszénus elnevezéssel ismertünk. A holt-tengeri felfedezések történetére és eredményeire vonatkozóan lásd M. Burrows: *A Holttengeri tekercesek*, Budapest 1961. c. könyvét.

² Keresztelő Jánossal foglalkozó művek közül megemlítiük: W. H. Brownlee: *John the Baptist in the New light of Ancient Scrolls*; K. Stendahl: *The Scrolls and the New Testament*; C. H. H. Scobie: *John the Baptist*.

³ A kumráni kolostort a J. e. 31-ben történt földrengés és tűzvész következtében a közösség tagjai elhagyták, s csak Nagy Heródes halála után állították helyre és foglalták el újra.

⁴ XVIII. V. 2.

⁵ A kumráni közösség főbb iratait az I. sz. barlangban találták meg. A jelzésük a következő:

1QS = A Község Szabályzata

1QSa = A Gyülekezet Szabályzata

CD = Damaszkuszi irat

1QM = Háborús tekerces (A világosság fiainak harca a sötétség fiaival ellen c. alatt is ismeretes)

1QH = Hálaadó Himnuszok

1QpHab = Habakkuk-kommentár

⁶ A tekercesek szövegének magyar fordítását a M. Burrows: *A Holttengeri tekercesek*, Budapest, 1961, mellékletét képező fordításából közlöm, amely Komoróczy Géza munkája.

⁷ R. K. Harrison: *The Rites and Customs of the Qumran Sect c. tanulmánya*, megjelent S.P.C.K. Theological Collections 11. szám, 7—8. l.

⁸ C. H. Dodd: *Historical Tradition in the Fourth Gospel*, Cambridge, 1963. 280—281 old.

⁹ J. T. Millik: *Ten Years of Discovery in the Wilderness of Judea*, S.C.M., 1959; A. R. C. Leaney: *The Rule of Qumran and its Meaning*, S.C.M., 1966.

¹⁰ R. Bultmann: *The History of the Synoptic Tradition*, Blackwell, 1963.

¹¹ C. H. Dodd: *Id.m.*

KARÁCSONY TORTÉNETE

A három fő ünnep közül karácsony alakult ki a legkésőbbben. Karácsony általában azt az időt jelenti, amelyben Jézus született. Ezt az időt különbözőképpen jelölik meg. Olaszul: *natale*, ami a dies natalisból van képezve, s tényleg a születést jelenti. Angolul: *christmas*, hollandul: *kerstmisse* a karácsonykor tartani szokott miséről. Középfelnémet nyelven: *zen wihen nahten*, amiből az újfelnémet nyelvben *Weihnachten* lett; ez elnevezés azt a 12 éjszakát jelentette, amely dec. 25-től jan. 6-ig volt s amely 12 éjszaka volt az esztendőnek leghosszabb éjszakája. A pogány angolszászok az éjszakát *mo dranechtnek*, illetve *noctes matrumnak* nevezték abban a mitologikus elképzelésben, hogy ekkor mérkőznek a sötétségnek s a világosságnak szellemei, az „anyák“, ekkor győzi le a világosság, a nap, a sötétséget úgy, hogy január 6. után már mind korábban virrad. A skandináv népek ennek emlékére mai napig *Julnak* nevezik ezt az időt, amely elnevezés általában fordulót, illetőleg a napfordulás idejét jelenti. A karácsonyhoz fűződő népszokások nagyon érdekesen mutatják azt, hogy ez ünnep eredetileg csakugyan évszakforduló ünnep volt. Egyrészt ekkor járt a sok boszorkány, Mikulás, törpe, a sokféle szellem, s mindegyik valaminő titokzatos meglepetést tartogatott magánál. Aztán mikor az évszakforduló megtörtént, ami a későbbi mítoszban az újév kezdetét jelentette, a sokféle tréfa kezdődött el. Ilyenkor nagy ünnepséggel eltemették az őesztendőt s beiktatták az újat: szelek, viharok, süvítő szellemeknek halotti torára következett a jocus, a tréfa meg a játék. Az emberek ilyenkor ajándékokat adtak egymásnak, s szerencsét kívántak az új esztendőhöz. Ennek az ünnepnek az éjszaka volt a jellegzetesebbik része. Innen a német *Weihnachten* — szentéjszaka — megjelölés is. Az éjszakának ez a jelentése átment a kereszténységbe is. Jeruzsálemben az ottani keresztény püspök a gyülekezettel együtt január 5-én kiment Betlehembe, s ott a „születési hely“ fölé épített templomban éjjeli istentiszteletet tartott, de úgy, hogy a hajnali misét már otthon, Jeruzsálemben végezte. Ehhez az éjszakai ünnephez kezdetben nem kapcsolódott hozzá Jézus születésének dátuma. Ekkor még az őskeresztények is általában az új esztendőt, az új világosságot és szimbolikus értelemben az új evangéliumot ünnepelték.

Azt, hogy a karácsony ünnepéhez mikor kezdték hozzáfűzni azt a jelentést, hogy az Jézus születésének ünnepe, pontosan nem tudjuk. Ide vonatkozólag mindössze annyit mondhatunk, hogy a IV-ik század közepénél régebbi időből nem maradt ránk említés karácsonyról. Ennek a legtermészetesebb magyarázata az, hogy a születésnek megünneplése a régi keresztényeknél ismeretlen szokás volt. Origenész például, aki Kr. u. 250 körül halt meg, még csak húsvétról tud, Jakab edesszai püspök is, aki a VI. században élt, még ezt írta: „Az Úr születésének a napját nem ismeri senki; Lukács is csak annyit tud róla, hogy éjszaka született.“

Jakab püspöknek e megjegyzése egyszersmind arra vonatkozólag is figyelmet érdemel, hogy miért állapodott meg a kereszténység olyan későn karácsony pontos dátumában. Tudjuk, hogy a görögkeleti baziliánus szerzetesek Kr. u. 350 körül szintén január 6-át tartották karácsonyi ünnepnek, mely napon Jézust megkeresztelték. Ezt a napot nevezték epifánia napjának. Emellé az epifánia mellé, vagyis Jézusnak a keresztény világban (tehát nem általában a világban) való megjelenése mellé az ariánus hitviták idején, amikor különösen fontosnak látszott az inkarnáció dogmáját minden vonatkozásban kiépíteni, Rómában a január 6-i epifánia ünnepet 14 nappal előbbre vitték, december 25-re, a teofánia napjára. Teofánia jelentette az elgondolásban Istennek emberré születését december 25-én, epifánia pedig jelentette Jézusnak megkeresztelését január 6-án, ami az elgondolás szerint Jézusnak a kereszténység számára való megjelenését jelentette. Később hozzáfűzték a három király hódolásának legendáját is a gyermek Jézus bölcsőjénél.

Az első hiteles adat szerint, hogy tényleg dec. 25-én ünnepelték Jézus születésének napját, Liberius pápa idejéből való, aki 352—366-ig volt pápa, s aki nővérének apácává avatásakor mondott beszédében a „homo natus ex virgine“ „dies natalis“-ának nevezte. Az ariánus mozgalmakkal kapcsolatban e dec. 25-i ünnep a kereszténységben gyorsan elterjedt. Itt az egyetlen nehézséget kezdetben az a kérdés okozta, hogy vajon a születésnek vagy a megkeresztelésnek napja legyen a fontosabb.

Karácsony perikopája

Az a nagy körülményesség, amellyel karácsonyt az őskereszténységben megállapították, természetesen arra is gondolt, hogy ne csak egy napot jelöljön meg ünnepül, hanem e fő ünnepnek elkészítse a perikopáját is. A karácsony perikopáját *advent*nek, vagyis az eljövétel idejének nevezzük. Advent idejét a római katolikus egyház csak a XI. századtól kezdve tartja kötelező ünnepi időnek.

Az adventi idő két féldőből áll: az első féldő a *teofánia* ideje, s tart a dec. 25. előtti 4 vasárnapon át, a második féldő az *epifánia*, amely a karácsony utáni első vasárnapkal kezdődőleg egészen húshagyókeddig bezárólag tart, vagyis 8 vasárnapon keresztül egészen a húsvét perikopájáig. A teofánia résznek fő ünnepe karácsony, az epifániában sokáig a január 6-i vízkereszt volt a fő ünnep, később azonban e napnak jelentősége s az epifánia ünnepköre a farsang idejévé változott át. Ezt a két ünnepet a következő esemény-komplexum kapcsolta egy-

be: teofánia előtt várták az Úr eljövetelét, s miután a teofánia napján, karácsonykor Jézus megszületett, az epifániában a keresztények az Úr eljövetelének örvendenek. Ezért a teofánia a boldog várakozásnak, az epifánia a beteljesedés fölötti örömnök ideje.

Rendkívül érdekes és külön figyelmet érdemel itt egy sajtóságot körülmény. Ez pedig a következő: mihelyt fogalmilag kialakult ez a felfogás, hogy karácsony az adventnek napja, amelyen Jézus született, a liturgikus képzelet tovább dolgozott, s ezt az egyetemes jelentést in concreto egészen más eseményekhez kapcsolta, nevezetesen: karácsony első napját az első keresztény vértanúnak, Istvánnak emlékéhez; a második napot János evangélista emlékezetéhez; a harmadik napot, a dies innocentumot pedig a Heródes által Betlehembben meggyilkoltatott sok-sok kicsi gyermek halálának emlekezetéhez. S hogy meglegyen e három különálló eseménynek a dogmatikai egysége, hozzátették, hogy István mártír „voluntate et opere“; János evangélista csak „voluntate, non opere“; a sok ártatlan gyermek pedig „opere, non voluntate“ méltó a karácsonyi emlékezetre.

Luther azt kívánta, hogy karácsonykor Jézus születése ünnepeltesék, de a hozzáfűzött legendák nélkül. Így a Heródes által meggyilkoltatott gyermekeknek a legendáját elhagyták, István és János ünnepét egy nappal hátrább tették, a karácsony első napját Jézus születésének megünneplésére foglalták le.

Az angol puritán kálvinisták a XVII. században azon igyekeztek, hogy karácsonyt kiküszöböljék a keresztény fő ünnepek közül, mivel — mint mondták — sem az üdvözülésnek dogmájával nem áll szerves kapcsolatban, sem pedig pozitív történeti dátum nem indikálja. Ez a puritán gondolat itt mint kuriózum azért érdekes, mert egyébként, mint tudjuk, karácsonyt a kereszténység továbbra is megtartotta fő ünnepnek. Azonban — s ez fontos — föltételezett történeti pozitív jelentése csakhamar szimbolizálódott, s ma már az egész modern kereszténység Jézus születésében nem életrajzi adatot, hanem a keresztény üdvösség eljövetelének a szimbólumát látja.

Mit ünnepelünk karácsonykor?

Nem a Jézus születésének napját, nem is születésének idejét, mivel sem a születésnapnak pontos dátumát nem ismerjük, sem azt nem tudjuk, hogy vajon egyáltalában télen született-e Jézus s nem pl. tavasszal vagy nyáron. Vagyis karácsonyhoz nem kapcsolódik semmiféle történeti pozitív adat Jézus életéből.

Karácsonykor mi nem Jézus születésének a napját, hanem általánosságban Jézus születését, tehát azt a tényt ünnepeljük, hogy Jézus egyáltalában megszületett.

Dr. BORBÉLY ISTVÁN

UNITÁRIUS SÍROK A KOLOZSVÁRI HÁZSONGÁRDI TEMETŐBEN

A lelkeszi szolgálat elválaszthatatlan a temetőtől. „Az asszonytól született ember rövid életű... Mint a virág kinyílik és elhervad, és eltűnik, mint az árnyék és nem állandó“ (Jób 14:1—2). Könnyes fájdalom, fekete gyász a halál érkezése, amikor elszólítja szeretteink egyikét, lehet szülő, testvér, gyermek, barát vagy ismerős, de elhunytával pótolhatatlannak tűnő hiányt hagy hátra az élők szívében. A lelkesz vigasztal, könnyet töröl, az örök élet útján a hit forrásából merít, Istenre bizza a lélek üdvösségét, de egyben figyelmeztet: „Por vagy! te s ismét porrá leszesz“ (1 M 3: 19). A test a földé. A temető röge betakarja a halottat, az élő azonban nem szakad el tőle, virágot visz a sírhantra, emlékjelt állít föléje, mert akit szerettünk, tiszteltünk, akiknek hálásak vagyunk, akikre büszkék vagyunk, aki sok gyümölcsöt termett az egyén és közösség számára, attól sem a halál, sem az idő soha el nem választ.

A temető az élet könyvének kiolvasott lapja. A múlt, az elődök, az ősök egy helyre gyűjtött valósága. Évszázadok jönnek elő, elevenednek meg a sírhantok közt járva.

A temető nemcsak az egyén, de a közösség, a társadalom, az ország múltjának történelmi emléke is. A műemlékek védelméről szóló törvény vonatkozik a temetőkre is. A lelkesz a temetőben nemcsak temet, de irányítója és munkása kell hogy legyen a műemlékekre vonatkozó törvény végrehajtásának, annál is inkább, mert nagyon sok helyen a temető egyházi tulajdon lévén, a lelkesz annak hivatali felelőse is. A lelkesz közelebbi feladata számbavenni, hogy a sírhantok alatt pihen-e olyan személy, akinek élete családi, egyházközségi és kulturális szempontból kimagasló jelentőségű. A sírhantot jelöli-e valamilyen emlék, s ha igen, mi a betűhú szövege. (A megfigyelés terjedjen ki a betű formájára is.) Miből készült a kegyelet állította emlék? Milyen állapotban van és mennyire védett mind az emlékmű, mind a temető egésze? A leírást fényképpel vagy rajzzal szemléltesse, mely megőrökíti a műemlék formáját. Minden jelentős sírhantnál használja a fényképezőgépet vagy a rajzot. Ez annál is inkább fontos, mert nem lehet mindenki szaktudós az alkotások stílusának és leírásának ismeretében.

A kolozsvári házsongárdi temető közel 400 éves múltra tekint vissza. A XVI. század előtt a városnak majdnem minden részében temetkeztek. A Babeş—Bolyai egyetem központi részének építésekor római sírokat találtak, a Kövespad környékén népvándorláskorabeli temetkezési helyet tártak fel. A keresztény középkorban főként a mai főtéri katolikus templom körül, az ún. cinteremben¹ (a latin coemeteriumból) temetkeztek. A XV. század végétől a kettős várfal (délnyugaton, délen és keleten) közötti terület is temetkezési helyül szolgált. Ezt nevezték „kő kertek”-nek.² A város növekedésével a cinterem és a kő kertek elégtelennek bizonyultak, gondoskodni kellett egy új, megfelelő temetőhelyről. Az 1585—1586-os nagy pestisjárvány kikényszerítette az új temető megnyitását. A városi tanács „látván Istennek ostorát, a halálozások naponként való gyarapodását és a temető helyek alkalmatlan voltát a sok benne fekvő testek miatt, mely szerint, ahol sírt ásnak, mindenütt eleven testre találnak, együtt a felső tanáccsal elhatározták, hogy a tordai utcai kiskapun kívül való földben, ahol most a dinnyét vetették, egy jó és tágas darab helyet szakasszanak temetőhelynek.”³ Ezt nevezték el házsongárdi temetőnek. Ebben az időben történt a hideg (Kismező utcai) temető megnyitása is. A cinterembe és a kő kertbe, minden hatósági tiltás ellenére, még a XVII. században is temetkeztek.⁴ Mivel az új temetőhely is hamar betelt, a szükségnek megfelelően déli irányban bővítették. Az 1738. évi nagy pestisjárvány után érte el a Brassai Sámuel sírja körüli határt. 1914 őszén emögött nyitották meg a háborúban elesettek számára az új, felső temetőrészt.

A házsongárdi temető területe tovább bővült a nyugati fő úttól jobbra, az alsó részen, a lutheránus temetővel, melyet J. F. de Gladys ezredes adományozott az egyházközösségnek, valamint ennek folytatásként több magánkertnek a köztemetőhöz való csatolásával (Korbuly-, Fekete-, Mikó-kert).

A házsongárdi temető legrégebbi része a ma használatos beosztás szerint: I. A., I. B., I. C., II. A., II. B., II. C., III. A. és a III. B. alsó része.

A temető rendezése és felügyelete érdekében a város 1885-ben temetőbizottságot küldött ki. A bizottság munkájáról a Keresztény Magvető is megemlékezett: „A kolozsvári temetőben f. év őszén a temetőre felügyelő bizottság a hantnélküli sírköveket összeszedetvén, a közszemlére kitett sírkövek közt Sárdi Lőrinc, ekklézsiánk egyik buzgó tagja egy igen érdekes sírkövet fedezett fel: Lachovius András lengyel unitárius papét.”⁵

Közel négyszáz év, a város múltjának szellemi, kulturális, politikai képviselői pihennek a házsongárdi temetőben. Felekezeti és nemzeti különbség nélkül egymás szomszédságában találjuk tudósok, munkások, egyházi vezetők, orvosok, tanárok, ügyvédek, politikusok, írók, költők, katonák, színészek, zenészek, kereskedők, iparosok, földművesek sírhantjait. A híres emberek sírjai szétszórta, a temető egész területén megtalálhatók. A temető gondnoksága 1972. év folyamán megjelölt minden műemlék sírkövet „MI” (Monument Istoric) jelzéssel. „A temető délkeleti csücske igazi panteon. A II. C.-nek és a III. B.-nek ezen a részén írók, költők, tanárok szebbnél szebb emlékművei tennék

indokolttá az egész környezet védett és zárt területté nyilvánítását. Már így is elég sok ízléstelen modern betonsír épült nagyjaink tözsomszéd-ságában“.⁶

Írásunk célja a nevezetesebb unitárius sírok számbavétele a Kelemen Lajos történésztől tanult ún. séta-módszer alapján. A felsorolt sírok sorszámát a régi temető vázlatos térképén is feltüntettük.

A házsongárdi temető főkapuján belépve a középső úton indulunk.

1. Az I.C. parcella északi szögletében, egy nagy kőrisfa tövében találjuk SZENTÁBRAHÁMI LOMBARD MIHÁLY püspök koporsó alakú sírkövét. Ez az általam felsoroltak között a legrégebbi unitárius emlék, mely jelenleg még látható. Az emlékkő déli felső sarkában, rózsakoszorúban, teljesen elkopott címer van, melynek körirata: Michael L. Sz. Ábrahádi. Feliratát⁷ nehéz kibetűzni, különösen a déli és nyugati oldalakon.

A déli oldal felirata:

1758. 30 MARTII. MORTUUS AT VIGILIS... STIMULAVIT IMAGO / OFFICIIS FUNGI SEDULITATE GRUIS / SED MAGIS AETERNAE SPES INDUBITATA CORONAE / ADMOVIT STIMULUM SORSQUE BEATA PIUM / ERGO QUI CERNIS VITAE MONUMENTA FUGACIS / TALIA QUAE PRAESENS SUGGERIT ISTE LAPIS / EXECUTE TERESREM PRUDENTI PECTORE SENSUM / NEVE PERITURAS SPIRITUS OPTET OPES / QUIN ANIMUM CONSTANS HORAE MEDITATIO SUMMAE / OCCUPET AC CELSI FLAGRET AMORE POLI.

Az északi oldal felirata:

SI QUAERIS QUIS SIM FUERIM MERITUMQUE REQUIRIS / SUM PULVIS TERRAE FUMUS ET UMBRA CINIS / PATRIA SZENT ABRAHAM LOMBARD COGNOMEN AB ORTU / IMPOSITUM NOMEN SED MICHAELIS ERAT / AETATIS SEPTEM DENOS CUM QUATOR ANNOS / INDULSIT SUPERI GRATIA LARGA DEI / INTEREA DONEC VICIES SEMEL ATQUE PEREGIT / ALMA SOL CURSUM LUCIS ORIGO SUUM / IN LUSTRIS QUATUOR PASTOR VIGIL ECCLESiarUM / COLLEGI RECTOR LUSTRA PER OCTO FUI.

A nyugati, háromszög alakú felirat:

Itt nyugszik az Urban elalutt N. T. Férfiunak utánna 32 hetekkel 4 napokkal életének 64-ik Esztendejében boldogul ki-mult Istenfélő házastársa is T. Takács Sára asszony három leányával

2. A középső fő úton dél felé haladva a források melletti útkanyarban, közvetlen az út szélén, feketemárvány emlékoszlop Jakab Elek sírját jelzi.

Felirat:

Szentgericzei JAKAB ELEK, történetíró akad. r. tag.
1820—1897

Emelte a székelyek története pályadíj alapjának bizottsága.

3. A régi temető tetején, ahol az utak összefutnak, vascső kerítéssel övezve, találjuk az út keleti oldalán Péterfi Dénes lelkész, teológiai tanár sírját:

nagyajtai PÉTERFI DÉNES az unitárius hitnek szónoka.
1851—1925 és neje sz. PÉCHY KATA 1864—1940

4. A temetődombot uralja Brassai Sámuel polihisztor és tanár mellszobros síremléke, melyet neoklasszicista stílusban Pákey Lajos tervezett, példázva a szellemi nagyságot. Felirata rövid:

BRASSAI SÁMUEL 1800—1897

5. Brassai sírjától északkeletre modern betonkeretben Vári Albert sírját találjuk, melynek felirata:

„Keressétek először Istennek országát“
VARI ALBERT unitárius teológiai tanár 1868—1953
és neje FERENCZY ANNA 1872—1963.

6. Közvetlen mellette északnak a temető legnagyobb kőszarkofágja jelzi Berde Mózes egyházi jötevő sírját.

Nyugati homlokzatának felirata:

LABORFALVI BERDE MÓZSA szül. 1815 decz. 15 megh.
1893 sept. 22.

7. A Berde-emlékmű mellett, négyszögletű alapon, rendkívül magas nyolcszögű neogótikus oszlop tetején Bölöni Farkas mellszobra jelzi az egyházi jötevő és nagy utazó nyughelyét. Az oszlop tetején található körirat szövege:

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR Észak Amerikai utazó Sz. 1795.
m.h. 1842.

8. Nagyméretű homokkőből készített hamvedres emlékoszlop jelzi a korán elhunyt nagy népi költő sírhelyét:

SZENTIVÁNYI MIHÁLY szül. 1815. megh. 1842.

9. Északnak indulva az ösvényné keskenyedett úton vasráccsal kerítve nagyobb sírkertet találunk, benne három gránitsírkő:

KRIZA JÁNOS unitárius püspök a m. tud. akadémia s a Kisfaludy Társaság tagja kir. tanácsos szül. 1811 jun. 28-án meghalt 1875 márt. 26-án.

KOVÁCS JÁNOS unitárius főgimnáziumi tanár és a tudomány egyetemen az angol nyelv és irodalom előadója. Szül. 1846 aug. 8 Megh. 1905 jan. 27.

KOVÁCS DÉNESNÉ sz. BENCZE ANNA 1842—1915. A nemes lelkű alapítványozó emlékére állíttatta a Magyar Unitárius Egyház

10. Ugyancsak az út mellett kecses, rendkívül szép neogótikus emlékoszlop, melyen félmagasságában beépített domborművű buszt jelzi a város XIX. századi nagy orvosának sírját.

Nyugati fő homlokzatának felirata:

Homorodalmási Dr. BARRA IMRE Kolozsvár Szab. Kir. Város főorvosa. 1799—1854.

Déli oldalon:

Született 1799. meghalt 1854. Az emberiség fájdalomára Kolozsvárt.

Északi oldalon:

Atya, Nagyatya orvos. Hirben névben nagy mind három. Az elhunytban akiben a nemes család örökre kihalt.

11. A Barra-emlék közelében az ösvény mellett hamvvedres nagy sírkő sírhant nélkül. Felirata:

Itt nyugszik a Kolozsvári Unitárius Főtanoda gondnoka. Aranyosszék országgyűlési képviselője. Ügyvéd, Kövendi FEJÉR MÁRTON sz. 1812. sept. 30 m.h. 1865. dec. 31.

12. E sírhanttól keletre található egy modern betonkeretes sír fehér márványtáblával. Rövid felirata a fiatalon elhunyt író és tanár nyughelyét jelzi:

Dr. BARABÁS ÁBEL 1877—1915.

13. Északkelet felé, a temetőkerítés közelében, egymás mellett több síremléket találunk a következő felirattal:

Böloni Dr. MIKÓ LŐRINCZ táblai tanácselnök az Unitárius Egyház főgondnoka. 1881—1957.

Dr. Mikó Lőrinczné ZSAKÓ ARANKA az Unitárius Nőszövetség elnöke 1889—1968.

„Mert ha biró nem furdal vád, Mert ha álom nyugalmat ad.“

14. Még keletebbre, a kerítés közelében, erősen málló homokkő oszlop, az írása alig olvasható:

Felsőbenczédi BENCZÉDI GERGELY Unitárius Főgimnáziumi tanár és egyházi pénztárnok. szül. 1839 márc. 29. meghalt 1906 dec. 13. „A szenvedésben megtisztult a lélek S a siri éjen át magasra tör.“

15. Közvetlen mellette fehér márványkő oszlop kissé megdőlve a nagy történész végső pihenőhelyét adja tudtul:

Nagyernyei KELEMEN LAJOS történettudós, akadémikus, az Unitárius Egyház főgondnoka. 1877—1963. / Kelemen Lajosné MIKÓ ERZSÉBET 1891—1920. / KELEMEN ERZSIKE 1911—1939

16. E sírnak északi szomszédja:

Nagyajtai Dr. NYIREDI GÉZA a kolozsvári unitárius főgimnáziumnak 25 évig rendes tanára. A kolozsvári gyógyszerész gyakornoki tanfolyamnak 29. évig vezető tanára. 1861—1914.

„Munkáját a bölcsesség vezette, erő végezte, szépség diszítette.“

17. A város felé vezető út nyugati oldalán drótháló kerítéssel körülrzárt sírkertben magas gránitoszlop látható, felirata:

KOVÁCSI ANTAL unitárius főiskolai tanár egyházi közjegyző. szül. 1820. febr. 16. megh. 1892. jan. 6.

18. Ugyancsak e sírkert északi felében modern sírkeret jelöli Boros György püspök sírját. Felirata:

„Szivemet hozzád emelem és benned bízom Uram.“
Dr. Boros Györgyné KOVÁCSI RÓZA 1864—1938.
Dr. BOROS GYÖRGY unitárius püspök 1855—1941.

19. A keleti és középső utat összekötő út mellett közvetlen, a déli oldalon kisméretű fehér márvány oszlop áll, felirata:

ÜRMÖSI JÓZSEF unitárius lelkész 1879—1953.
„Választott voltál és vagy.“

20. A középső út keleti oldalánál, majdnem szemben a Szentábrahámi L. Mihály püspök sírkövével, hant nélküli sírkő emlékeztet énekeskönyvünk szerkesztőjére. Felirata:

Várfalvi PÁLFFI MÁRTON Főgimn. tanár. 1873—1936.

21. Az első bekötőúton kelet felé haladva a III. A parcella déli sarkában kis kő kerettel, erősen málló homokkő oszlop jelzi Gálfi Lőrinc teológiai tanár sírját. Felirata:

GÁLFI LŐRINCZ. 1865—1943.

22. Innen északkeletnek, a parcella közepe táján, modern betonkeretes, fehér márvány táblás sír, felirata:

BENCZÉDI PÁL unitárius teol. tanár. 1883—1966.

23. Visszatérve a főbejárathoz, a jobb oldali úton indulunk el. A lutheránus temetőkertet elhagyva, mintegy ötven lépés után az út szélén, három lépcsőfokon megközelíthető beton alapozású szürke gránit-oszlop a kolozsvári egyházközség nagy jótevőjének sírját jelzi:

Özv. MAROSI GERGELYNÉ szül. ANTAL MÁRIA 1846—1920

24. A fő úton felfelé haladva jobbra, vagyis nyugatra, dróthálós kerítést érünk, mely még a régi magán-temetőkeretek idejéből maradt fenn. Az ösvényen nyugatnak menve közvetlen a kerítés mellett betonkeretes síremléket találunk. Felirata:

„Non omnis moriar.“

GÁLFFY ZSIGMOND

a Kolozsvári Unit. Főgimnázium igazgatója 1886—1958.

25. E sír közvetlen szomszédja hasonló kerettel:

DR. MÁRKOS GYÖRGY

gyermekorvos, igazgató főorvos 1888—1961

„Az igaznak emlékezete áldott.“

26. A temetőkert nyugati kerítése közelében, meghasadozott műkő alapon és foglalatban, szép fehér márványból kiképzett dombormű buszt jelzi Jékey Aladár költő emlékét. Felirata csak ennyi:

JÉKEY ALADÁR 1846—1919.

27. E sírtől a város felé, azaz északnak indulunk a sírok közötti ösvényen, és egymás szomszédságában több neves unitárius nyugvóhelyét találjuk. Szürke, málladozni kezdett nagyméretű mészkőoszlop, felirata:

Dr. GYERGYAY ÁRPÁD orvos professzor

1881. IV. 27. — 1952. IV. 1.

28. A közvetlen mellette lévő hasonló emlékoszlop szövege:

Kissolyosi GYERGYAY ÁRPÁD orvos tudor

született 1845 Novem. 17. Meghalt 1881. január 29.

29. E sír szomszédságában mészkőbe ágyazott feketemárvány táblával jelölt sír látható, felirata:

Ádámosi VÉGH MIHÁLY unitárius egyházi és püspöki titkár

1859—1920.

30. Impozáns méretű bazalt sziklatömbbe ágyazott feketemárvány tábla mutatja Ferencz József püspök sírját:

FERENCZ JÓZSEF unitárius püspök született 1835 aug. 9
meghalt 1928. febr. 19. Püspöksége 52-ik évében. Bölcs vezére
és ékesszavú főpásztora emlékére emelte a Magyar Unitárius
Egyház.

31. E sírtől pár lépésre keletre szép neogótikus, fehér mészkőből kiképzett obeliszk egy másik püspökünk nyughelyét jelzi:

Ar. Rákosi SZÉKELY SÁNDOR unitárius püspök
szül. Sept 13. 1797. Megh. jan. 27. 1852.

Ugyancsak e sírban nyugszik még felesége, Kincs Zsuzsanna és fia, Székely Ádám is.

32. A Székely Sándor sírjától délre betonkeretes és fedőlappal el látott sírt találunk. A vízszintesre fektetett fekete márványlapon rövid felírás jelzi a Teológiai Akadémia utolsó felügyelő gondnokának végső nyughelyét:

Dr. NAGY MIKLÓS 1887—1969.

33. Kelet felé haladva vasráccsal kerített neogótikus, nagyon megdőlő sírkő, a mállás következtében olvashatatlanná váló írással, a Káli Nagy család sírkertjét jelöli. A vasrács több helyen ki-be dőlve az elpusztulás előtt áll. A hant helyén terméskőből jó állapotban levő fedőlap van, melyen mélyített betűkkel jól olvasható:

Nyugalmazott Miniszteri Tanácsos KÁLI NAGY ELEK
sz. 1816 Január 13. m.h. 1878 Január 7.

34. Még keletebbre ugyanolyan vasráccsal kerítés, melynek keleti oldala már teljesen kidőlt, közepében karcsú, magas, romladozó neogótikus sírkő jelzi a nagy irodalom- és könyvbarát Gedő József nyughelyét. Feliratában több szó már olvashatatlan:

Itt nyugszik Homoród Szent-Mártoni GEDŐ JÓZSEF született 1778-ban augusztus 22-én meghalt 1855-ben augusztus 29-én és leánya KÁLI NAGY ELEKNÉ Homoródszentmártoni Gedő Terézia született 1821-ben ápril. 24-én meghalt ... január ... nyugodjanak csendesen.

35. Ezután újból északnyugatra vesszük utunkat, és közel a nyugati kerítéshez, besüppedt sírhant fejenél, terméskő alapzaton álló fekete márványon ez a felirat olvasható:

DR. VARGA BÉLA unitárius püspök, egyetemi tanár
1886—1942.

„A nem láthatók örökkévalók“. II. Lev. Kor. IV. 18.“

36. Innen északabbra a régen Fekete-kert néven ismert sírkerthez érünk. Ennek déli határán kemény terméskőből készített fejfás és beton fedőlapos sírt találunk. A lapon ez a felirat áll:

Dr. SIMÉN DÁNIEL unitárius teológiai tanár 1903—1969.
„Az ég és föld elmulnak, de az én beszédeim semmiképpen
el nem mulnak. Máté 24:35.“

37. Pár lépésre nyugatra fehér márvány lapokból kiképzett püspöki síremléket találunk:

JÓZAN MIKLÓS unitárius püspök 1869—1946.
„Mi mindenütt otthon vagyunk Mi mindig haza megyünk.“

38. A Fekete-kert közepén egykori névadó tulajdonosának hatalmas svéd gránit obeliszkje magaslik, felirata:

FEKETE PÁL nyug. városi tanácsos,
az unitárius vallásközönség E.K. tanácsának tagja 1820—1896.

39. A Fekete-kert északkeleti sarkában betonkeretes, márványlapos sír található, melynek felirata:

Posoni SZENTMÁRTONI KÁLMÁN
igazgató-tanár, 1879—1968

40. E sírral szemben, nyugati irányban Dr. Bende Béla teológiai tanár betonkeretes és márványlapos síremlékét látjuk. Felirata:

DR. BENDE BÉLA 1901—1968

41. A fenti sírtől északnyugatra mintegy 25 méterre találjuk a temető egyik legérdekesebb sírját, a Pákey Lajosét. A nagy műépítész, ki több unitárius templomot és Kolozsvárnak század eleji nagy középületeit tervezte és építette, végső nyugóhelyül egy római szarkofágot választott. Az egyetlen terméskőből kiképzett tető nélküli szarkofág egyszerű sírkeretnek látszik, talán ezért is kerülte el a temetőlátogatók figyelmét. Keleti oldalába kisméretű márványtábla van elhelyezve ezzel a rövid szöveggel:

PÁKEI PÁKEY LAJOS 1853—1921

42. A Pákey sírjától keletnek tartva betonkeretes sírt találunk, a sírkőnek mindkét oldalán felirattal. A nyugati oldal szövege:

Lókodi SÁNDOR JÁNOS zenetanár 1883—1921.

A keleti oldal szövege:

MÁRKOS ANDRÁS szobrászművész 1919—1972.

43. Még keletebbre földdel fedett, nagyméretű elhanyagolt kriptát találunk. A kripta ajtaja felett fémből kiképzett címert egy kereszt

négy mezőre oszt, melynek jobb felső és bal alsó negyedében egy-egy tengeri kagylóhéj látható. A címerpajzs körirata: Espere et Persevere. A kripta Angliából hazánkba telepedett PAGET JÁNOS angol unitárius atyánkfia végső nyughelye.

44. A Paget-kripta keleti homlokzata mellett vasráccsal kerített kettős sírkertet találunk, közepén fekete gránit obeliszk, melynek felirata a kolozsvári egyházköztség két nagy jötevőjének és vezetőjének végső pihenőhelyét jelzi:

Nagy-Ajtai INCZE MIHÁLY nyugalmazott miniszteri titkár
Az Unitárius Vallásközönség Egyházi Képviselő Tanácsának
tagja. született 1797 október 10-én, meghalt 1889 augusztus
14-én.

Árkosi BENKŐ MIHÁLY 1847—1916

45. Utunkat a lutheránus temetőben folytatjuk, délről északnak a főkijárat felé haladva. A Paget-kriptával egy irányban észak felé kisebb méretű homokkő oszlopot találunk. Két lelkész nyughelyét jelzi:

ÜRMÖSI KÁLMÁN unitárius esperes 1847—1922
ÜRMÖSI KÁROLYNÉ KÁNTOR GIZELLA 1889—1938
ÜRMÖSI KÁROLY unitárius esperes 1874—1953

46. Még északabbra betonkeretes sírhely:

KELEMEN ISTVÁN 48 éven át Felsőrákosi Unitárius lelkész.
TB. esperes. 1885. VI. 8 — 1957. VI. 28.

47. Ezekről a síroktól nyugatra, közel a kerítés mellett, vasráccsal kerített sírkertben fehér márvány obeliszk jelzi Kőváry László sírját:

Itt nyugszik Ujtordai DR. KŐVÁRY LÁSZLÓ Történetíró
született 1819 jul. 7. meghalt 1907 szept. 25.

48. Újból északnak haladva, a temetőkert középső útja közelében betonkeretes sír, fehér márványlappal fejrészenek nyugati oldalán a felírás nemrég elhunyt püspökünk nyughelyét jelzi:

DR. KISS ELEK unitárius püspök.

49. A középső úton a lutheránus temető bejáratához közel betonkeretes és fedőlappal ellátott sirt találunk fehér márványtáblával. A tábla mindkét oldalán felirat van.

A keleti oldal szövege:

Székelykereszturi CSIFÓ SALAMON
unit. teol. akadémiai tanár 1865—1934.

Székelykereszturi Csifó Salamonné
árkosi VERESS ILONA 1874—1943.

A nyugati oldal szövege:

CSIFÓ N. LÁSZLÓ 1906—1963

Temetői sétánk végéhez érkeztünk. A számbavétel alapján megállapíthatjuk, hogy az Unitárius Egyház eddigi huszonhét püspöke közül huszonhat Kolozsvárt pihen. Ezek közül kettőt, Lázár Istvánt és Körmőczy Jánost, a kolozsvári unitárius templom kriptájába temették, a többi nyughelye a Házsongárdi temetőben van. Ezek közül eddig csak nyolc püspök sírját találtuk meg. Emellett tudjuk, hogy ótordai Székely Miklós sírja a Barabás Ábel és Mikó Lőrinc sírja között volt; jó lenne hantját megkeresni és sírkővel jelölni. A Csanádi Pál sírköve 1911-ben még a temetői kápolna mellett volt,² azóta annak is nyoma veszett. Végeredményben tizenhat püspök sírhelyét nem ismerjük.

Jelen írásunkban a kolozsvári Házsongárdi temetőben található nevezetesebb unitárius sírokat kívántuk számbavenni. Tudatában vagyunk annak, hogy ez a felsorolás hiányos, de mindenesetre egy teljes és hiteles számbavétel alapjául szolgálhat. Ennek elvégzése pedig halogatást nem tűrő közös unitárius feladat.

SZABÓ DEZSŐ

JEGYZETEK

¹ A cinterem létezését bizonyítja többek között Kelemen Lajosnak az az adata is (A kolozsvári házsongárdi temetőről. Kézirat), mely szerint „a főtér szintjének 1898-as szabályozásakor megtalálták azt a tizennégy szekérnyi embercsontot, amelyet 1837-ben a torony alapozásakor ástak ki“ (Gaál György: Házsongárdi panteon. Korunk, XXXI. évfolyam, 3. sz. 377.).

² Vö. Nagyajtai Kovács István: Kolozsvári régiségek. Tudománytár, XIV. 67—76.

³ Jakab Elek: Kolozsvár története, II. 347.

⁴ Vö. Nagyajtai Kovács István: Vándorlások Kolozsvár várfalai körül. Nemzeti Társalkodó, 1840. augusztus 28.

⁵ Keresztény Magvető, XX. évfolyam, 384—385.

⁶ Gaál György: I.m. 386.

⁷ Keresztény Magvető, XXVII. évfolyam, 181—182. lapon szintén közli a sírkő feliratát.

⁸ Kohn Hillel és Zsakó Gyula: A kolozsvári házsongárdi temető sírkövei 1700-ig (Erdélyi Múzeum. Új Folyam, 1911. VI. k.) c. munkájukban a következőket találjuk: „1636. Az unitárius egyház egyik legderekabb püspökének, Csanádi Pálnak sírköve a kápolna háta megett a Tömösváry Miklós sírja közelében fekszik. Hatalmas, ormós kő ez, mindkét oldalán fölrattal. Ezek közül a kápolna felőli könnyebben olvasható, míg az ellenkező oldal felirata, mely még hosszabb az előbbinél, nehezen betűzhető ki. Ezen az oldalon van címere is: egy kévét tartó ember, jobb kezében bot vagy talán szablya.

A kápolna felőli felirata:

HIC SITVS EST ADMODVM REVERENDVS ET CLARISSIMVS VIR
PAVLVS TSANADI SVI POSTQAM PRIMVM IN HOC GYMNASIO
CLAVDIOPOLITANO PRIMA II; RECTORIS MVNVS ANNOS XXIV
CIRCITER CVM SVMMO STVDIO SVAE IVVENTVTIS EMOLV-
MENTO CESSIT ET POSTEA SVPERINTENDENTIS ETIAM OFFI-
CIO ANNOS IV; SVMMA CVM VIGILANTIA PERFVNCTVS ESSET
EX HAC MISERIVM VALLE MAGNO CVM TOTIVS CIVITATIS

LVCTV AD BEATISSIMAM COELESTIS GLORIAE REQUIEM TRAN-
LATVS EST ANNO 1636.3. DECEMBRIS. AETATIS SVAE 65.

A másik oldal felirata:

PAVLE VS... (PRAEST) ANS VIRTUTE CSANÁDI
HOC TEGIT INTENVIT SE PLANCEPOLIS
HIC VIR HIC ILLE FVIT GRAVITAS SAPIENTIA CANDOR
POST HAC POTERVNT VIX REPERIRE PAREM
DIVERSAS GENTE ET RAGNA REMOTA PETIVIT.
VIXIT IN ITALICIS PIVS TAMEN ILLE LOCIS
DOCTRINA TANDEM SOLIDA CVMVLATVS ABVNDÁ
HVIC REDIT HVIC PATRIAE COMMODA MVLTA PETENS
QVATVOR INQVE SVPER VIGINTI PRAEFVIT ANNOS
CLAUDIANAE RECTOR NON SINE LAVDE SCHOLAE
DVMQVE ... REGES CHRISTI SOLERTER EPISCOPO NEGIT
... T PER DVODENA QVATER ... H.OBOVIT
SEXAGINTA SVAEA QVINQVE ET NVMERAVERAT ANNOS
V... E TVNC... HESIS FILA TRAHENDA SCIDIT
CUM POST SEXCENTOS AC MILLE TRICESSIMVS ANNVS
CVRRERET ET SEXTVS MENSE DECEMBRE FLVENS
ILLIC ET HAEC FVERANT TIBI COGNOSCENDA VIATOR
ET TANTO REQUIEM PARCE VOVERE VIRVM...

Hossza alul 220 cm. Felül 200 cm. Magassága a fedél pereméig 3 cm. Szé-
lessége 61 cm (I.m. 297.).

A kolozsvári házsongárdi temetőben ma található legrégebb unitárius emlék:
Szentábrahámi L. Mihály püspök koporsó alakú sírköve 1758-ból

A házsongárdi temető vázlata

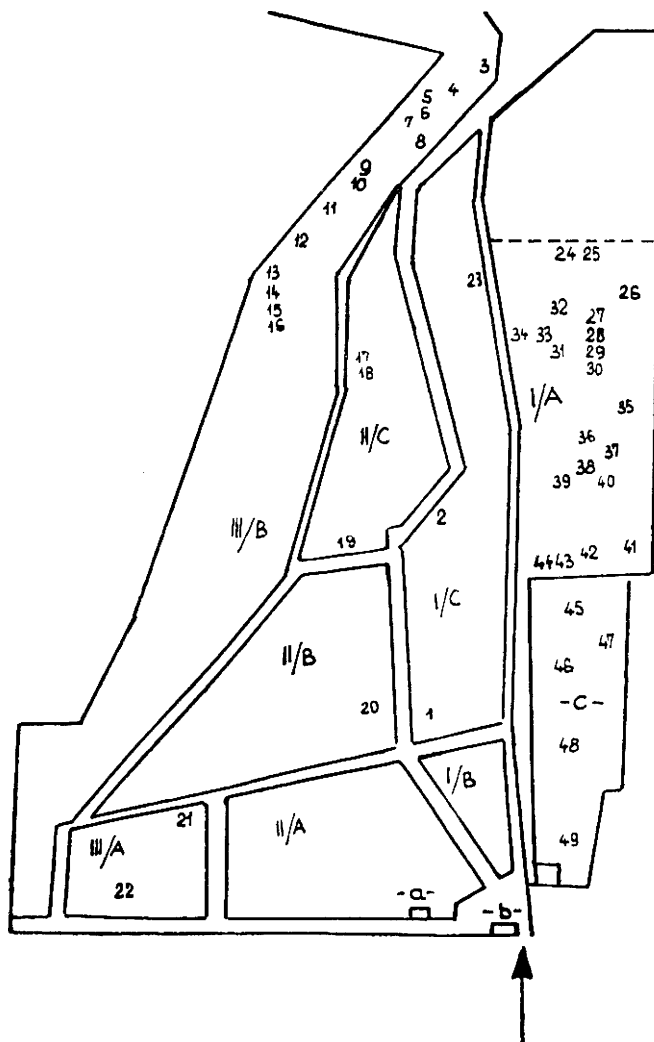
Jelmagyarázat:

Sorszámolás 1-től 49-ig: az unitárius sírok jelölése.

a) — kápolna

b) — főbejárat

c) — lutheránus temető

ADALÉKOK BRASSAI SÁMUEL KOZÍRÓI ÉS SZERKESZTŐI MUNKÁSSÁGÁHOZ

Az alábbiakat, melyek a közhasznú ismeretek terjesztésére indított néplap, a Vasárnapi Újság sokoldalú szerkesztője tevékenységének egy érdekes mozzanatát mutatják be, id. Daniel Gábor egyik kiadatlan emlékiratából közöljük:¹

A kir. fő[ormány]szék elnöke, Gr. Kornis János gubernator 1838. jun. 30-káról 496. eln. sz. a. megrendeli apámnak, *mint főgondnoknak*² hogy Brassai Sámuel tanárt³ figyelmeztesse hogy ha olyanokat ír, mint a miljen a „Nemzeti Társalkodó“ 21-ik számában megjelent, hol midőn Anglia alkotmányáról emlékszik meg, ezen megjegyzést teszi: „az európai Jus publicum még mind annál az elvnel van, hogy a szegény ember, gazember“ megvonja a „Vasárnapi Újság“ kiadása iránti engedélyt.⁴ (a Nemz. társalgo [!] annak melléklapja volt DG.)⁵ Indokolja azaz, hogy az ily kifejezés a vagyonos osztály ellen irányulván, káros hatásu a fiatalságra nézve, kivált ha az egy tanártól jön. Erre sept. 1-ről daczára a latin szövegű leiratnak, magyarul jelenti, hogy személyesen megszólította Brassait, ki azt felelte hogy ő nem oly értelemben használta ezen kifejezést mint magyarázták némelyek, nem vezette őtet rossz szándék, ígérte hogy jövőre nem fog alkalmat szolgáltatni a félre magyarázására.⁶

BORBÁTH KÁROLY

JEGYZETEK

¹ *Működésem az egyházi téren 1846—1903.* VIII. 2. Kézirat Kolozsvárt, az Unitárius Püspökség őrizetében. — Id. Daniel Gábor (Árkos, 1824 — Budapest, 1915): politikus, földbirtokos. 1861—1862-ben, majd 1865-től Udvarhely szék ideiglenes, 1869-től véglegesen főkirálybírája. 1876-ban, a törvényhatóság megyévé alakításakor főispánná nevezték ki, s ezt az állást töltötte be 1891-ig, nyugdíjaztatásáig. Széles körű közéleti munkássága mellett — elődei nyomdokán haladva — buzgón szolgálta felekezete szellemi és anyagi előmenetelét. 1846-ban egyházi tanácsossá, 1861-ben az udvarhelyi egyházkör, 1870-ben a székelykeresztúri gimnázium felügyelő gondnokának, végül 1876-ban az árkosi zsinaton a vallásközönség főgondnokának választották. Közel három évtizedig viselt tisztéről 1905-ben mondott le, hajlott korára való hivatkozással; érdemeinek méltatásával örökös tb. főgondnokká nyilvánították.

² Daniel Elek (? , 1783 — Marosvásárhely, 1848): politikus, földbirtokos. 1832-től Felső-Fehér megye főispánja, élete utolsó évtizedében az erdélyi kir. tábla elnöke. 1811-től egyházi tanácsos; tevékenysége elismerésül nem sokkal később az udvarhelyi egyházkörmények felügyelő gondnokának, 1820-ban pedig a dicsőszentmártoni zsinaton egyházi főgondnoknak választották, s ezt a tisztséget haláláig viselte.

³ Brassai életére ld. Mikó Imre: *Honpolgárok és világpolgárok*. Bukarest, 1967. 195—220, 253, 255. — Tanári és igazgatói működésére (1848-ig): Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története (1568—1900)*. [Kolozsvár], 1935. II. 482—486. és passzim.

⁴ A Vasárnapi Újság kiadását 1836. szept. 21-én az udvar azzal a feltétellel hagyta jóvá, hogy a szerkesztő az újság irányára és szellemére különös éberséggel vigyáz, és semmi olyant nem közöl, ami a kormányzat és közigazgatás iránt gyűlölséget keltene, másként engedélyt visszavonják. Ugyanakkor ezeket a rendszabályokat minden erdélyi lapra kiterjesztették (Jakab Elek: *A censura története Erdélyben*. Figyelő, 1881. X. 345. — Uő.: *Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig*. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. X. 9. Bp., 1882. 61.). — A Vasárnapi Újságról ld. Jakab Elek: *Az erdélyi hírlapirodalom...* 59—61, 80. — Ferenczy József: *A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig*. Bp. 1887. 161—162. — Urmössy Lajos: *Erdély irányadó lapja. (1830—40-es években)*. Kolozsvár, 1907. I. 9, II. 269—294, 296, 300—301.

⁵ Valójában a Nemzeti Társalkodó és a Vasárnapi Újság ebben az időben a szabadelvű Erdélyi Híradó melléklapjaként jelent meg Kolozsvárt.

⁶ Vö. Boros György: *Dr. Brassai Sámuel élete*. Cluj — Kolozsvár, 1927. 70—71. — A felelősségre vonás alapjául Brassai Sámuelnek *Az angol alkotmányról* szóló cikke (Nemzeti Társalkodó, 1838. I. 1—4. és 20—22. sz.) szolgált, amelyben május 22-én — az alsóház tagjaival kapcsolatban — az említett kitéltet használta (I. 161). Nemsokára, jún. 11-én a konzervatív Hírnök 47. számában Csató Pál az időszakai sajtótermékek szemlélejekor ezt a véleménye szerint Brassai „tonusát 's politicai világnézetét“ igen erősen jellemző jegyzetet „egyedül egy felázadt paraszt“ szájába való“-nak nevezte. A kíméletlen megbélyegzésre a cikkirő *Csafolatban* felelt Csátónak, szemére vetve, hogy epés támadásával íróval, szerkesztősséggel és cenzorral egy csapára akart végezni (Nemzeti Társalkodó, 1838. II. 6—8). A fokozódó szenvedéllyel hadakozó vitatárs ezért később Brassait azzal vádolta, hogy „...fejtől talpig az 1789diki francia revolutio' elveibe van mártva...“ (Hírnök, 1838. 73. sz.). Az időközben igazgatóvá választott Brassai — „egy (bár kised) intézet és társaság előljárója“-ként — nyilatkozott újra a szóban forgó tárgyban, erélyes hangon követelve a „garázda“ szemleirótól „az embertelen zaklatás“ megszüntetését (*Nyilatkozás*. Figyelmező, 1838. 771—772). Erdemesnek tartjuk — Brassai egyénisége és törekvései jellemzésül — éppen a hamarosan viszszavágó Csató Pál sorait idézni: „Mikor én a' kegyed' [ti. Brassai] cikkelyeit a' Vasárnapi Újságban olvastam, és olvasom, soha sem jutott vagy jut nekem eszembe, hogy kegyed savant, unitarius vagy rector; hanem én egyedül azt nézem, micsoda szellemet lehel a' kegyedtől szerkesztett népi lap. Már pedig midőn itt kegyedtől olvasom: »az europai jus publicum még mindig annál az elvnel van, hogy a' szegény ember gaz ember«, midőn látom, mint buzog kegyed az éjszak-amerikai délibb statusokban folyvást divatozó rabszolgaság ellen. a' nélkül hogy e' statusok' politicai és történeti helyzetét legkisebb fontolatra is venné; midőn látom a' csaknem minden lapban elszórt statusalapi és viszonyi célzásokat, fesszegetéseket: akkor ugy tetszik nekem, mintha valaki mind a' két fülembé kiáltaná: liberté, égalité, droits de l'homme! — a' mit, ha akarja Br. ur, én akarmelley törvényszék előtt is kész vagyok, mint hiszem: *kielégítőleg*, motiválni, kifejejteni. Ennél fogvást bizvást elhihetj Br. ur, hogy én ezentul is minden illyes tendentiát lapjában, nem ügyelve az ő rectoraságára, meséire vagy reclamatiojára, bátran ki fogok jelezni 's ezért a' felelőséget [!] akarmikor 's akarmelley illető helyen a' legtisztább szívvel felvállalom“ (Hírnök, 1838. 91. sz.). Végül — bizonyára a hírlapi perlekedés folyományaként is — a főkörmányszék az előbb idézett állítást „...valótlannak és botránkozást gerjesztőnek nyilatkozattatta, mint nyilván arra célzót, hogy a miveletlen nép és kormány s vagyonos polgárok közé a bizalmatlanság magvai elhintessenek...“ Ezért mind a cikkirő, mind a lapszerkesztő

szigorú megrovását rendelte el (Jakab Elek: *Az erdélyi hirlapirodalom...* 68). — Nem érdektelen megemlíteni azt sem, hogy Császár Ferenc Kovacsóczy Mihállyal írt — névtelenül megjelent — röpirata szerint „Brassai ur nem áll elő a' színel, de csak a' vak nem látná, hogy republicanus“ (*Magyarkák. 1845-ből.* Lipcse, 1845. 115; vö. Litványi László: *Császár Ferenc élete és irodalmi munkássága.* Bp., 1931. 22—23, 59—60. — Illyés Gyula: *Ingyen lakoma.* Bp., 1964. I. 38).

Erről az éles hangú tollharcról ld. még: *Hirnök*, 1838. 17, 45, 47, 53, 59, 95, 99., 1839. 103—104. sz. — *Mulattató*, 1838. 6. sz. — *Nemzeti Társálgodó*, 1838. I. 183—184. — *Vasárnapi Ujság*, 1838. 192, 538,—540. — Urmössy Lajos: *i.m.* II. 244—245. — Boros György: *i.m.* 68—72. — Schmidt Edit Erzsébet: *Csató Pál (1804—1841)...* Szeged, 1941. 40, 49, 55.

ÖNÁLLÓ UNITÁRIUS EGYHÁZKOZSÉG ASSZONYNÉPÉN

A küüllői unitárius egyházkör egyik rövid életű egyházközsége volt. Asszonynépe. A falu régi település, az 1332—1337-es pápai tizedjegyzék a fehéri esperességben mint templommal és lelkésszel bíró egyházközséget említi.¹ Asszonynépe évszázadokon át a középkori eldugott falu sorsát élte. A XVII. században változott meg a falu vallási arculata s alakult meg egy unitárius és egy református egyházközség. Miután a református hívek száma megnőtt, a megapadt unitárius hívek filiába (leányegyházközség) tömörültek és lelki gondozás végett a szentbenedeki egyházközséghez csatlakoztak.

Az asszonynépi filia múltjáról keveset tudunk. Az első adat a küüllői egyházkörnek egy XVIII. századból származó vagyonösszeírásában található, mely szerint a filiának tulajdonát képezi „egy kis harang, melly harang elhasadván újra öntetett“; a harang felirata: „In gloriam Unius veri et in honorem Domini Jesu Christi et unu . . . rem J. Ecclesiae Unitariorum fieri Curavit Josephus Magyarosi Ao 1760.“² A filia patrónusa a Magyarosi család; a harangot a „magok curialis kertiben“ őrizték, az istentiszteletet is valószínűleg házukban tartották. Mint régi unitárius családok szerepelnek a feljegyzésekben: Bedőházi, Járai, Csegezi, Boér, Biró, Pávai és a Simonfi család. A XVIII. század második felében a filia életét a fokozatos erősödés és önállóságra való törekvés jellemzi. A hívek áldozatkészsége megteremtette a lelkészi állás anyagi alapját. Az adakozók közül kiemelkedik Magyarosi Borbála, aki „15 vékás szántót és két szekér szénát termő kaszálót“ adományozott. 1780-ban már biztosítva volt a szerény lelkészi fizetés, rendelkeznek a legszükségesebb úrvacsorai kellékekkel, még csak a lelkészi lakás hiányzott. A lelkes kicsi gyülekezet nem várt tovább, ugyanabban az évben önállósította magát, anyaegyházközséggé alakult át. 1780 tehát az asszonynépi önálló unitárius egyházközség születési éve.

A templomjavítás és toronyépítés gondjaival küzdő Szentbenedek nem vette jónéven az asszonynépi filia elszakadását és önállósulását. Erre enged következtetni többek között a lelkész nélkül maradt asszonynépi egyházközségnek az esperesi vizsgálószerk előtt 1806-ban előadott panasza: „Szomoruan panaszlá az Ecclesia, hogy egész esztendőnk alatt Uri vatsorával nem élhetnek, nem lévén kitől, a Sz. Benedeki pap is felhadta.“³

Az asszonynépi egyházközség első lelkipásztora Iklandi Filep Sámuel, akit a Konzisztórium 1781-ben nevezett ki lévitai minőségben. A gyülekezet legnagyobb gondja a lelkészi lakás építése volt. Saját erejükből azonban az épülethez szükséges anyagnak csak felét tudták biztosítani, a hiányzó részt a küküllői egyházközségek adták össze. Így épült fel 1781-ben a „küsz ház“-nak nevezett szerény lelkészi lakás. Hogy hol tartották az istentiszteletet, arra nézve a rendelkezésre álló adatok nem nyújtanak felvilágosítást; valószínűleg a régi gyakorlat szerint valamelyik egyházközségi tag háza szolgált templomul.

Nem várt vizzály keletkezett az egyházközség tulajdonát képező harang használata körül. A harang a Magyarosi család kertjében volt elhelyezve, s azt özv. Magyarosi Józsefné saját tulajdonának tekintve, nem engedte meg használatát, illetve elvitelét. Az esperesi vizsgálószerk 1783. október 31-én megegyezést hozott létre a felek között. Ennek értelmében a harangot a lelkészi lakás kertjében helyezték el egy „ágasfán“. Az egyházközség kötelezte magát arra, hogy minden református halottnak, amennyiben kívánják, harangoztatni fognak. Ha pedig az asszonynépi egyházközség megszűnnék, a harang a szentbenedeki unitárius egyházközség tulajdonába megy át.

Az egyházközség kicsi lélekszámára és szegénységére enged következtetni Iklandi Filep Sámuel lévita fizetése, mely a következőkből állott: 8 véka szemes törökbúza, 14 és 1/2 kalongya búza, 6 veder must, 3 szekér fa, 3 napi szántás a lévita használatában levő szántón és a Zsuki alapítványból évi 15 forint. Emellé járult kb. 1536 m² területű belsőség, melynek egyik határa a faluból lefolyó patak, a másik az országút. Az egyházközség ládájában őrzött ingóságok: 4 keszkenő, 2 kendő, 3 abrosz, 3 öntányér, 1 aranyos pohár és egy fedeles bokály.

A gyülekezet elégedetlen volt lelkipásztorával. Az 1786. január 24-i désfalvi közgyűlésen panaszt nyújtanak be, melyben Iklandi Filep Sámuel lévitát illetlen cselekedetekkel vádolják. Ugyanakkor kérik a közgyűlést, hogy csatolják Szentbenedekhez, mivel szegénységük miatt nem tudnak lévitát tartani. Balázs Márton esperes ígéretet tesz a vádak kivizsgálására. Érdemleges intézkedés azonban nem történt, mert Iklandi Filep Sámuel 1791-ben bekövetkezett haláláig az egyházközségben maradt.

1792-ben az ádámosi köri közgyűlés a hívek kérésére a lelkész nélkül maradt egyházközséget gondozás végett Szentbenedekhez csatolta. 1792-től 1806-ig a szentbenedeki pap az esperesi vizsgálószerk utasítása szerint havonként tartott istentiszteletet Asszonynépén, és a nagy ünnepeken úrvacsorát osztott. A gondozás elégtelensége és az önállóság megtartása indította a gyülekezetet arra, hogy a Konzisztóriumtól újból lévitát kérjen. Az 1806. június 28-án tartott vargyasi zsinat Ilyés Ferenc recsenyédi kántornak engedélyt adott, hogy az „asszonynépi lévitaságra való befogadtatását az ottani ecdésiabeli tagjai előtt kieszközölheti“. A gyülekezet szívesen fogadta az ajánlkozót, de az ugyanazon év december 7-én tartott esperesi vizsgálószerk jegyzőkönyvében már két panasz szerepel Ilyés Ferenc ellen. Az esperesi vizsgálószerken a lévita „keményen megintetett, hogy minden haladék nélkül tisztességes változást szerezzen magának és hivatalához illendőleg viselje magát“. Jel-

lemző a hívek magatartására, hogy a panasz ellenére is a lévitát naponta ellátták étellel. Ilyés Ferenc nem tett eleget az esperesi vizsgálószék meghagyásának, éppen ezért a Konzisztórium 1807. február 9—12-én tartott ülésében hivatalából elbocsátotta, és helyébe Szabó István szentbenedeki iskolamestert rendelte.

Szabó István alig egy évig szolgált. 1808-ban meghalt, a lelkészi állás újból megüresedett. Az 1808-ban tartott esperesi vizsgálószék sájnálattal jegyezte fel a lévita halálát és a lelkészi állás megüresedését. A hívek nagy anyagi áldozatot vállaltak az egyházközség fenntartása érdekében; mindent megtettek, hogy Asszonynépe szépet és jót mutasson, hátha megtetszenének valakinek és betöltené az üresen maradt lelkészi állást. Törekvésük sikerrel járt. 1808-ban Filep József vállalta az asszonynépi lévitaságot, melyet 1811-ben bekövetkezett haláláig töltött be. Szolgálatáról így nyilatkoztak: „Az Ecclesia meg van elégedve Ministerével minden tekintetben.“

Az 1812. január 3-i Konzisztórium a Filep József halálával megüresedett állásra Vári Zsigmond szentábrahámi kántort rendelte ki, állását azonban előttünk ismeretlen okokból nem foglalta el.¹

Az 1813. évi esperesi vizsgálatkor újból üres a lelkészi állás. Látszik is ez a pásztor nélkül maradt nyájon, mert, amint a vizsgálószék feljegyezte, „ezelőtt néhány esztendőkkel meghalálózván a pap, a háza is elromlott, s a ház fainak nagyobb részét a körülötte lakó falus felek éjjelenként ellopkodták“. Az önálló egyházközségi élet és lelkészi szolgálat akarása már csak gyenge vágy maradt, s ez megmutatkozott a lelkészi fizetés biztosítására történt megajánlásukon. Egyedül a gondnok, Járai Sámuel adott többet, éspedig a most épülő malma szombati vámját és hat ember búza és kukorica őrlési vámját.

Az egyházközség többé nem kapott lévitát, aki gondozta volna. Az 1813. évi esperesi vizsgálati jegyzőkönyv a temetés hangját üti meg: „Ezen Ecclesia régebben filiája volt Sz. Benedeknek, azután anyásította magát, most pedig miután a papja meghalt, özvegyen vagyon“ (6). Rövid volt az özvegysege, hívei szétszóródtak. 1877-ben már csak három unitáriust tartanak nyilván a 614 lakosú faluban. Így tűnt el a XIX. század utolsó felében az asszonynépi egyházközség. Emlékét a volt küllői egyházkör iratai őrzik.

SIMÉN DOMOKOS

JEGYZETEK

¹ Documente privind istoria României, veacul XIV. III. k. 124, 153. l.

² „Bona Consignata“ kezdetű, 1700-tól jegyzőkönyveket és feljegyzéseket tartalmazó, bőrkötéses kézirat gyűjtemény, 113—115. l. A volt küllői egyházkör esperesi levéltárában található.

³ „Protocollum“ kezdetű, számadásokat és zsinati jegyzőkönyvi kivonatokat tartalmazó kézirat munka a volt küllői egyházkör irattárában. Jelzése II/a/2. Asszonynépére vonatkozó feljegyzéseket lásd a 10, 69, 286, 288, 315 és 339. oldalakon.

32 ÉV TORTÉNETE A BETHLENSZENTMIKLÓSI EGYHÁZKOZSÉG ÉLETÉBŐL

1941. szeptember 5-én jöttem a bethlenszentmiklósi unitárius egyházközségbe segédlelkészi minőségben. Egy évig a volt unitárius felekezeti iskolában tanítottam és végeztem az énekvezéri teendőket. Közben az egyházközség lelkésze, id. Sebe Ferenc eltávozott Bethlenszentmiklósról. A hívek egyhangú meghívása alapján rendes lelkészi kinevezést kaptam. Beiktatásom 1942. július 17-én volt. Idejövetelem óta tehát több mint 32 év telt el. — Ez ünnepélyes órában az egyházközség életéből 32 év története elevenedik fel lelkemben. Az emlékek között úgy érzem magam, mint a mesebeli király, aki az egyik szemével sírt, a másikkal nevetett. Az emlékek között ugyanis vannak olyanok, amelyek könnyet csálnak a szememből, és olyanok is, amelyek örömmel töltik el lelkemet. Valamennyi emléket felsorolni szinte lehetetlen, hiszen ez a 32 év olyan eseménydús volt, hogy sokszor évszázadok alatt nem történik anynyi változás az emberiség életében, mint amennyi ezen idő alatt történt. Néhány fájó és örömet okozó emlék mégis kikiváncozik a lelkemből.

Első fájó emlékem a háború következtében szétszórt családokkal, édesapa nélkül maradt ártatlan gyermekekkel, hősi halottaikat sirató szülőkkel és a tanító nélkül maradt iskolával kapcsolatos.

A fájó emlékek közé tartozik, hogy a temetési szertartások sorozatában sok református koporsója mellett is kellett végbúcsút mondanom és több hősi halottról és háborúban eltűntnek nyilvánított hívekről kellett megemlékezniem. Sok koporsó mellett oly nagy volt a bánat, hogy remegő ajkam a bánatos szívekkel együttérző lelki fájdalom miatt alig tudta kifejezni a végbúcsú fájó érzését és hirdetni a vigasztalást a sebzett szíveknek.

De milyen jó, hogy a fájó emlékek mellett vannak boldogító emlékek is, hogy a fájó könnyek mellett örömkönnyek is megcsillanhattak a szememben. Boldogító emlékem, amikor ezelőtt 32 évvel, ideérkezésem után, megéreztem az egyházközség híveinek a szeretetét, hitünkhöz való ragaszkodását, a jóakaratot és nemes szándékot, amellyel viseltettek irántam, és támogattak, amidőn 31 évvel ezelőtt itt családot alapítottam. Ezt a jóakaratot és nemes szándékot én is mindig viszonozni igyekeztem.

Boldog emlékem az, amidőn véget ért a háború és távollévő híveim, férfiak, édesapák — sajnos egyesek kivételével — hazaérkeztek. Így újra teljessé vált sok árva család, újból felcsendülhetett a négyzólamú zsolttár, s az öröm és bizalom rózsái nyíltak ki az addig bánatos arcokon.

Kedves emlékek sorozatához tartoznak a keresztelések, amelyeknek szent alkalmában boldog lélekkel szemléltem egyházunk és népünk jövőt ígérő virágbimbóit.

Kedves emlékek sorát jelentik a házassági megáldási szertartások, amidőn szerető szívek elhatározására Isten áldását kértem.

Ugyancsak kedves emlékem az emült évek alatt tartott számos konfirmációi ünnepély.

Boldog lélekkel gondolok azokra az alkalmakra, amidőn az egyházközség férfi és vegyes énekkarával 1968-ban az egyházunk fennállásának 400 éves évfordulóján megjelenhettünk Kolozsváron, Tordán és Déván, és szereplésünkkel hozzájárultunk az ünnepélyek bensőségebbé tételéhez.

Es boldog érzés tölti el szívemet, amikor azokra a megvalósításokra gondolok, amelyeket az egyházközség belső és külső építése terén végeztünk. Ezek közül hadd idézzek fel egy párat:

1942-ben harmóniumot vásároltunk, 1946-ban a tornyot teljesen újraléceztük, új zsindeleyel fedtük és villámhárítóval láttuk el. A templom fedelét is teljesen újra léceztük és több esetben átfedtük. 1946-ban befestettük a templompadokat, amelyek addig festetlenek voltak. 1951-ben a templom falát kívül-belül nagy részben újravakoltuk, meszeltük, és új mennyezetet készítettünk, a támpilléreket pedig betontetővel láttuk el. A lelkészi lakáson is nagyobb javítási munkálatokat végeztünk. 1956-ban fogadtuk az egyházköri közgyűlés tagjait.

A felsorolt egyházközségi építési, javítási munkálatokat azonban mind méreteiben, mind költségeiben, s talán minőségében is, túlszárnyalta az az építési, javítási munkálat, amelyet az utóbbi két és fél év alatt végeztünk.

A templom alaps megjavításának gondolata a gyülekezetet már évek óta foglalkoztatta. A cél megvalósítása érdekében már 1967-ben adakozni kezdtek a hívek. A legelső adományt 1967. március 31-én Vincze Károly jelenlegi egyházközségi gondnok fizette be. A torony faanyagát 8 köbméter cserefa gerenda behelyezésével megerősítették. A falába pedig körös-körül a hívek közmunkája segítségével két vasbeton gyűrűt véstek be 20 cm mélységben. Egyet a faanyag alá helyeztek, és vasrudakkal összekötötték az alapperendákat. A torony falát is részben lemeszelték. E munkálatot 1971. október és november havában végezték. Ezekhez járult még a régi fából épült rozoga portikus helyett az új építése és a fedélzet csatornával való ellátása.

A javítási tervben a torony fedelének a kijavítása is elő volt irányozva, de csak egyes gyöngébb részek kijavításának formájában. Ez nem elégítette ki a híveket. Arra gondoltunk, hogy néz ki majd a szépen megújított templom mellett egy kifoltozott fedelű torony. Közgyűlést hívtunk össze, amelyen a jobb belátás döntött, megszavaztuk a torony új zsindeleyel való teljes újrafedését. Két hétig tartott a fedés, új

gerendák behelyezése a fedélzetbe és a zsindey lefestése. Vincze Károly és Udvar József egyházi szinte mindennap jelen volt és segített. A hívek közül is sokan közmunkát teljesítettek. A lelkesedés és egyházszeretetet nem ismert határt.

A templom javítása mellett egy új tanácsterem építésének gondolata is foglalkoztatott. Hiszen a régi időkből ránk maradt vályogfalú rozoga épület majdnem teljesen használhatatlanná vált. A faanyag és cserép máris rendelkezésünkre állt. Az egyházközség tagjai közmunkával kiásták és beöntötték az alapot, felrakták a falakat, elkészítették a fedélzetet, a vakolást, a meszelést pedig a templomot javító emberek végezték el. Ugyanakkor a lelkészi lakást is kibővítettük.

Hogy a fentieket mind megvalósíthattuk, Isten után annak köszönhető, hogy a vezetőkben és a vezetettekben volt odaadás, áldozatkészség, lelkesedés a nemes ügy diadalra juttatása érdekében. Munkánkhoz a Vallásügyi Hivatal és az Egyházi Központ is jelentős segítségnyújtással járult hozzá.

A templom megjavítása, a torony befedése és a tanácsterem felépítése mellett arra is gondoltunk, hogy azokat belül is feldíszítsük, szebbé tegyük. — Ennek érdekében megbeszélést tartottunk az egyházközség nő-tagjaival. Elgondolásunk az volt, hogy egyszínű, írásos terítőkkal kellene díszíteni a templomot. Mindenki helyeselte az elgondolást. Először abban állapodtak meg, hogy a kézimunkákat elkészítetik és ők a költségeket fedezik. Mivel nem találtak senkit, aki a munkát a kitűzött időre elkészítse, lelkész rábeszélésére akadtak az egyházközségben olyan nők, akik elvállalták egyes terítők kivarrását. Ez az eljárás helyesnek bizonyult. Az igazi érték a mi számunkra az, amit saját kezünk munkájával készítünk. Megindult a munka. Aki még nem ismerte, megtanulta mástól ezt a varrást és a kívánt időre elkészültek a szép terítők szószerkekre, harmóniumra, padokra, karzatokra, perselyre, úrasztalára, melyek olyan széppé, bensőségessé teszik a templomot. Igaz, vitára is sor került. A templom ugyanis különböző színű és stílusú, megelőzőleg ajándékozott terítőkkal volt díszítve. Augusztus 24-én este, amidőn az új terítőket feltettük, a régiekből is visszatettünk egypárat. Azonban sehogy sem volt összhangban az új a régivel. Tarka volt a templom belseje. Ezt látva, éjfélig hánytuk-vetettük a terítők ügyét, és végül is úgy döntöttünk, hogy a régi terítőkkal az új tanácstermet díszítjük ki. Így cselekedtünk, és egyszerre lett szép a templom és tanácsterem.

A templom megújítása, a tanácsterem felépítése és azok belső díszítésén kívül igyekeztünk önmagunkat, lelkünket, emberségünket is megszépíteni. Örömmel fogadtuk augusztus 25—27-én az egyházköri közgyűlés tagjait, és az elszállásolás mellett igyekeztünk lelki eledelt is nyújtani kedves vendégeinknek. A mai napra is boldog reménységgel készültünk, hogy egyházunk legfőbb örállója, Főtisztelendő Püspök Afia előtt is tanújelét adjuk vendégszeretetünknek és egyházunkhoz s hitűnkhez való ragaszkodásunknak.

E szent ünnepen őszinte hála fakad szívünkéből a jó Isten iránt az ő áldásáért, a mindennapi kenyérért végzett munkával való segedel-

méért; köszönet és elismerés híveinknek áldozatkész, egyházépítő és szépítő munkájukért.

Töltse el örömmel, békességgel lelkünket az a tudat, hogy jót cselekedtünk, Istennek tetsző, lelkiismeretünket megnyugtató munkát végeztünk. Dobbanjon össze e szent ünnepen szívünk igazi hittestvéri, felebaráti szeretetben, s fakadjon ebből új lelkesedés, szent biztatás számunkra, hogy ezután is, amíg Isten a szívünket dobogni engedi, tegyünk meg minden lehető egyházközségünk fejlesztéséért, s annak eredményeként majd újra találkozhatunk szeretett Főpásztorunkkal egy szép bűgő hangjával lelkünket mindig imára hangoló új orgona felszentelése alkalmával.

HALMÁGYI PÁL

Elhangzott október 7-én, az egyházközség megjavított templomának felavatási istentiszteletén.

A FOGARASI EGYHÁZKOZSÉG MÚLTJA ÉS JELENE

Az egyházközség története mindössze csak 63 évet számlál, és az unitarizmus gyökérszáalai a XVI. század mélyébe nyúlnak vissza Fogarason 1567-től 1573-ig a vár kapitánya az unitárius Bekes Gáspár volt, s ebben az időben a város magyar nyelvű lakosságának a zöme minden bizonnyal az unitárius vallás követője lehetett. 1573-ban Fogaras várát Báthory István fejedelem foglalta el. Ekkor történt Bekes Gáspár sokat emlegetett futása a várnak az Olt felőli oldalán ma is meglévő kapuján, miközben a szemben levő oldalon katonái megtévesztésképpen, kitörést színlelve, nagy lármát csaptak. Bekes Gáspár szerencsésen megmenekülve Miksa császárhoz ment Prágába, hogy segítséget kérjen, de eredménytelenül. 1575-ben betört Erdélybe és a kerelószentpáli síkon megütközött Báthory Istvánnal. A csatát elvesztette, és most már másodszor és utoljára menekült el az országból. A vereség után párthívei közül sok unitáriust végeztek ki. Valószínű, hogy ez idő tájt szűnt meg az unitarizmus is Fogarason és 300 évig semmi nyomát nem találjuk.

Az 1880-as években Székelyföld falvaiból Fogarasra szakadt unitáriusok az akkori homoródhévízi (ma olthévízi) egyházközség szárnyai alatt leányegyházközséget — filiát — alapítottak. A szervezés érdeme Tibáld Mihály járásbíró és Lőrinczi Dezső polgári iskolai tanár nevéhez fűződik. Az alakulás 1887. március 24-én történt. Az első istentiszteletet április 11-én, húsvét másodnapján Tibáld Mihály házában tartották, melyet Mózes Mihály homoródhévízi lelkész végzett. Mózes Mihály távozása után Fogarast utóda, Osváth Gábor gondozta tíz éven keresztül. A homoródhévízi egyházközség jegyzőkönyvében feljegyezte Fogarassal kapcsolatban: „csodálatos, hogy egyetlen gyűlés sem tartatott 1887-ben.“ Így a leányegyházközség megalakulásának adatai, a résztvevők nevei csak részben ismeretesek. Osváth Gábor lelkészsége alatt a leányegyházközség hívei adakozásából két úrvacsorai serleget szerzett.

Osváth Gábor után Kiss Aladár volt az utolsó Homoródhévízről beszolgáló lelkész. Tíz évre terjedő szervezői munkája alatt annyira megerősödött a gyülekezet, hogy Tibáld Mihály házában már nem fértek el, s így az iskola egyik tantermében tartották az istentiszteletet és úrvacsoraszertést. 1908 pünkösdjén 95 unitárius részesült úrvacsorában. Ezt az alkalmat használta fel a beszolgáló lelkész arra, hogy a híveket, tekin-

tettel létszámukra és a beszolgálás nehézségeire, a leányegyházközség önállósítására buzdítsa. Kiss Aladár addig érvelt és levelezett, míg megnyerte merész tervéhez a felettes egyházi hatóságok hozzájárulását. 1901-ben került Fogarasra Bedő Ferenc járásbíró, az önállósítás lelkes híve, aki a leányegyházközség gondnokával elvégezte a városban és a környéken élő unitáriusok összeírását. A lelkesedés és gondos előkészítő munka meghozta gyümölcsét. 1909. november 10-én a fogarasi filia anyaegyházközséggé alakult. Első rendes lelkésze Árkosi Tamás lelkészjelölt, aki december 14-én foglalta el hivatalát. Vele megkezdődött az építés korszaka. Jellemző a nagy nekilendülésre, hogy ugyanazon év december 26-án megalakult és a fogarasi egyházközséghez csatlakozott a szebeni filia. Rövid idő alatt Árkosi Tamás mintegy 500 lélekből álló gyülekezetet hozott össze.

Bedő Ferenc köri felügyelő gondnok, Szentpáli Gyula városi főjegyző, az egyházközség buzgó gondnoka, Nyiredi Áron egyházközségi pénztárnok a keblitanáccsal együtt tervre tervet kovácsoltak, hogy templomhelyet vegyenek, imaházat és papilakást építsenek. 1910. február 13-án az esperesi vizsgálószerk örömmel jegyezte fel, hogy most már mint önálló anyaegyházközségben jelenhetett meg. Ez év március havában a templomépitési alap majdnem teljes felhasználásával az egyházközség megvette a Zeyk utcai, jelenleg is tulajdonunkat képező 604 m² nagyságú telket templomhely részére 4000 korona készpénzzel.

Eddig hajléktalanok voltak híveink, most megkezdődött a tervezés. Végül is Pákei Lajos építésmérnök tervrajzát fogadta el az egyházközség, és pályázatot hirdetett az imaház és papilakás fölépítésére. Az egyházközség Szinte József építész ajánlatát fogadta el, s vele a szerződést az Egyházi Képviselő Tanács jóváhagyásával megkötötte. Ezzel egyidőben indult meg az egyházközség felvétele az államsegélyben részesülő egyházközségek közé. 1912 júniusára elkészült az imaház és papilakás... Az eddig helyről helyre vándorolt Péterffy testvérek által készített szószerk méltó helyre, a templomba került. Az építési költségeket kölcsönképpen Egyházunk közpénztára nyújtotta. 25 000 korona nagy összeg volt akkoriban, amit hosszú esztendőkn át törlesztett az egyházközség. A nagyajtai unitárius egyházközség ebben az évben a régi orgonáját egyházközségünknek ajándékozta, melyet a fogarasi gyülekezet 700 korona költséggel kijavítottatott Einschenk orgonaépítő mesterrel. Bedő Ferenc és Szentpáli Gyula 600 korona költséggel egy harangot öntetett, és azt a toronyba elhelyeztették. A Péterffy testvérek egy templomi padot, Nyiredi Áron a szószerk fölé egy koronát, az orgonához énekszámjelző táblát és egy templomi perselyt ajándékozott. Nyiredi Róza saját kezűleg készített a szószerkekre egy bordó plüss hímzett takarót, özv. Gyárfás Ferencné keresztelési felszerelést ajándékozott, mely azonban az első világháború alatt, 1916-ban elveszett.

1916-ban az egyházközség 6 000 koronáért megvette a már tulajdonukat képező telek folytatását a rajta levő épülettel, mely kijavítva a harangozó lakását képezte 1969-ig.

Az első világháború után az egyházközség híveinek a száma csökkent.

Arkosi Tamás, aki az építés minden munkájából derekasan kivette részét, ez időben hagyta el Fogarast.

Arkosi Tamás utóda Fekete Lajos püspöki titkár lett, aki beköszöntőjét 1922. augusztus 6-án tartotta meg. Szentpáli Gyula gondnok 1922 decemberében tisztségéről lemondott, s utóda Bedő Ferenc lett, aki ez időtől kezdve nemcsak köri, de egyházközségi gondnoki szerepet is töltött be élete végéig. A következő évek a belső fejlődés, a lelki elmélyülés éveit voltak. Anyagi gondok voltak, de a fiatal költő-lelkész a gyülekezet lelki értékeinek kiaknázásához kezdett. Verseskötetet adott ki, vallásos ünnepélyeket, teadélutánokat rendezett sorozatosan. A külső építések befejezése után fellélegzett a hívősereg, Istenre talált a lélek, hogy aztán pár év boldogsága után újra a vég nélküli küzdelem elé nézzen. Szomorú, nehéz időkben sohasem szűkölködött a gyülekezet! Ebben az időben hagyta el Fogarast Fekete Lajos, 1929. december végén Úrmösre távozván.

Fekete Lajos helyébe Kádár Lajos vargyasi helyettes lelkész köszöntött be 1930. január 26-án. Ebben az időben már olyan nagy volt az elköltözés híveink sorából s ezzel szemben annyira érvényesült az előbb leány-, majd később társegyházközséggé nyilvánított Szeben felzívó ereje, hogy figyelembe véve az ottani sokkal nagyobb lélekszámot, az egyházközség 1932. szeptember 11-én kimondta, hogy átengedi a lelkészi székhelyet Szebennek, s Fogarasra önálló hatáskörrel segédlelkészt alkalmaz. Mint első segédlelkész Török Mihály lelkészjelölt jött Kádár Lajos helyébe, aki átköltözött Nagyszebenbe. Török Mihály után Fülöp Árpád lelkészjelölt töltött itt közel egy esztendőt, majd Simén Dániel akadémista következett, aki 1934. január 18-tól 1936. december haváig végezte a lelkészi teendőket igen szép sikerrel. Simén Dániel eltávozása után két hónapig az első unitárius lelkész, Bedő Boriska végezte a lelkészi szolgálatokat mindaddig, míg Lőrinczi Mihály lelkészjelölt 1937. január 10-én elfoglalta állását, melyet egy év és kilenc hónapon át a hívek meglegedésére töltött be. Lőrinczi Mihály után Lukácsi Mózes következett, akinek szolgálata azonban csak 10 hónapra terjedt. Csodálatos és talán páratlan egy egyházközség életében, hogy alig egy évtized leforgása alatt nyolc lelkész-beiktatót s ugyanannyi lelkész-búcsúzó tartson. Alighogy megérkezett egy segédlelkész, pár hónapi gyakorlat után máris távozott. Bedő Ferencné, az áldott emlékü gondnokunk és jötevőnk neje ezért adta a fogarasi egyházközségnek a kitüntető elnevezést: „Egyházunk második teológiai intézete“, ahol ifjú lelkészeink rövid idő leforgása alatt megszerezhetik a szükséges gyakorlatot, mely után az ifjú innen egy új, nagyobb gyülekezetbe mehet. A gyakori lelkészváltozás rá is nyomta az épületekre a maga bélyegét, évek folyamán ugyanis semmiféle javítás, karbantartás nem történt.

Lukácsi Mózes helyét Miklós István brassói segédlelkész foglalta el, aki 1939. október 1-én beköszöntve, megkezdte közel egy évtizedre terjedő áldásos lelkészi szolgálatát, pontot téve a gyakori beköszöntők és kibúcsúzások időszakára, normalizálta az egyházközség életét. Miklós István lelkészi szolgálata olyan évekhez fűződik, melyek talán a legmegpróbáltatóbb éveit voltak a fogarasi gyülekezetnek. Alighogy megismerkedett a hívekkel s kialakult az a meleg lelki harmónia, mely

biztató szép jövőt jósolt a gyülekezeti élet fejlődésének, 1940 augusztusában a bécsi döntés vihara ismét szétszórta a híveket.

A szebeni társegyházközség akkori lelkésze, Gálffy Elek, aki 1939 elején foglalta el a vargyasi egyházközségbe távozott Kádár Lajos helyét, hamarosan elhagyta állomáshelyét; az ottani hívek lélekszáma megapadt. A lélekszámban így megcsappant két kis gyülekezet belátta, hogy többé nem képes két lelkészt tartani, s így ismét egyesült, fogarasi lelkészi székhellyel, megválasztván rendes lelkésznek Miklós Istvánt, aki 9 év és egy hónapra terjedő szolgálata alatt lelkiismerettel, hűséggel, szeretettel és jósággal örködött az egyházközség élete felett, gyógyítván a lelki sebeket bátorította, biztatta és buzdította a meglankadt kicsi sereget. Közel egy évtizedre terjedő áldásos szolgálata alatt egyéniségéből sugárzó szeretetével és szelidségével úgy magához láncolta a gyülekezetet, hogy még most is, közel egy negyedszázad távlatából a kedves visszaemlékezés meghatódottságával emlegetik híveink a nevét.

Miklós István eltávozása után Borsai Jenő lelkészjelölt töltötte be a lelkészi állást 1948. december 1-től 1950. május 1-ig, aki azonban nem tudta betölteni azt az úrt, melyet Miklós István elmenetele hagyott maga után a hívek lelkében.

1948-ban még egy súlyos csapás érte az egyházközséget: Bedő Ferenc köri felügyelő gondnok, az egyházközség gondnoka s annak alapító tagja, aki nemcsak anyagi, de lelki és szellemi kincseivel is állandó gyarapítója volt mind egyetemes egyházunknak, mind kicsi egyházközségünknek, hirtelen elhunyt. Földi tetemét 1948. május 5-én helyezte a gyászoló család és a gyülekezet örök nyugalomra. A gyász-szertartást a templomban Miklós István lelkész, a temetőben Dr. Simén Dániel teol. tanár végezte.

Bedő Ferenc elhunytával Nyiredy Áront választotta meg gondnokává a fogarasi gyülekezet, aki az egyházközség megalakulása óta annak pénztárosa s Bedő Ferenc és Szentpáli Gyulával egyetemben alapító tagja volt. Nyiredy Áron egyházunk iránti szeretetét és áldozatkészségét hirdeti templomunk szószékkoronája, melyet saját kezével faragott a templomi persellyel és énekszámjelző táblával egyetemben. Levéltárunk őrzi azokat a pontos pénztári számadásokat és pénztári könyveléseket, melyeket több mint három és fél évtizeden át ő végzett, s mely Nyiredy Áron egyház iránti szeretetéről beszél. Gondnoki tisztességét azonban hamar félbeszakította a halál, mert 1949. június 15-én, 79 éves korában elhunyt. Temetésén a lelkészi szolgálatot legkedvesebb volt lelkésze, Miklós István végezte.

Nyiredy Áron után Szócs Mihályt választották gondnoknak, aki két évtizeden át igyekezett nagy nevű elődeinek méltó utóda lenni.

Borsai Jenő távozása után, aki 1950. május 1-én lemondott lelkészi állásáról, dr. Kiss Elek püspök ifj. Kiss Jenő gyakorló segédlelkészjelöltet nevezte ki az egyházközség lelkészévé, aki állását 1950. július 23-án elfoglalva, azóta megszakítás nélkül szolgál a gyülekezetben.

Nemcsak a lelkész személyében történt változás, de az egyházközség élete is egy új korszakhoz, a fejlődés korszakához érkezett el. Hazánkban a megváltozott politikai és gazdasági helyzet minden vonalon a fejlődés folyamatát indította meg. Fogarason és Szebenben is a gazda-

sági élet rohamos fejlődése jó anyagi megélhetést teremtett a lakosság-
nak, felekezetre való tekintet nélkül, s így híveink is jó kereseti lehe-
tőségekhez jutván, az egyházközségi élet szemmel látható fejlődésnek
indult. Nemcsak anyagiak tekintetében erősödött meg az egyházközség,
de a beköltözések által lélekszámban is.

Az elkövetkező években egyházközségi életünk is megszilárdult,
olyannyira, hogy a gyülekezet képessé vált nemcsak lelkiileg, de anya-
giak tekintetében is biztosítani az egyházközség életét.

1958-ban a fogarasi gyülekezet templomát belsőleg átalakította, fa-
lait és berendezését újrafestette 20 000 lej értékben.

Ez alkalommal a hívek a templomnak ajándékoztak templomi kézi-
munka garnitúrát; egy perzsaszőnyeget az úrasztala alá; id. Kiss Jenőné
és Hedrich Gyuláné egy aranykönyvet, a keblitanácsosok egy hímzett
úrvacsorai selyemabroszt, egy bordó plüss úrasztali takarót. Ezen kívül
sok más kisebb-nagyobb értékű templomi és irodai felszerelési tárggyal
gazdagodott az egyházközség ingó vagyona.

1969-ben az egyházközség új lelkészi és harangozói lakást épített.

1971-ben id. Kiss Jenőné elhunyt leánya emlékére és Főri Jánosné
halottai emlékére egy székely varrottas szőszék-, papiszék- és úrasztali
takaróval díszítette fel a templomot.

1973-ban a gyülekezet tagjai köri közgyűlés fogadására készülve
az egyházi épületeken 25 000 lejt meghaladó értékű javítási munkálatot
végeztek. A templomot és papilakot kívül-belül kijavították, újrafestet-
ték. Az adományok terén a hívek ez alkalommal is minden elismerést
megérdemelnek, mert a lélek indíttatására hozták adományaikat, hogy
templomunk megszépüljön mindnyájunk örömére, városunk szépítésére
és az Isten dicsőségére. Híveink bizottságot tettek ez alkalommal is
arról, hogy nagy értéknek megvalósítója lehet az, kiben él és mun-
kálkodik a hit és a szeretet s az ezekkel járó megértés és jóakarát. E
drága isteni ajándékok birtokában a fogarasi gyülekezet bizalommal te-
kint a jövőre.

IFJ. KISS JENŐ

TANÁROMRA EMLÉKEZEM

(Pálffi Márton, 1873—1936)

Vannak évfordulók, amelyek mellett ha szó nélkül elmegyünk, ítéletet mondunk magunkról, az utódokról. Hiszen vannak életek, melyeknek sokszor gazdag tartalma csupán személyes értékű. Vannak viszont, melyek jelentőségükben messze túlnőnek az egyéni kereteken, kortársakat irányítanak, magatartásokat határoznak meg.

Az én emlékeim vele kapcsolatban kisgyermek koromba nyúlnak vissza. Azoknak az időknak az emlékközpontja azonban nem Ő, hanem a szép nagy kert és a sok gyermek. Pálffi Marci bácsi háza mindig tárva volt előttünk, nemcsak azért, mert édesapámnak osztálytársa és egyik legjobb barátja volt, hanem azért is, és elsősorban talán azért, mert nagyon szerette a gyermekeket. — Mi gyermekek nagyon szerettük. Úgy hiszem azért, mert mindig úgy beszélt velünk, mint a felnőttekkel: játékos komolysággal. — Akkor még nem is tudtam, hogy tanár, de nem is értettem volna, hogy ez mit jelent.

Tőle, jobban mondva az ő egyéniségén, magatartásán át tanultam meg, mit jelent tanárnak: a serdülő ifjúság tanítójának lenni. Pálffi Márton, a volt kolozsvári Unitárius Főgimnázium latin—magyar tanára utolsó leheletéig a fiatalok melegszívű nevelője maradt.

Tudom, nem mutathatom be jobban az életnek induló Pálffi Márton, mint azzal a visszaemlékezéssel, amit egy kolozsvári vendiaktalálkozáson mondott el arról, hogyan kezdte el tanulóéveit a tordai Unitárius Gimnáziumban.

„... S emlékszem, hogyne emlékezném a karikás ágyra, diákéletem első végzetes szenzációjára. Ennek a karikás ágyra, ahogy előttem áll, ez idő szerint két kétlábú lakója van. (A több lábúakat nehéz lett volna számontartani.) Az egyik egy 13 esztendőes komoly fekete fiú, nagy funkcionárius: a 11. sz. szoba szolgája. Nem, ez nem én vagyok, ez az én testvérbátyám, Benedictus Pálffi, a nagy számoló-talentum, aki negyedik elemista létére játszva végzett a Számító Szókratész legagyafúrta példáival is, pl. az ilyennel: 12-nek $\frac{2}{3}$ -a 64 hány nyolcadának a $\frac{4}{16}$ -a? Tessék hamarosan megpróbálkozni vele! Akkor ilyen példákön köszörülgette Brassai bácsi az elemisták esztét. — A másik lakója egy hétesztendőes kis eleven egerke, az már én volnék. Aznap hoz-

tak fel faluról bátyámhoz látogatóba, egy szép májusi vasárnapon. Il-
löen megbámultam én a városban és a Kollégiumban mindent, de leg-
inkább a bátyám karikás ágyát. Ez aztán a játékszer. Kihúztam, beta-
szítottam. Engedett. Kereké volt. Négy. Sirt-rítt, visított, játszott. Lel-
ke volt. Micsoda tréfás játékszer. Ha én egyszer abba belefekhetném!
Tréfáskedvű, gyerekkedélyű, jövőbelátó bölcs ember volt édesapám.
Mintha látnám, hogy elrándult a busa-bajsza, ahogy elnézett: »Nahát
csak próbáld ki!« — S azzal otthagytott. Így esett, hogy mint Krisztust
az írástudóknál, engem is felig otthagytak, felig otffejtettek a város-
ban. Este a szekér, édesanyám nagy rémületére, nélkülem hajtott be az
udvarra... Kicsinek én is elég kicsi voltam, de az írásmagyarázashoz
már csak azért sem foghattam, mert bár októbertől májusig odahaza
éppen eleget kerülgettem (főleg kerülgettem) a mesturam iskoláját és
pálcáját, az összes tudomány, amit ezalatt magamra szedhettem, csak
annyi volt, hogyha az ember az öt ujját egymásra fonja, a felülkerekedő
kisujjból olyan kocsis lesz, mint a pinty... Az ábécéből azonban
csak az ír-rí-ig jutottam... De arra sem mesterem tanított, hanem —
már csak bevallom — Zsuzsika, egy csitri kislány, akivel egy padban
ültem... — Könyv nélkül, tudomány nélkül, egy tudásra szomjas méh-
kas kellős közepén, idegenül, élhetetlenül maradtam a tordai iskolában.
Minden deák körül 3—4 apró legényke, a hospes úr körül talán több
is. Egyik olvas, másik számol, a harmadik verset mond. Főleg verset
mond. Ez, ez a vers a karikás ágnál is nagyobb szenzáció. S a könyv-
vetlen kis idegen szomorúan érzi, hogy egyikhez sem ért. Szégyenlősen
hol ehhez, hol ahhoz a csoporthoz lopakodik, csipeget a bőven hulló tu-
domány-morzskákból, mint a veréb, itt egy betű, ott egy vers, s pár hét
alatt annyira viszi, hogy a nagy diákok szemmel látható gaudiumára
jóformán ábécé nélkül is megtanul olvasni, a vers szavai után találva
ki a betűt. S aztán ottragad, véglegesen ottragad a kollégyomban. Sen-
ki se kérdezte: ki vagy, miért jöttél? Nem írtak matrikolába. Elég mat-
rikola volt a karikás ágy. Az Alma Mater így fogott meg engem
csaknem félszáz éve, s így és ilyenformán fogadott fiává mindnyájun-
kat ez az édes, ez a szent anya.“

Ezeket a sorokat Marci bácsi unokaöccsének, a nemrég elhunyt
kedves barátunknak és hittestvérünknek: Pálffy Antal számtantanárnak
visszaemlékezéseiből idéztem.

A mi osztályunkat második gimnázista korunktól kezdte tanítani
román nyelvre. Nagy igyekezettel beszélte és kutatta sajátosságait. Er-
re azért emlékszem, mert minduntalan szenvedélyesen hívta fel figyel-
münket a nyelvi érdekességekre.

Amint nagyon szeretett tanárunk, Márkos Albert hasonló nevű fia,
zenefőiskolai tanár barátom említette, Marci bácsi őket francia nyelvre
is tanította. Ahogy az emlékeinket felelevenítettük, sok érdekes mozza-
nat merült fel a magyarórákról. Pálffy tanár úr néhány szikrázó meg-
jegyzéssel — mindig játékosan — nagy összefüggésekre ébresztett rá.
Azt mondta, hogy beszéd közben mindnyájan szüntelenül új szavakat
használunk, illetve a szavak új, szokatlan alakjait teremtjük. — Példá-
ul, dobta fel a „kertel“ szót, szoktuk mondani: kertelés, kertelő, de ki-

pattanhat belőlem ez is: „kertelnök“, ami természetesen, tette hozzá mosolygó, csillogó szemmel, nem téveszthető össze a kert elnökével. —

Az óráin szabadelőadás tartására hívta fel a fiúkat. Eleinte a többség húzódozott. A vállalkozóbb szelleműekkel bemutatta, hogy mennyivel különb dolog a dobogóról, mint a pad biztos fedezékéből beszélni. A témát az előadó az előző órán szabadon választotta. Az előadás tárgya lehetett egy könyv vagy akár egyetlen vers ismertetése, a méhé-szet, a fényképészet, kirándulás, életfilozófia, szerelem vagy bármi más. Fontos az volt, hogy a tanuló a saját szavaival, mesterkéeltség nélkül, társalgásszerűen adja elő. Ilyenkor Marci bácsi csupán egy volt a hallgatók közül. És utána sem tanárkodott, hanem barátunk, bátyánk, a tanácsokat észrevétlenül adó nevelőnk maradt.

Nevelői, emberformáló szenvedélyén kívül még egy szenvedélyére emlékszem: a sakkjáték iránti vonzalmáról. Ez az emlékem már újabb keletű. Egyetemi hallgató koromban kerültem vele kapcsolatba ezen a téren. Minthogy időnként sikerrel harcoltam vele, édesapámat így ugratta: — Na, Károly, a fiad lepipált. Nyomába sem érsz. Sokra viheted, fiú, fordult hozzám. — Hiába, ő sem volt tévedhetetlen.

Édesanyám verseskötetéről nagy szeretettel írt. Akkor győződtem meg, hogy értője volt a lélek halk, finom rezdüléseinek is.

Haldokolva, a kórtól marcangolt testben is, egész ember maradt, a fájdalmak közepette is nagy lélek.

Születésének 100 éves évfordulóján is még számtalan tanítványa őrzi és áldja emlékét.

ÜRMÖSI KÁROLY

SZÓSZÉK – ÚRASZTALA

FIGYELJETEK, VIGYÁZZATOK ÉS IMÁDKOZZATOK

Mk 13, 32—37

A felolvasott bibliai rész a kisapokalipszisnek nevezett fejezet záró mondatait tartalmazza.

A Jézus életéről és tanításairól tudósító evangéliumok tanúbizony-sága szerint a Jézus korabeli izraelita nép hitéletében és a jövővel kapcsolatos várakozásában, egyik a másik mellett, két felfogás élt. Az egyik a próféták tanításai alapján a Messiás közeli eljövele hitén épült fel, akinek földi uralma a hívő izraelita ember számára a végleges, eszményi boldog életet, Isten országa megvalósulását fogja biztosítani. Ez a várakozás Dávid király dicsőséges uralkodásához, mint eszményhez kapcsolódott; esszerint a Messiás nem lesz más, mint egy dávidi sarj-ból származó hatalmas földi világhódító, akinek az uralma minden földi ellenség teljes legyőzését és szolgaságba döntését fogja eredményezni, ugyanakkor pedig a kiválasztott zsidó nép számára soha el nem múló dicsőséget és békességet fog jelenteni.

Tudjuk azonban azt is, hogy a földi messiási várakozás a Jézus előtti második évszázadtól kezdődően egyetemesebbé vált, és az ún. apokaliptikus irodalom hatására fokozatosan felemelkedett a földről a menny-be. Ettől az időtől kezdve a nép jelentős része már a magasból, az ég-ből, kozmikus változások eredményeképpen, új ég és új föld formálódá-sán keresztül várta a Messiás megjelenését és Isten országa megvaló-sulását. Ennek az apokaliptikus várakozásnak nagyszerű szövszólója a Jézus útját zord bünbánati prédikálásával előkészítő Keresztelő János volt. Ez a rég elnémult próféták hangján megszólaló prédikátor a pusztába kiözönlő jeruzsálemi népnek a megtérés feltétlen szükségességét hirdette, és így ostromozta őket: azt hiszitek, hogy a legközelebbi jövő-ben megvalósuló Isten országa csupán a nem-izraeliták számára fog irgalmatlan ítéletet jelenteni? Azt hiszitek, hogy Isten az ítélet órájában, csak azért, mert a kiválasztott nép fiai vagytok, kímélni fog, ha bűnösök vagytok? Bánjátok meg hát bűneiteket, szálljatok áhítatos lé-lekkel magatokba, tisztítsátok meg szíveteket és lelketeket, teremjeteK megtéréshez méltó gyümölcsöket, hogy az ajtó előtt álló, bármely pil-lanatban megvalósulható Isten országa számotokra ne kárhozatot, ha-nem üdvösséget jelentsen.

Keresztelő János prédikálása Jézus nyilvános működésének kiindulópontjává lett. Jézus is, mint korának gyermeke, apokaliptikus légkörben, a várakozás izzó, feszült hangulatában élt. Rendületlenül hitte a köréje sereglett tanítványokkal és népe jelentős részével, hogy nagyon hamar, a legközelebbi időben, új ég és új föld létrejöttével el fog jönni, meg fog valósulni Isten országa. Azért tanított, azért prédikált, hogy népének fiait és leányait az Isten országa méltó fogadására előkészítse. De az, amit Jézus hirdetett és megvalósított, mérhetetlenül magasabb rendű volt mindannál, amit akár a próféták, akár az apokaliptikus várakozás szószólói hirdettek, tanítottak. Jézus szerint az eszményi világ, az Isten országa a legfőbb jó, az összes javak közt értékben a legelső. Ebben a nagyszerű, boldog, eszményi országban nincs gazdag és szegény, dőzsölő és elnyomott, zsidó vagy pogány. Ebben az országban egyetlen mérték uralkodik: a szeretet. Az ítélet óráját senki el nem kerülheti. Az ítélet asztalánál minden ember aszerint nyeri el méltó jutalmát vagy veszi el méltó büntetését, amilyen mértékben földi életében az Isten és emberek iránti kettős szeretetparancsolatot hirdette és cselekedte.

Tudjuk, hogy az ún. apokaliptikus szemléletnek a maga bonyolult számismisztikájával, egyoldalú, fanatikus túlzásaival egészségtelen megnyilatkozásai is voltak. Mindezt azonban Jézus a leghatározottabban visszautasította. Alapigénk szavai szerint félre nem érthető világossággal hitte és hirdette, hogy az Isten országa eljövételének időpontjáról és részleteiről senki sem tud semmit, sem égen, sem földön, hanem csak az Atya. Isten országa Isten adománya; ő hozza el azt. Nekünk egyetlen lehetőségünk, feladatunk, hivatásunk marad: Istennek tetsző, magasrendű életünkkel és cselekedeteinkkel az Isten országa méltó fogadására felkészülnünk. Ezért hangzott olyan határozottan a tanítványok felé az erőteljes jézusi figyelmeztetés: „Figyeljete, vigyázzatok és imádkozzatok, mert nem tudjátok, mikor jön el az Isten országa.“

Az az igazi nagyság Jézus életében és tanításaiban, hogy egyfelől hitte és hirdette, hogy Isten országa közel van, másfelől, éppen e közelség következményeként, minden tanítványától a legmagasabb erkölcsi parancsolatok feltétlen teljesítését követelte.

Közben közel kétezer esztendő pergett le az idő soha meg nem álló, kérlelhetetlen homokóráján. Ez alatt az emberi mértékkel mérve nagyon hosszú idő alatt élet- és világszemléletünk, ismeretünk, az elkövetkező ítélettel kapcsolatos hitünk lényeges módosulásokon, alapvető fejlődésen ment keresztül. Ma már nem hisszük, hogy kozmikus változások eredményeképpen, új ég és új föld kiformalódásával fog eljönni az ítélet napja és fog megvalósulni Isten országa, az eszményi világ. Egy azonban bizonyos: Jézus figyelmeztetése időszerűségéből mind a mai napig nem veszített semmit. Tanításainak időhöz kötött része, a szeretet az, ami a lényegét nem érinti, jelentőségét rég elveszítette, anélkül, hogy az örök mondanivaló értékét a legkisebb mértékben is érintette volna. Ennek a figyelmeztetésnek a lényege pedig ez: a mi egész mulandó, tovatűnő földi életünk folytonos vizsgálás, számotadás Istenünk és lelkiismeretünk előtt, egészen addig, amíg ebből a látható, kéz-

zelfogható földi életből való távozásunk pillanatában kivétel nélkül mindannyian végső, döntő számadástételre szembekerülünk az Örök bíróval, Istenünkkel.

És különleges hangsúllyal hangzik az esztendő utolsó estéjén felénk, e gyülekezet felé az alapige figyelmeztetése: „Figyeljetek, vigyázzatok és imádkozzatok!”

Ennek a szilveszterestnek különleges áhítatában, talán csupán rövid időre, de feltétlenül megérint minket mindannyiunkat egy mámoros, sejtelmes, meghatározhatatlan, keserű vagy bizakodó, de mindenképpen ünnepélyes hangulat. Poharak összekoccanásában, családtagok csókjában, egymás baráti kezének a megszorításában, az egymásra való pillantásban van valami mélyen megrendítő, valami, amit szavakban kifejezni nagyon nehéz. Ez az őesztendei hangulat ugyanis tudatosan, vagy félig tudattalanul, de a maga egész súlyával rádöbbsent a valóságra, amiről hétköznapjainkban nagyon könnyen és nagyon szívesen megfeledkezünk: mi szüntelenül határvonalon, az élet és a halál határvonalán állunk; halandók vagyunk, akik egy esztendővel ismét közelebb érkeztünk földi életünk végéhez, és akiknek egyszer, előbb vagy utóbb, de meg kell jelennünk végső számadástételre Istenünk előtt. Őesztendő estéjén vakító reflektorként világítanak bele lelkünkbe a véges voltunkkal kapcsolatos örök kérdések: vajon mi, akik ma könnyes tekintettel emlékezünk, elérkezünk-e egy újabb esztendő végéhez, és ha igen, hogyan érkezünk el? Vajon együtt érkezünk-e meg hitvestársunkkal, gyermekeinkkel, szüleinkkel, a szívünkhöz és életünkhöz legközelebb állókkal, s ha igen, milyen lesz ez a megérkezés? Testben-léleekben roskadozva, megtörve és kiábrándulva, vagy derűs mosollyal, kiegyensúlyozott, boldog hangulatban hangzik-e majd felénk a tovatűnő esztendőt búcsúztató éjféli harangszó?

Ezekre a kérdésekre feleletet adni nem tudunk. De hívő emberi mi-voltunkban, a szilveszteresti harangok zúgása közben felragyog lelkünkben egy áldott, megnyugtató, megszentelő felismerés: mi mindennel, amik vagyunk, mindennel, amivel rendelkezünk, a teremtő megtartó, gondviselő és számonkérő Isten kezeiben vagyunk; tőle függünk, mulandó voltunkban ő a mi egyedüli, örök, megingathatatlan várunk, erős kösziklánk, örök igazságunk; ő a mi megbocsátó, minket egyszer megítélő édes jó Atyánk! Ezért év végi számadástételünket feléje fordulva, alázatos lélekkel, tiszta gyermeki áhítattal és szent bizakodással végezzük.

Életünkben ennek az esztendőnek folyamán is, a korábbi esztendőkhez hasonlóan, volt könny és fájdalom is, de volt öröm és megelégedés is. Tudjuk, hogy a könny éppen úgy hozzátartozik életünkhöz, mint a mosoly. Egyszer egyikünknek, máskor másikunknak jut nagyobb mértékben ebből vagy abból boldog vagy szomorú osztályrész. Ezért az egész tovatűnő évet, örömeivel és csalódásaival, könnyeivel és mosolyaival együtt hálaadó lélekkel, tiszta, gyermeki, remegő áhítattal gondviselő Istenünknek megköszönjük.

A 90. zsoltár szerint „a mi esztendeinknek napjai gyorsan tovatűnnek, mintha repülnének“. Valóban úgy tűnik, mintha csak tegnap lett

volna, amikor egy évvel ezelőtt, óesztendő estéjén e szent hajlékban imádkozhattunk — és íme, ismét búcsúzunk egy újabb esztendőttől. Ugyanez a zsoltár ezt kéri Istentől: „Taníts minket úgy számlálni napjainkat, hogy bölcs szívhez jussunk.“ Ugyanezt a gondolatot juttatja kifejezésre alapigénk is. Hallgassunk azért áhítatosan lélekkel Jézus figyelmeztetésére: „Figyeljete, vigyázzatok és imádkozzatek.“

Jézus kettős szeretetparancsának értelmében az óesztendő áhítatában tegyünk szent fogadalmat, hogy amíg Isten végtelen és kifogyhatatlan gondviselésével nekünk e földön életet ad, az új esztendőben, és az azután következő években is, az eddiginél nagyobb mértékben igyekezzünk úgy formálni gondolkozásunkat, életszemléletünket, istenhitünket és életprogramunkat és úgy fogunk törekedni magasrendű cselekedeteinkkel Jézus-tanítványokká, a teremtés koronáivá magasztosulni, hogy Isten színe előtt, ha a hívó szó majd felénk is elhangzik, bármelyik pillanatban készen, nyugodt lelkiismerettel megállhassunk.

Íme, ez az evangélium áldott üzenete és szent figyelmeztetése hozánk, mindannyiunkhoz, az esztendő utolsó óráiban. Ámen.

Dr. KOVÁCS LAJOS

MEGTARTÓ NÉV

Ap Csel 4:7—12

— Karácsonyi —

Azok között a legendás elemek között, melyekkel a néplélek a karácsonyi panorámát már az apostoli korban ékesíteni kezdte, ott pislog a betlehemi csillag is. Jött a titokzatos messziségből, szokatlan fényével feltűnt: s — keletről nyugatra tartva — szórta le a földre az égi üzenetet: „egy gyermek született nekünk!“

Akadtak írásmagyarázók, akik e hírhozó csillag megjelenését valamely üstökössel próbálták összefüggésbe hozni, amely éppen akkor érkezett volna látótávolságba.

Nem tudom, a csillagászat alátámasztja-e ezt a feltevést vagy sem: mi azonban jelképesen fogadjuk el. Hiszen az a megható karácsonyi kép, melyet az evangéliumok számunkra megőriztek, bizonyosága annak a tiszteletnek, szeretetnek, csodálatnak, mellyel a „betlehemi kisdedet“ pólyálgatták. S emellett az, akinek születését a betlehemi csillag hirdette, nem ragyog-e ott a vallástörténelem egén, mint útmutató csillag!?

S ez az üstökös minden adventben földközébe érkezik, s karácsonykor életünk egén delel. Bármerre fordulsz, mindenütt hull reád, hull szívedbe a fény, a szó, a muzsika, a kép, amivel az üstökös uszályát a századok feltöltötték. Karácsonyfa mellé sereglesz meleg családi körben, vagy gyermekvárosok hatalmas télifáit állod körül: mind-

egy: itt is, ott is ugyanaz a legszentebb békesség, legtisztább öröm, legvalóságosabb testvériség hangulata ejt rabul.

Ennek a karácsonyi üstökösnek, melynek uszályából a fénynek-lírának-szépnek ez az ünnepi áradata ömlik szerteszét — ennek az üstökösnek a magjában egy név ragyog:

JÉZUS

Péter apostol, a főpapi ítélőtanáccsal szembeállva, ilyen tanítványi vallomással magasztalja fel ezt a nevet:

„Népnek fejedelmei... legyen tudtokra mindnyájatoknak, hogy minden, amit itt tettünk, a názáretbeli Jézus Krisztus neve által történt, akit ti megfeszítettetek... és nincsen senkiben másban idvesség, mert nem adatott emberek között az ég alatt más név, mely által kellene nekünk megtartatnunk!“

MEGTARTÓ NÉV!

Számunkra valami titokzatosság rejlik ebben a két szóban! Hogy lehet egy név megtartó? Honnan kap megtartó hatalmat?

A névnek, melyet ma „csak“ azonosító jelképek tartunk, külön útja van a kultúrtörténelemben.

Az ősrégi időben a minden tárgyat meglelkesítő őseMBER hite a névben is lelkes tartalmat sejtett. Néprajztudósaink tanítása szerint a primitív (természeti) népek varázslatos szemléletében a névnek megrendítő értelme, súlyos tartalma van. Az ember minden tartozéka, még az árnyéka, sőt a neve is, szerves, lelkes része az embernek. A név tartalmazza az ember lényegét, határozza meg, tartja magában természetét, jellemét. Ezért adnak gyermekeiknek olyan neveket, amelyek a gyermekeik számára kívánatos tulajdonságokkal terhesek: a fiút Párduckölyöknek, Sasfiának, a leánykát Őzikének, Napsugárnak, Ibolyának nevezik. — Ha a névnek ellenséges varázslat miatt baja esik, a név viselője látja kárát: beteg lesz, esetleg bele is pusztulhat. A gyermekeiknek adott neveket senkinek el nem árulják. Mint féltett titkot őrzik 18 éves korukig, nehogy valami névvarázslatnak áldozatul essenek. Aki a törzsfőnök árnyékát átlépi vagy nevét kiejti, halállal lakol.

Ennek a névhez fűződő varázslatos hitnek az útja messze elkísérhető errefelé a történelemben, nyomai ma is megtalálhatók.

Lips néprajztudós könyvében olvasom, hogy a nagy görög bölcselő Platón és Arisztotelész is így tanítottak a névről: „... valamely élőlénynek vagy tárgynak a neve legbensőbb lényegében mint láthatatlan mag van jelen, és a név határozza meg valamely dolog sajátos lényegét“ (A dolgok eredete, 471. oldal).

Ez egyszerűbben kifejezve azt jelenti, hogy a fecskének a lényege (fecskesége) nem a madárban, hanem a nevében van.

Eszerint azokat a jellemző tulajdonságokat, melyek egy-egy kiterjedt családnak a tagjait jellemzik, a családi név tartalmazza és viszi át apáról fiúra, nemzedékről nemzedékre.

A Bibliában is ott bujkál ez a hit, mind a két testamentumban. Az Ószövetségnek mindjárt az első könyvei egyikében Isten annyira félti nevének tisztaságát-szentségét még Mózesztől is, hogy „vagyok, aki vagyok“ mögé rejti azt.

Az Újtestamentumban Péter textusunkban olyan erőt tulajdonít a Jézus nevének, melytől meggyógyul a beteg, megnyugszik a háborodott lélek, meghátrál a gonosz, megszegyenül a kísértő, és feltámad a halott.

Az egyház a maga hatalmi törekvései elérésére még a középkorban is gyakran felhasználta a Jézus nevének varázslatos erejébe vetett népi hitet mint harci zászlót, védelmi pajzsot, megszentelő varázslatot, átokfoganatosítót.

Mai kultúrszinten a név értelmezése nagyon egyszerű és gyakorlati. A név: azonosító jel, mellyel megkülönböztetjük egyik tárgyat, dolgot a többitől s kiválasztjuk a keresett embert a tömegből.

De a névnek ma is lehet megtartó tartalma!

Ha valamely név dicső, szent, megtartó név lett a többi sok név között, azért lett sokak számára dicső, szent, megtartó névvé, mert valaki, aki, amíg élt, viselte azt a nevet, dicső, szent, megtartó tartalommal töltötte meg azt!

Dávid Ferenc nevét annyira átítatta a vallásszabadság eszméje, hogy Te, unitárius testvérem, ha más nemzetiségű unitáriusok közé kerülsz, kikkel szót váltani nem tudsz, ha kimondod a nevét, kész az egymásnak örvendező testvériség, mert ennek a névnek a tartalma közös örökségünket: a vallásszabadság eszméjét idézi számunkra.

Minden nép, közösség történelmi egén ragyognak ilyen szent eszméktől telített nevek. Megtartó nevek ezek! Odakötnek valamely eszméhez. Útmutató csillagok: utat mutatnak valamely eszmény felé.

Mózes népének történetében az évezredek alatt sok gyermeket keresztelhettek Jézusnak: egyiknek a neve sem maradt fenn. De a József és Mária fia ezt a nevet a legszentebb emberi névvé magasztosította. Vitan felül áll, hogy a megtartó nevek között a Jézus neve a legmegtartóbb!

Legmegtartóbb, mert az, aki életében és halálában ezt a nevet viselte, nevét a legegyetemesebb, a legtökéletesebb, a legörökérvényűbb eszmével, a szeretet eszméjével töltötte meg. Ennek a megváltó eszmének gyakorlati igazolását adta egész élete és halála. S hányszor talált gyakorlati igazolásra azóta a szeretet eszménye?! Annyiszor, amennyiszor törvényt tettük magunk számára ezt az eszmét és eszménynek fogadtuk el Jézust.

Az emberi élet egyéni és közösségi alapkérdéseinek ma sincsen ennél tökéletesebb, egyetemesebb megoldása.

Kedves testvérem, menj el Jézushoz, s mint az egykori írástudó, add fel neki a kérdést (az örök kérdést!): „Mester, melyik az első minden parancsolatok között?... Ha Jézus közismert feleletén elgondolkozol, te sem juthatsz más megállapításra, mint az írástudó: „Jól van, Mester, igazán mondad, hogy egy Isten van és nincsen kívülé más. És szeretni őt teljes erőből és szeretni embernek felebarátját, mint önmagát, többet ér minden égő áldozatnál és véres áldozatnál!“ Szíved nyug-

talanságát boldog bizonyosság foglalja el, ha Jézus Téged is így bocsát el: „Nem messze vagy az Isten országától!”

Péter apostol értékelése múltban, jelenben egyaránt igazolást talál: „Nem adatott emberek között az ég alatt más név, mely által kellene nekünk megtartatnunk!” Megtartó neveink között Jézus neve a legmegtartóbb.

Jézus születését ünnepeljük. A „karácsonyi üstökös” ismét „földközeli” érkezett. Lelkünket karácsonyi hangulatban fűrésztli az uszályából áradó fény, muzsika, líra. Jézus ajánlja magát: szívközelbe érkezett!!! Az ünnep csak három nap. Az üstökös tovaszáll. Az ünnepi hangulat helyét elárasztja a hétköznapi gond.

Jézus megtartó neve maradjon velünk! Fogózzunk bele, szegődjünk nyomába! Megtartó neveink között a legmegtartóbb név! Ámen.

LŐRINCZI LÁSZLÓ

JÉZUS ÚTJA

Jn 14,6

Az evangéliumban Jézus több hasonlatot mond küldetéséről. Így például az egyik helyen magát az élet vizének nevezi, egy másikon az élet kenyérének. A János szerinti evangéliumban így szól: „Én vagyok a jó pásztor. Én vagyok a feltámadás és az élet. Én vagyok az igazi szőlőtő...”

Textusunkban Jézus egyetlen rövid mondatban három dologhoz hasonlítja magát: „Én vagyok az út, az igazság és az élet.” Nem is hasonlat ez, több annál. Amikor valamit nemcsak hasonlítunk valamihez, hanem azonosítjuk vele, akkor nem hasonlatot mondunk, hanem úgynevezett metaforát. Így pl. amikor azt mondom, hogy édesanyám olyan, mint egy őrangyal, hasonlatot mondtam. Ha pedig így mondom, hogy édesanyám maga az őrangyal, akkor már nem hasonlatot mondtam, hanem sokkal többet: metaforát, képes beszédet, mert édesanyámat nemcsak hasonlítottam az őrangyalhoz, hanem azonosítottam vele. Jézus sem pusztán hasonlatot mondott, midőn így szólott: „Én vagyok az út...”, hanem metaforát, mert nemcsak hasonlította magát az úthoz, hanem azonosította magát az úttal. Ilyen megvilágításban textusunk mondani-valója megváltozik: elmélyül, súlya megnő, meggyőzőbbé válik.

„Én vagyok az út...” Jézus búcsúbeszédének döntően fontos kijelentése ez a mondat. Úgy történt, hogy a Mester maga köré gyűjtötte a tizenkettőt. „Elmegyek, hogy helyet készítsek nektek, hogy ahol én vagyok, ti is ott legyetek. Hogy hova megyek, tudjátok. Az utat is tudjátok.” Monda neki Tamás: „Uram, nem tudjuk, hova mégy, mi módon tudhatjuk az utat?” Monda Jézus: „Én vagyok az út, az igazság és az élet.” Két kérdéssel állunk szemben: hova és milyen úton megy Jézus? Textusunk és a hozzá kapcsolódó kontextus megadja mindkettőre a vá-

laszt: Jézus Istenhez megy, aki maga a tökéletesség. Útja az igazság. „Én vagyok az út, az igazság és az élet.“ Nemcsak a maga, hanem a mindenkori hívő ember egyetemes feladatát zsúfolta bele Jézus e három szóba. Célunk: Isten, a tökéletes élet. Utunk: a jézusi igazság. Cél az út, rendeltetés és eszköz egybefogva, klasszikus tömörséggel kifejezve áll előttünk ebben a jézusi bizonyoságtévesben: „Én vagyok az út.“

Képtelenség egyetlen prédikáció keretei közé belezsúfolni mind a kettőt. Ezért ez alkalommal csak az elsővel foglalkozunk: „Én vagyok az út.“ Meg vagyok győződve, hogy Jézus gondolatában az út fogalmának összes jegyei mind tudatosak voltak, midőn magát útnak nevezte. Vegyük szemügyre most az út fogalmának valamennyi jegyét, s Jézusra alkalmazva azokat mutassuk fel, hogy nekünk, kései követőknek itt és most mit akar mondani.

1. A tanítványok azt kérdezték: hova megy Ő? Istenhez, az Atyához — hangzik a közvetett felelet. De hol van az út Istenhez? Ti tudjátok jól, hogy én vagyok az út. Semmi sem világosabb ebből, mint az, hogy Jézus nem Isten volt, hanem út Istenhez. Nem azt mondta, hogy jöjjetek hozzám, mert én isteni személy vagyok, hanem ezt: én vagyok az út. Senki sem mehet az Atyához, hanem csak énáltalam. Pl. egy hegycsúcsra ha fel akarunk jutni, nem tehetjük ezt csakis az oda vezető út igénybevételével. Ha beszélni tudna az út, joggal mondaná: Én vagyok az út, senki sem mehet napfényes, zengő csúcsra, hanem csak énáltalam. Ez a textus első nagy teológiai mondanivalója, mely szól nekünk is. Hitünk szerint senki sem mehet az életre, a tökéletességre, hanem csak Jézus útján.

2. Milyen a konkrét, valóságos út és milyen a Jézus útja? Vannak keskeny, rögös utak, s vannak széles, kényelmes műutak. Jézus útja keskeny és rögös. Nem könnyű járni rajta, nem kényelmes. Tenni, áldozni, sírni, vérezni, szenvedni és keresztet hordozni kell.

3. Az út kanyarog, aláereszkedik a völgybe, felkapaszkodik a hegyre. Jézus útján járva, a keresztény ember is alkalmazkodik a világhoz. Jézus útján járó keresztény ember alkalmazkodik az élet viszonyaihoz. A gyermekek között gyermekké lesz, a vének között ő is vénné válik, sírók, búsulók között ő is búsul és sír, nevetők között ő is nevet és jó kedve van. Egy feszületsorozatot láttam pár évvel ezelőtt képen, egy európaiat, egy kínait, egy indust és egy modern beat feszületet. Az európai feszületen Jézus európai embernek, a kínain valóságos kínai, az afrikain néger, a beat feszületen beat alakban volt ábrázolva. Én vagyok az út... Ki rajtam jár, alkalmazkodik hozzám. Nem olyan, mint a konok fenyő, mely inkább kitörik, minthogy a szelek járásához alkalmazkodjék, hanem olyan, mint a rugalmas pálma, mely odasimul okosan az idők szavához.

4. Az út nem visz, csak vezet, irányt mutat. Rajta járni nekünk kell saját lábainkon. Jézus útja is ilyen, nem visz gépiesen Istenhez, a tökéletességhez, hanem csak vezet, irányt szab. Járni rajta nekünk kell. Én vagyok az út... Erre az útra se azzal a nyílt vagy titkolt igénnyel lépjete rá, hogy az titeket karba tett kézzel személyes erőfeszítések nélkül Istenhez visz, hanem azzal az elhatározással, hogy

azon tudatosan és személyesen ti fogtok járni s a tökéletességhez napról napra közelebb jutni.

5. Az útnak az a tulajdonsága, hogy sokan járnak rajta. Az út nem magántulajdon. Azt senki magának ki nem sajátíthatja. Az út köztulajdon. Senkié és mindenkié. Mindenkinek szabad azon járni vagy nem járni. Jézus útja is köztulajdon. Egyetlen felekezeti sem állíthatja, hogy ez az út egyedül csak az övé, csak neki szabad és kell azon járni. Jézus útja nem monopólium. Fehér, fekete, sárga, református és unitárius, katolikus és ortodox mind testvérként járhatnak és kell is járniok azon. Innen az is következik, hogy Jézus útján csak az járjon, aki akar, aki szereti ezt az utat, aki hisz benne.

6. Minden út útból indul ki, és útba szalad bele. Jézus útja: a kereszténység sem elszigetelt jelenség. Utakból jött, s utakba szalad. Millió láthatatlan elágazással kapcsolódik más utakhoz és más vallásos meggyőződés hálózatához. Különböző úton keressük a tökéletességet, mégis útjaink összefonódnak, és a többi vallásokkal egyetlen nagy hálózatot képeznek, mely lejt, emelkedik, kanyarog, de végső célja egy: Istenhez, a tökéletességhez menni, vezetni az embert. Én vagyok az út... Aki az én utamon akar járni, annak tudnia kell, hogy más utak is vannak. Ki-ki szeresse a magáét, de becsülje meg a másét is.

7. Az úton nem egyenlő sebességgel haladnak az utasok. Jézus útján sem egyenlő sebességgel haladnak a tökéletesség felé. Van, aki csak néhány lépést tesz, s visszakozik, mint a gazdag ifjú; van, aki későn találja meg, de aztán mérföldes csizmákkal rohan azon, mint Pál apostol; van, aki lassan, öregesen ballag; van, aki gyorsan, vérmesen száguld; van, aki megközelíti rajta az erkölcsi tökéletességet; van, aki messze marad tőle. Én vagyok az út... Az én utam szabad út, korlátlan sebességgel szabad rajta járni. Rövid idő alatt messze-messze lehet jutni. Csak vigyázzatok: a sebességben el ne esetek, és lassúságban meg ne késsetek.

Én vagyok az út... Négy szóból álló bizonyágtevés, s benne rejlik Jézus egész élete. Ismerd meg ezt az utat, keresztény testvérem, s tanulj meg járni rajta helyesen. Ezen az úton Isten jön feléd, te meg öfeléje, s valahol a középben találkoztok. Ez a találkozás, ez a benne való megszentelődés, ez a vele való gyarapodás, gazdagodás, ez a tökéletesség, ez Isten országa. Ámen.

GELLÉRD IMRE

A PÁSZTOROK

Lk 2,8—20

Ma sem tudom pontosan miért, a karácsonyi történetből már gyermekkoromban szívem legmelegebb szeretetével a pásztorokat ajándékoztam meg. Ők voltak a legrokonszenvesebbek nekem akkor, és ma is azok. A legtöbb pozitívumot ma is az ő magatartásukból tudom kiol-

vasni. Karácsonykor ma is felujjongok: milyen jó, hogy a karácsonyi történetből sem Isten, sem az evangélisták nem felejtették ki a pásztorokat.

„Valának pedig pásztorok azon a vidéken...”

Kik voltak ezek a pásztorok? Egyszerű, szegény emberek, akik Betlehem mezőin sovány legelőkön juhaikat őrizték. Sok veszély leselkedett a nyájra. Őrizni kellett hát, védeni és megtartani a vést űző hajnalig. Ébernek kellett lenniük az éjben s a vészben. Más alszik — ők őrködnek, fáznak, szenvednek. Helytállnak a nyájért. Ez a betlehemi pásztorok első jellemvonása.

A történetből azt olvassuk, hogy „íme, az Úrnak angyala hozzájuk jöve...” Hozta a világra szóló nagy hírt, megszületett a Megváltó. Nem különös, hogy a Jóisten éppen a pásztorokat választotta ki, hogy közölje velük a jó hírt? Válaszunk nem lehet más, mint ez: Isten őket tartotta méltóknak erre. Ők voltak az Isten igazi szövetségesei. Megváltó nagy terveit velük közli, és velük hajtja végre. Velük és értük dolgozik az Isten. Velük és értük küld karácsonyi üzeneteket. Azért velük, mert értük. Ez a betlehemi pásztorok szerepének második tartalmi vonása.

Nem véletlen tehát, hogy a karácsonyi kinyilatkoztatást a pásztorok látták meg, és hallották meg az égi közleményt. Mert ők nemcsak méltók, de alkalmasak is voltak az isteni kinyilatkoztatás felfogására, megértésére és továbbadására. Betlehemben akkor mintegy tízezer ember lakott. Az égi tünemény és az angyali ének mind a tízezernek szólt, de nem látták, nem hallották, csak a pásztorok. Azért nem láttak és nem hallottak semmit, mert mással voltak elfoglalva.

A pásztorok éberek voltak. Nemcsak lefelé, hanem felfelé, az ég felé is néztek. Ők nemcsak a nyájat látták, de meglátták a csillagokat és a megnyilatkozott egeket is, és meghallották az ég zengő üzenetét: „Dicsőség a magasságos mennyeekben az Istennek...” Őket nemcsak az ragadta meg, ami lent a porban végbemeget, hanem az is, ami fent, a hit, a lelkeség síkján. Két világ szövődött össze bennük: a földi s az égi. Kétvilágú emberek voltak. Alkatuknál fogva alkalmasak Isten megváltó tanításának az elfogadására, megélésére és végrehajtására.

A pásztoroknak ebből a három jellemvonásából következik egy negyedik is: a cselekvés. Ők nemcsak látták az égi jelenséget, hallották Isten üzenetét, nemcsak elhitték mindezt, hanem annak parancsát teljesítették, cselekedtek is. „Menjünk el mind Betlehemig és lássuk meg ezt a dolgot...” Ez az odamenés volt első cselekvésük. Otthagyták a nyájat, amit eddig úgy féltettek, és mentek. Mentek, mert ez a látomás, ez a szent, fenséges megtapasztalás drágább volt számukra, mint a juh.

Azt is olvassuk szentleckénkben, hogy „elhirdették, ami nekik a gyermek felől mondatott vala...” Ez is cselekvés volt. Az üdvösség megtalálásának boldog tapasztalata megtöltötte a szívüket. Belső feszültség keletkezett bennük, ami nem hagyott nyugtot: menjetek, hirdessétek, ami nektek megjelentetett.

Végül még egy kép. Amikor Jézus veszélybe került, mert Heródes halálra kerestette, a pásztorok voltak, akik segítettek neki elmenekülni.

Szaladtak a hírrel, hozták a hátasöszvért, mutatták az utat a szü-
lepárnak. Ők nemcsak a juhok és barmok őrzőpásztorai voltak, hanem
Jézusnak is őrző, mentő pásztora. Nem elég tehát a megváltó eszmét
Isten szájából meghallani, nem elég csak elfogadni, előtte leborulni.
Még az sem elég, ha követjük. Félteni is kell, őrző pásztorává is kell
lenni. Ez a segítő, féltő magatartás, ez a betlehemi pásztrok negyedik
jellemvonása.

A betlehemi pásztrokban keressük önmagunkat.

Mindenekelőtt azt, hogy mi is pásztrok legyünk. Amikor Káintól
Isten azt kérdezte: „hol van a te atyádfia?“ Káin így felelt: „avagy
őrizője vagyok-e az én atyámfiának?“ E káini kérdésre Isten egyete-
mes válasza ez: igenis őriző pásztora vagytok a ti atyátokfiának. Fe-
lelősek vagyunk egymásért. Mindenkire bízott Isten nyáját, értéket,
megváltó eszmét.

Ha pásztor vagy, légy! pásztor. Mint ilyen, sáfárkodj úgy, hogy té-
ged is tartson Isten méltónak, és szent egyetemes kinyilatkoztatásokat
bízson rád. Ezt csak hittel, öntudattal érzjük el. Mindkettő közelebb
visz Hozzá, s méltókká tesz szent megbízásra. Sáfárkodj hiven, hogy
miként a betlehemi pásztrokban sem csalódott Isten, úgy benned se
csalódjék.

A pásztrok nemcsak hivatottak, de alkalmasak is voltak a megbí-
zatásra. Legyünk mi is azok. Legyünk éberek, ne aludjunk. Nézzünk
felfelé is, ne csak lefelé. Szövődjék össze bennünk e két világ: a jelen
és jövő, az én és a mi, a van és a kell, az anyagi és a lélek világa.

Amit Isten az egyszerű pásztortól elvár, azt tőlünk is elvárja: a
cselekvést. Nem elég látnunk, hallanunk, lelkesednünk — engedelmes-
kedni is kell, az evangéliumot hirdetni is kell. Egyszóval bizonyoságot
kell tenni a megváltó eszméről.

S végül mi is mint pásztrok ápoljuk a megtalált, megszületett
megváltó eszmét: Jézust. Féltjük, szívünk megtartó, drága melegével
takargassuk. A pásztorság fogalma ilyen értelmezésben azonossá válik
a keresztény ember fogalmával. Kereszténynek lenni annyi, mint pásztornak
lenni. S valahányszor pásztori, azaz keresztényi mivoltunkból a
betlehemi pásztrokéhoz hasonló magatartás, élet fakad, mindannyiszor
megismétlődik bennünk és általunk az első karácsony története.

Legyünk hát pásztrok, családunk, egyházunk s minden igaz, szent
ügy pásztora, akik karácsonyi hittel csodákat látunk, és tevő lelkesé-
dással, fékezhetetlen tettvágygal örködünk, harcolunk, hogy valóság és
élet legyen a karácsonyi evangélium. Ámen.

GELLÉRD IMRE

REJTETT KINCSEK

Mt 13,44

Régen sok volt a háború. Mikor az ellenség betört, véres kardok, kürtök, lármafák, égő szalmakazlak jelezték a szomorú hírt. Ilyenkor a férfinép fegyvert ragadott, a nők meg a gyermekek elrejtöztek. A gazdagok különös gondja volt kincseik elrejtése. Földbe ásták az aranyat, hiszen földből vétetett, s hadd legyen a földé ismét, ha nekik meg kell halniok. Ha pedig napokat ad még nekik az Isten, a föld, ez a hűséges, talentumot őrző szolga, vissza fogja adni a rejtett kincseket. Kik elvérezték a csatákban, azoknak kincse a föld néma ölében maradt, s ha szerencsés ember rátalált, elment, eladta mindenét, megvásárolta azt a földet, hogy mint saját tulajdonát ássa ki belőle a rejtett kincseket.

Jézus idejében is bizonyára sokan bukkantak ilyen rejtett kincsekre, amelyek aztán gyökeresen megváltoztatták megtalálójuk életét. Jézus számára így kézenfekvő volt a hasonlat. Mihez is hasonlítsam Isten országát? — Hasonlatos a földbe elrejtett kincsekhez!

Meggyőződésem, hogy Jézus hasonlatai és példázatai nem a rögtönzés gyümölcsei, hanem gondolkozott felettük, tudatosan választotta meg a tárgyát, s csak azokat iktatta be beszédeibe, amelyeket szemléleteseknek, kifejezőknek ítélt. Ilyen szemléletes a rejtett kincsekről szóló hasonlat is.

Kifejezi-e valóban ez a példázat Isten országának lényegét és az emberek Isten országához való viszonyát? Igen.

1. Mindenekelőtt vizsgáljuk meg, mennyire kifejezi Isten országának fogalmát ez a szó: kincs. Isten országa valóban kincs a hívő ember számára. A legfőbb kincs, a legnagyobb érték.

2. A földben talált kincs nem volt egynemű, abban a rozsdás ládikóban, amelyre a szerencsés ember rátalált, nemcsak arany volt, hanem egyéb is. A kincs szó gyűjtőfogalom, benne van az arany, az ezüst, a gyémánt, a drágagyöngy. Isten országa is gyűjtőfogalom. Benne van az igazság ezüstje, a jóság aránya, a szépség gyémántja és a hit drágagyöngye. Az egész együtt adja a legfőbb értéket, az Isten országát. Íme Isten országának a meghatározása hasonlat által!

3. De nemcsak meghatározta Jézus Isten országát ebben a példázatban, hanem valamennyi tulajdonságát is szemlélteti benne. Így pl. a hasonlatból az is kitűnik, hogy a kincs nem volt a megtaláló emberé, valaki másé volt, egy gazdag emberé, ő csupán a földből kivette, műtárggyá vagy pénzéremmé ötvözte vagy ötvöztette. Isten országa kincseinek, értékeinek: az igazságnak, a jóságnak, a szépségnek sem mi vagyunk az eredeti tulajdonosai, hanem Isten. Mi csak részesedünk belőlük Isten akarata és a mi akaratunk mértékében. A lelki kincsek forrása Isten. Belőle árad számunkra az igazság, a szeretet, a szépség, a szentség. Ezeket a kincseket Tőle kapjuk. Ő azoknak termelője és gazdája, megőrzője és szétsugárzója. Mi csak rábukkanunk és áldozatok árán megszerezünk, új gazdáit, tulajdonosait leszünk azoknak.

4. Továbbmenően, lássuk meg, milyen csodálatos szemléletességgel fedi fel a hasonlat Isten országának titkait. A kincs nem szabadon, gátlástalanul tárul a rábukkanó elébe. A kincs rejtve van. Hát Isten országa nincsen-e rejtve?... Rejtve önmagunkban. Mert minket ábrázol a föld, amelyben a rejtett kincs találtatott.

Nagy fontosságú kérdés tevődik fel: miért rejtje el Isten országának kincseit? Miért kínálja rejtve? Miért nem nyíltan, készen, földtakaró és más takaró nélkül?

Mikor apró gyermekek voltunk, édesanyánk a városból minden kedden cukorkát hozott, de sohasem adta ide közvetlenül, hanem elrejtette valahova a szobában, s két feltételt szabott meg: az egyik az volt, hogy keressük meg a „rejtett kincset“, a másik meg az, hogy valamit tennünk kellett érte. Azt tapasztalta ugyanis anyánk, hogy ha nem kell keresnünk az édességet, hanem készen kezünkbe kapjuk, ha nem kell érte semmit sem tennünk, hanem ingyen jutunk hozzá, nem értékeljük úgy a kincset, a cukorkát, anyánk jóságát, mint amikor nekünk is keresnünk kell és áldozatokat is kell érte hoznunk. A keresés izgalmasában és a találás örömeiben részesített minket anyánk. Az apró ellenszolgáltatásokkal pedig azt az érzést akarta felébreszteni bennünk, hogy az édességet nem ingyen kaptuk, hanem arra rádolgoztunk, s így jogos tulajdonosai vagyunk.

A bölcs tanító nem úgy tanít, hogy az ismeretanyagot a tanulónak készen a szájába adja, hanem úgy, hogy a tudományos vagy erkölcsi igazságot elrejtje az anyagban, s teszi magát, hogy ő sem ismeri még. Ezért felkéri a tanulókat, segítsenek ők is felkutatni, megkeresni a tudomány elrejtett kincseit. A tanítás nem más, mint az ismereti vagy pedagógiai cél együttes keresése; erőfeszítések megtétele a rejtett kincs megtalálása érdekében; együttes izgalom a keresés rendjén, és együttes öröm a találás után.

Isten bölcsessége a jó tanító bölcsességéhez hasonlítható. Ő sem készen, tálcán kínálva nyújtja felénk országának kincseit, hanem elrejtje, hogy a keresés izgalmasában és a találás örömeiben részesítsen minket, alkalmasokká tegyen értékelné országának kincseit. Végül pedig, hogy ezeket a kincseket szervesen beleépíti életünkbe. Isten nevelési módszere a kerestetés, a cselekedtetés, az együttműködés módszere. (Ha szabadna tanítástani szakkifejezéssel élni, Isten módszere az ún. szókratikus, heurisztikus módszer.) Erre utal Jézus is: „Keressétek először Istennek országát...“

5. Érdekes, hogy Jézus ebben a hasonlatban is éppen úgy, mint sok más példázatában, használja a „keressétek“ szót. Első látásra meglepődünk: mi az, hát Isten országát keresni kell és nem megvalósítani? Miért nem használta Jézus ezt a kifejezést: megvalósítani, hiszen ez sokkal jobban megfelel egyéniségének és Isten országa természetének, mint a keresés. Keresni azt kell, ami már megvan, készen van, csak éppen el van rejtve. Holott Isten országa nincsen készen, azt tehát nem keresni, hanem megvalósítani kell. Vajon nem azoknak a keresztyéneknek van-e igazuk, akik azt tanítják, hogy Isten országa: a tökéletesség, készen van a mennyben, azt nem munkálni, valósítani kell, hanem ke-

resni és elnyerni? Hogyan oldódik fel ez az ellentmondás? Egyszerűbben, mint gondoljuk. Az elrejtést nemcsak úgy kell értenünk, mint a cukorka esetében, ti. hogy az készen van, csak meg kell keresnünk és ki kell érdemelnünk, nem is úgy, mint a tanítás esetében, ahol a tudás anyaga már előre készen van, azt a tanulóval csak meg kell kerestetnünk és elfogadtatnunk. Van az elrejtésnek egy sokkal egyetemesebb, sokkal mélyebb értelme is, és ez a csirában vagy a magban való elrejtés fogalma, értelme. Kezembe veszek egy almamagot. Ebbe az almamagba Isten belerejtette, belezsúfolta az egész hatalmas almafát. Benne van a gyökere, a törzse, levele, a termése. De semmi sem készen, hanem csak csirában. Mondjuk egy kicsit a filozófusok nyelvén: lehetőségében. Kincs van elrejtve az almamagban, s nekünk kell azt megkeresnünk. De hogyan? Semmiesetre sem úgy, hogy kibontjuk a magot, nem úgy, mint ahogyan a cukorkát kerestük, hanem egészen másképpen. Elvetjük a magot, öntözzük, ápoljuk, míg végül megterem a kincs: a hatalmas almafa. Igen, a termesztés, a fejlesztés is keresés, mégpedig a legtevékenyebb keresés.

Isten országa is úgy van elrejtve bennünk és a világban, mint a csíra a magban. S midőn azt keressük, nem úgy keressük, mint a cukorkát vagy az elveszített drachmát, hanem úgy, hogy elvetjük a csírárt tartalmazó magot, öntözzük, gyomláljuk, ápoljuk, fejlesztjük, érleljük, s aztán gyümölcsseit leszedjük.

7. Ellenvetésképpen az eddigiekre valaki felhozhatná, hogy a hasonlatban a kincsrre bukkant ember nem keresett, nem kutatott, legalábbis a szövegben erről nincsen szó. Csak annyi van, hogy egyszerűen megtalálta a kincset. Azt akarta mondani Jézus ezzel, hogy Isten országát nem kell keresni, arra csak egyszerűen rá kell bukkanni? Nem. Két bizonyítékunk van erre:

— az egyik az, hogy ő maga mondta: „Keressétek Istennek országát“

— a másik az, hogy az ő idejében igen sok kincskereső volt. Josephus Flavius, aki Jézus koráról ír, azt mondja egy helyen, hogy Keleten igen sok ember foglalkozott kincskereséssel. Meggyőződésem, hogy Jézus a példázatban eredetileg nem úgy mondta, hogy egy ember a kincset megtalálta, hanem így: egy ember keresvén a kincseket, megtalálta azokat. Keressetek, és találtok — mondta ő. — De aki nem keres, az csak véletlenül talál. El kell ismernünk, hogy ún. véletlen találosok is vannak. Isten országára sem csupán a tudatos és fokozatos fejlesztés és önfejlesztés útján találunk, néha drámai hirtelenséggel bukkanunk reá. Így volt pl. Saul, aki egyáltalán nem kereste Isten országát, s mégis a damaszkuszi úton egyik pillanatról a másikra rátalált. Vagy ilyen volt Augustinus, a keresztény gondolkodás egyik nagy képviselője, aki ifjúkorában a züllés útját járva, egyáltalán nem kereste, nem építette Isten országát. Sőt. S mégis egyetlen prédikáció hatására megtalálta. Ilyen hirtelen rábukkanásokra is van tehát példa a keresztény életben, de ez egyáltalán nem cáfolja tanításunk alaptételét: a keresést. A vallásos érzület kutatói már régen bebizonyították, hogy a Saulok és az Augustinusok lelkében lassan, öntudatlanul, foko-

zatosan bomlott, fejlődött Isten országának a csirája. Erről a diadalmas csirázásról mit sem tudtak ők. A folyamatnak csak a végső mozzanatát láthatták meg, azt, amikor a gyümölcs már készen volt, amikor az eredmény valósággal kirobbant belőlük, mint a tűzhányó. Ők is keresték Isten országát, csak nem tudták. Ők is építették magukban Isten országát, csak hogy nem tudatosan, hanem öntudatlanul. Ők is is keresték cselekvően, fokozatosan, de nem a tudat fényében, hanem a tudatalatti homályában.

8. A hasonlatban a kincse bukkan ember eladja mindenét, s megvásárolja a kincset rejtő földet. Az ókorban volt egy iratlan törvény, mely szerint a megtalált kincs nem azt illette meg, aki azt megtalálta, hanem azt, akinek a földjében a kincs találtatott. A kincstaláló ember ellophatta volna a kincseket a földből, s lehet, hogy senki sem tudta volna meg. Ő azonban nem akart törvénytelenül eljárni, nem akart csalni. Egyenes úton akart a kincs birtokába jutni. Isten országának kincseit: az igazságot, a jóságot, a szeretetet sem szabad más úton megszerezni, mint a tiszta becsület és törvényesség útján.

9. Eladá mindenét, hogy megvásárolhassa azt a földet... így szól a hasonlat. Pompás ábrázolása ez Isten országa megvalósulásának. Isten országát nem ingyen kapjuk, azért áldozni kell. Mit tett a kincse bukkan ember? Értékeket cserélt. Eladta azt, ami je volt, hogy megszerezhesse azt, amire vágyott. Isten országának a megvalósítása nem más, mint értékcsere. Alacsonyabbrendű értékeinket felcseréljük felsőbbrendűekkel, a VAN-t a KELL-el, a gyarlót az eszményivel, az anyagit a lelkiel, az emberit az istenivel. Pl. valaki pénzt, időt, erőt, idegeket áldoz, hogy egy igazságot kiderítsen; valaki feláldozza pihe-nését, csak hogy bajba jutott felbarátján segítsen; valaki feláldozza életét, csak hogy milliókon segítsen... mind, mind értékcsere. Isten országának a sorsa az ilyen mindennapos értékcsereken áll vagy bukik. Van azért némi különbség is köztünk és a hasonlatban szereplő kincse bukkan ember között. Ő mindenét eladta, mindenét feláldozta, hogy a kincset rejtő föld birtokába jusson. Tőlünk az Ő országáért cserébe Isten nem kéri mindenünket. Sokkal kevesebbet kér: mindennapos kis áldozatokat. Nem kell Neki vagyonunk, címünk, rangunk, egészségünk, nem kell neki egész életünk. Ismerjük el: Ő nekünk nem árulja drágán az Ő országát. Nincs ember a nagyvilágon, aki nem tudná megfizetni, aki az értékcsere ne volna képes. Isten az Ő országának árfolyamát ezért szállította le olyan mélyen, hogy a lelki kincsekben legszegényebbek is hozzá tudjanak jutni.

És még valamit: sose lefelé, hanem felfelé cseréljünk. Csak így lehet az áldott kincs: Isten országa biztos tulajdonunk.

A hasonlat cselekménye rajtunk kívül eső síkon zajlik le. Ezzel szemben Isten országának a keresési, kutatási, megvalósítási programja teljes egészében bennünk valósul meg. Mi vagyunk a föld, amelybe kincseket és kincsek csiráit rejtette el Isten. Mi vagyunk az ember, aki keresi a kincset, és rátalál. Mi vagyunk a kincs is, melyet Isten elrejtett. Mi vagyunk a vágy, az indíték, az erő, mely kiássa a kincseket. Mi va-

gyunk az izgalom, mely meglep, midőn rátalálunk. Mi vagyunk az akarat, mely az értékcsereét végrehajtja . . . Minden mi vagyunk.

Fel tehát! Rejtett kincsek várnak ránk, csak szív, kéz, értelem, erő, felismerés, vágy, akarat kell, s miénk lesz a legfőbb kincs: Isten országa. Ámen.

GELLÉRD IMRE

A KERESZTÉNY EMBER ISMERTETŐJEGYE

Jn 13,35

Ha füstöt látunk a távolban felszállni, ez annak a jele, hogy ott tűz van. Ha megfagy a víz, az annak a jele, hogy a hőmérséklet nulla fok alá süllyedt. Ha valaki meghal szeretteink közül, bánatunk, gyászunk jeléül fekete szalagot tűzünk ruhánkra. Ha szobrot látunk, mely nőt ábrázol mérleggel és karddal a kezében, ez az igazságszolgáltatás jelképe. A primitív törzsek a törzstagok bőrébe sajátos jeleket égettek bele; ezekről ismerték meg, hogy ki hová tartozik. A középkorban a nemesi családok címereket szerkesztettek. A címer az illető családhoz való tartozás ismertetőjele volt. A zászló is jel. Egy nép, egy nemzet legmagasabb eszményeinek jelképe. Nyelvünk is jel. Minden szó, mit ki mond a szánk, a valóságnak egy-egy darabját jelképezi. Vannak lelkiállapotot kifejező jelek is. Így például a sírás a bánatnak, a csók a szeretetnek, a tüzes arc a lelkesedésnek ismertetőjegye. A lelki dolgok és történések láthatatlanok, közvetlenül nem érzékelhetők. Jelek által válnak tapasztalhatókká és megismerhetőkké. A jel csak formáság, de mögötte tartalom rejlik. Hivatása ezt a tartalmat kifejezni, annak létezéséről és természetéről bizonyosságot tenni. A látható jel — hogy úgy mondjuk — elárulja a láthatatlan tartalmat; a jelből következtetünk a tartalom meglétére. Így pl. a zászló jel, a tartalom, amit kifejez, a haza. A nevetés jel, a tartalom, amire következtethetünk belőle, az öröm, a tetszés. Az úrvacsora is jel, a tartalom, amit kifejezésre juttat, a keresztény testvéri hitközösség fenséges élménye. Sokféle jel van. Egész életünk a jelek szövevénye. Az egyik jel létezését, a másik állapotot, az egyik mennyiséget, a másik minőséget, az egyik hovatartozást, a másik elkötelezést fejez ki.

Beszélhetünk önkéntelen vagy maguktól jövő jelekről. Pl. a sírás magától jön, ezért önkéntelen, akaratlan jel. De már az úrvacsora pl. nem önkéntelen, nem magától jön, azt mi akarjuk, arra tudatosan készülünk.

Ha a megismerés és közlés egyik elkerülhetetlen feltétele a jel, akkor bizonyára a keresztény mivoltunk, a Jézushoz való tartozásunk felismerése és közlése is jeleket igényel. Ha mindent lehet közölni jelek-

kel, ha mindent fel lehet ismerni jelek segítségével, akkor keresztény mivoltunk is jelek segítségével megismerhető és kifejezhető.

Melyek ezek a jelek?

Amikor országunk zászlaját, rajta a címerrel megpillantjuk, tudjuk, hogy ez hazánk dicsőséges jelvénye. Nincs még egy zászló s még egy címer a világon, mely e hont ábrázolná. Nem így vagyunk a kereszténységgel. Itt nincs ilyen egységjel. Ha a világon élő összes keresztényeket felkérnők, mondják meg, ki a keresztény, ki a Jézus követője s miről lehet megismerni őket, akkor — azt hiszem — legalább százféle választ kapnánk.

1. Az őskeresztények keresztény mivoltuk ismertetőjegyül a halat választották. Miért éppen a halat? Azért, mert ennek a görög kifejezésnek: Jézus Krisztus, Isten fia, Megváltó, a kezdőbetűi egymás mellé rakva az „ichtüsz“ szót adják, ami magyarul azt jelenti, hogy hal. Arról lehetett megismerni, hogy valaki keresztény, hogy fából, csontból, vasból vagy kőből készített kis haljelvényt hordott magán, s idegenek között ennek felmutatásával igazolta keresztény voltát. De a hal a misziónak, a hittérítésnek is ábrázolójele volt. Mint ahogy a halat kihalásszák a tergerből, akképpen kötelessége minden kereszténynek a „halásszás“, vagyis a pogányság tengeréből emberek kimentése és a jézusi ügy szolgálatába való állítása.

2. Arra a kérdésre, hogy ki a keresztény, sokan így felelnek: az, akit megkereszteltek és a nevét az anyakönyvbe, az egyháztagok névsorába beírták. Jézus követésének ismertetőjele ezek szerint a keresztesség és az anyakönyv. Elfogadhatjuk-e ezt? Nem, mert sokan vannak, akiknek neve nincs beírva semmiféle anyakönyvbe, mégis keresztények. Viszont vannak, akiknek a neve be van írva, de lelkileg semmi közük sincsen Jézushoz és a kereszténységhez, legfennebb csak papíron. Ezek az ún. papírkeresztények, akiknek jelszava textusunk stílusában megfogalmazva így hangzik: „Arról ismernek meg titeket, hogy Jézus követői vagytok, ha meg vagytok keresztelve és az egyháztagok névjegyzékébe fel vagytok véve.“

3. Ismét mondanák: keresztény az, aki elfogadja a történelmi keresztény egyház hitvallását és tanítéleit. Helyes-e ez az ismertetőjel? Nem. A hitvallás nem lehet Jézus követésének ismertetőjegye, mert ha az, akkor sem Jézus, sem a tanítványok, sem pedig az első keresztények nem voltak keresztények, mivel ők ezt nem ismerték, és nem hirdették. Ezek az ún. tankeresztények. Szerintük Jézus követésének ismertetőjele a tan, a hitvallás. Jelszavuk textusunk stílusában megfogalmazva a következő lenne: „Arról ismernek meg titeket, hogy Jézus tanítványai vagytok, ha elfogadjátok a hitvallást, ha hisztek a dogmákban.“

4. Lehet-e a kereszt Jézus követésének kizárólagos jele? Írhatjuk textusunk stílusában a kereszténység zászlajára ezt a mondatot: „Arról ismernek meg az emberek, hogy Jézus tanítványai vagytok, ha a keresztet és annak tanát, az üdvönt elfogadjátok“? Nem. Mert ez a jelszó nem egyetemes, nem minden keresztény ember meggyőződését fejezi ki.

5. Miről lehet akkor megismerni, hogy valaki keresztény? Atyámfia, ha valaki hirtelen szembeszegezné veled ezt a kérdést, milyen vá-

laszt adnál rá csak úgy rögtönözve? — Fiatalember koromban egy vasárnap érdekes ötletem támadt. Istentisztelet után papírlapokat osztottam ki híveim között. Minden lapon ez állt: Kérlek, kedves afia, felelj írásban a következő kérdésre: szerinted miről lehet megismerni, hogy valaki keresztény? Sok válasz érkezett be, közöttük ilyenek: arról, hogy imádkozik; hogy Bibliát olvas; hogy templomba jár; hogy komoly ember, tiszta és rendes. Mindenik válasz helyes volt, mert mindenik keresztény mivoltunknak egy-egy lényeges vonását tüntette fel. Textusunkra azonban világosan és félreérthetetlenül a sok válaszból csak kevesen adták válaszul azt, hogy keresztény az, aki szeret.

Mindezekből láthatjuk, hogy a keresztények között mennyire nem egységes a felelet arra a kérdésre, hogy mi legyen a kereszténység, azaz Jézus követésének ismertetőjele. Csak egyetlenegy gyülekezetben is mennyire különböző feleletet adtak a hívek, hát akkor az egész világon? Joggal csodálkozhatunk ezen, hiszen Jézus világosan, félreérthetetlenül megmondta: „Erről ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok.“ Olyan világos beszéd ez, mint a kétszer kettő négy. S ha a kétszer kettő négyben mindenki egyetért, hogy nem értünk egyet abban is, hogy keresztény az, aki szeret?!

Egyszer egy vallásórán a konfirmáló növendékeknek azt a feladatot adtam, hogy rajzolják le az unitárius címet a kígyóval meg a galambbal, azután pedig emellé találjanak ki ők és rajzoljanak egy olyan címet, amelyet az egész kereszténység számára alkalmasnak találnak. Pajzs alakú, fehér mezőbe különféle jeleket rajzoltak a növendékek. Az egyik templomot, a másik csillagot, a harmadik békegalambot, a negyedik Bibliát és különféle jelszavakat. Egy ábrándos képű okos konfirmáló figyelemreméltó címet rajzolt: kikörvonalazta a pajzsot, s beleírta szép betűkkel ezt a szót: szeress! Meghatott ez a zseniális egyszerűség. Nem mintha ez az ártatlan gyermek fedezte volna fel, hogy a szeretet keresztény mivoltunk egyetlen elfogadható ismertetőjegye, hanem azért, mert lám, vannak, akik tudják vagy sejtik, hogy Jézusnak igaza van: keresztény az, aki szeret! Követésének ismertetőjele a szeretet.

Ez a jel egyszerű, mint maga Jézus;
ez a jel hiteles, mert maga Jézus adta;
ez a jel azt fejezi ki, ami Jézusban a legjellemzőbb, a legközpontibb, a legsajátosabb;
ez a jel a jézusi kereszténység summája;
ez a jel egyetemes, minden nyelven érthető, kifejezhető, minden szív által felfogható;
ez a jel fenséges, hatásos és nevelő értékű;
ez a jel nem elválasztja a keresztényt a kereszténytől, hanem összeköti aranyfonállal;
ez a jel megfelel az evangélium követelményeinek, s így minden Jézust követő ember szíve közepébe beírhatja azt.

Amde a szeretet mint ismertetőjel Jézusnál több a legfenségesebb címernél is. Azt mondtuk, hogy a jel nem megtestesíti a tartalmat, hanem csak jelképezi, ábrázolja ezt. A zászló nem maga a haza, hanem csak jelképe annak. Jézusnál egy sajátos jelenséggel találkozunk. Nála a

tartalom és az azt ábrázoló jel egybeesik. A szeretet tartalom és a jel is egyben. Jézus nem választja külön a jelt, hanem magát a tartalmat teszi meg jellé: őt követni annyi, mint szeretni. Ennek a jele nem valami különálló szimbólum, hanem maga a szeretet. Arról ismernek meg, hogy szerettek, ha szerettek. Nem szójáték ez, hanem valóság. Mintha azt mondaná: arról ismerik meg, hogy valaki földműves, ha földet művel. Arról ismerik meg, hogy valaki énekes, ha énekel. Arról ismerik meg, hogy valaki nevelő, ha nevel. Pontosan így hangzik ez is: arról ismerik meg, hogy szerettek, ha szerettek! Szeretetünket tehát szeretettel, keresztényi mivoltunkat keresztényi mivoltunkkal bizonyítjuk meg. Jézusnál nem lehet a tartalmat jellel helyettesíteni. Ő nem olyan, mint az a karmester, aki hegedűsöket vesz fel úgy, hogy diplomákkal, érmeikkel, jelvényekkel igazoltatja, hogy azok valóban tudnak hegedülni, hanem olyan, mint az a karmester, akit nem érdekel a diploma, az érem, a jelvény, a külső bizonyíték, hanem kezébe adja a pályázónak a hangszer, s így szól: hegedülés által bizonyítsd be, hogy valóban hegedűs vagy. A keresztény ember sem külső jelekkel bizonyítja be, hogy ő a szeretet követője, hanem azzal, hogy az élet hangszerein mindennap, ha kell, eljátssza a szeretet fenséges himnuszát.

Minden más jel csak emlékeztet a parancsra, a szeretet maga a parancs. Minden más jel csak szemlélet, a szeretet maga a cselekvés. Minden más jel kívülről hatol be a lélekbe, a szeretet belülről árad, mint a tűz. A szeretet sohasem veszti el időszerűségét. Időszerű ma, az úrkutatás világában, s időszerű lesz örökkön örökké a világ végezetéig.

Ha a szeretet Jézus követésének egyetlen hiteles ismertetőjele, akkor

1. Egy ismertetőjelünk legyen: a szeretet.

2. Használjuk ezt a jelt. Használjuk, éljünk vele. Mindennap, minden órában bizonyítsuk vele keresztényi mivoltunkat, tegyünk bizonyosságot arról, hogy Jézushoz tartozunk.

3. Vannak emberek, akik így nyilatkoznak: én jó keresztény vagyok, csak nem szeretem felebarátaimat. Úgy hangzik ez, mintha egy földműves ezt mondaná: én jó földműves vagyok, csak nem szeretem a földet művelni. Úgy hangzik ez, mintha egy zenész mondaná: jó zenész vagyok, csak nem szeretek zenélni. Úgy hangzik ez, mintha egy nevelő mondaná: én jó nevelő vagyok, csak nem szeretek nevelni. Éppoly hamis ez a kijelentés is: én jó keresztény vagyok, csak nem szeretek szeretni.

4. Nemcsak keresztényi mivoltunk bizonyítéka ez a jel, hanem emberségünké is. Így is lehetne mondani: arról ismernek meg titeket az emberek, hogy emberek vagytok, ha egymást szeretitek.

5. Legyen ez a jel igaz. A szeretet akkor igaz, ha nem pusztán beszéd, nem csupán érzelem, hanem tett, jóindulat, megbocsátás, irgalom, az erkölcsi érték szakadatlan valósítása. Ne legyen álarc, üres szimbólum, mely lehull rólunk, hanem legyen igaz énünk és természetünk.

„Erről ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok.“ Ez a mi jelünk és feladatunk, hogy Jézus követői vagyunk, ha egymást igazán szeretjük! Ámen.

GELLÉRD IMRE

JÉZUS TANÍTVÁNYAINAK ISMERTETŐJEGYE

Jn 13,35

Altalánosan ismert mondás: ugyanazon a fán nincs teljesen egyforma két levél. Azt fejezi ki ez, hogy nincs két ember, aki mindenben egyforma lenne, bármennyire is hasonlítanak egymáshoz. Még a megkülönböztethetetlennek látszó ikertestvéreknek is vannak olyan sajátos jegyeik, melyek alapján szüleik, legközelebbi hozzátartozóik különbséget tudnak tenni közöttük. De nemcsak az egyéneknek, hanem népcsoportoknak, népeknek is vannak olyan reájuk jellemző ismertetőjegyeik, amelyek más népektől, népcsoportoktól megkülönböztetik őket.

Ezek a jegyek kétfélék: külsők, testiek és belsők, lelkiek, szellemiek. Ezek az utóbbiak az egyének és népek, népcsoportok gondolkodásmódjának, erkölcsi felfogásának sajátosságában jelentkeznek. Minthogy pedig az ember értékmérője mindenekelőtt a lelki, szellemi világa, erkölcsi felfogása: egyénekre és csoportokra nézve is a belső, lelki-szellemi ismertetőjegyek a fontosabbak, minthogy ezek együtt alkotják a szellemét.

Miért figyelmeztette Jézus tanítványait, hogy arról ismerik meg őket, hogy az ő tanítványai, ha egymást szeretik, azaz jellegzetes, honfitársaiktól, másoktól megkülönböztető jegyük a szeretet? Jézus a farizeusokat a másokkal szemben tanúsított elfogult magatartásuk miatt sokszor kárhoztatta az evangéliumok tanúsága szerint.

Erre vonatkozik, ezt példázza az irgalmas szamaritánus története, mely azt igyekszik érzékeltetni, hogy minden ember felebarátunk, testvérünk, szerencsétlen sorsában tehát segítenünk kell rajta a szeretet parancsából kifolyólag, bárki legyen, bármily nemzethez, fajhoz tartozzék. A felebaráti szeretet parancsa tehát nem csupán egy elkülönült csoportra vonatkozik, hanem mindenkire, még ellenségeinkre is. Ezért mondja Jézus: „Hallottátok, hogy megmondattott: Szeresd felebarátodat és gyűlöld ellenségedet. Én pedig azt mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket, jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnek“ (Mt 5, 43—44). Az Isten iránti szeretet után a legfőbb parancsolat a felebarátaink szeretete, amely többet ér minden égő és véres áldozatnál, természetszerűleg következik mindebből, hogy követői, elsősorban tanítványai számára jellemző tulajdonságul, benső ismertetőjegyül Jézus a szeretetet jelölte meg.

Tudjuk, hogy Jézus tanításainak központi gondolata az Isten országa. Ez az az eszmény, melynek megvalósulása eloszlat minden ellentétet, bajt, nyomorúságot. Ennek az eszménynek megvalósulásáért való munkára, küzdelemre hívta el tanítványait, ezt a munkát, küzdelmet tűzte ki számunkra életcéllul (Mt 4, 19). Tehát tanítványai alkották azt a közösséget, melynek életfeladata kell hogy legyen az Isten országa megvalósulásáért való szüntelen küzdelem.

Valamely embercsoport együttes munkája csak úgy lehet eredményes, valamely eszmény csak úgy válhatik valósággá, ha az érte küzdők mindenikét áthatja az eszményért való lelkesültség, a közös cél elérésére való törekvés, és ha a törekvésben, munkában szilárdan össze-

tartanak. Isten országának alapköve a szeretet, s a megvalósulásért munkálkodók összetartásának alapja is az egymás megbecsüléséből származó szeretet kell hogy legyen. Csak akik egymást megbecsülik, szeretik, azok tudnak közös célért együtt önfeláldozóan, kitartóan küzdeni, munkálni. Követ, kavicsot bármennyit halmozhatsz, rakhatsz össze, nem lesz abból épület, de ha cementtel, kötőanyaggal betonná alakítod, a mulandósággal dacoló épületet rakhatsz belőle. Ilyen kötőanyaga az emberi közösségnek a szeretet, amely nagy tettek létesítője lehet. Ezért jelölte ki Jézus tanítványai, az Isten országa megvalósításáért munkálkodók számára az egységbe kapcsoló szeretetet, amelyről mindenki megismeri őket.

A keresztény egyház Jézus központi tanítása értelmében az Isten országa megvalósítására létesült intézmény. Idők folytán az egyetemes egyház keretein belül alakult különböző felekezetek a maguk sajátos módján igyekeznek megvalósítani Isten országát.

Mi unitáriusok is az egyetemes keresztény egyháznak egyik felekezete vagyunk. Mi legyen az a benső ismertetőjegyünk, az a jellemvonásunk, amelyről mindenki megismerje, hogy mi nemcsak unitárius keresztények vagyunk, hanem egyben Jézus tanítványai is? Mert Jézus tanítványainak kell lennünk, s mint ilyeneknek kell küzdenünk, munkálkodnunk az Isten országa megvalósulásáért önmagunkban, családjunk körében, egyházunkban, az emberi közösségben. Nem lehet más ismertetőjegyünk, mint a szeretet egymás iránt. Mert Jézus minden idők keresztényeihez, mihozzánk is idézi szavait: „Arról ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek.“

Az egymás iránti közömbösség, egymással nem törődés gyengít, sorvaszt. A gyűlölet rombol, szétválaszt. Az egymás megbecsüléséből, tiszteletéből fakadó szeretet összetart, épít, megtart. Évszázadok nehéz megpróbáltatásai között az Isten országáért munkáló egyházunkat ez tartotta meg, a jövőben is csak ez tarthatja meg. Mint az egyetemes keresztény egyháznak, unitárius egyházunknak is hivatása az Isten országa megvalósításáért való munkálkodás. Hogy ezt a hivatást teljesíthesse, minket, az egyházat alkotó embereket át kell hogy hasson Isten országának eszméje, a szeretet, jóság és igazságosság minden cselekedetet irányító eszméje. Bármilyen legyen foglalkozásunk, bárminő munkamezőn dolgozunk, az Isten országa megvalósítására való törekvést tartsuk mindig szemünk előtt mint keresztényi és unitárius feladatot. Hogy ezt a feladatot minden téren: családban, egyházban, közösségekben megfelelően teljesíthessük, minden széthúzást, gyűlölködést kizáró összetartó szeretet legyen a mi igazi jellemvonásunk, ismertetőjegyünk. Ha mindenki erről ismer meg minket, akkor mondhatjuk el, hogy mi Jézus tanítványai, igaz keresztények, igaz unitáriusok, az Isten országának igaz munkásai vagyunk. Ámen.

ZOLTÁN SÁNDOR

A MUNKA ÖRÖME ÉS SZÉPSÉGE

1 M 3, 19

Isten befejezi legcsodálatosabb munkáját: a teremtést. E munka koronájaképpen megalkotja az embert, bibliai nyelven kifejezve: az Ó kópére és hasonlatosságára. Így lesznek az emberek Isten gyermekei. Lakhelyük a paradicsom, kényelem és gondtalanság közepette. Nincs miért hajtaniuk magukat, nincs semmi szükség munkára, áldozatra, nincs mi idegesítse őket, ami álmatlan éjszakákat okozzon, hiszen mindenük megvan. Isten ellenszolgáltatásként csak egy dolgot kér az embertől: a tudás fájáról ne egyék.

Mit tesz az ember? Semmittevésében, gondtalanságában méltatlannak bizonyul Isten bizalmára, szeretetére, s megszegi a tiltó parancsolatot. Ténykedésének eredménye: Isten kiűzi az első pár embert a paradicsomból. Amikor ezt teszi, sok próbatétellel, teherrel teszi nehezebbé az eddig gondtalan életet. Elhangzik az ún. isteni átok, mikor többek között ezt mondja az embernek: „Orcád veritékével egyed a te kenyeredet...“ Sokan tévesen értelmézik ezt a bibliai verset. Azt állítják, hogy Isten ezáltal megátkozta a kenyeret. A valóság viszont nem ez. Isten jól tudta és tudja, hogy kenyér nélkül az ember nem élhet. Ez mindennapi nélkülözhetetlen tápláléka. Arra neki paradicsomon belül vagy kívül egyformán szüksége van. Fenti intézkedésével Isten szembeállította az embert egy olyan ténykedéssel, amely elelőtt teljesen ismeretlen volt előtte. Ez a *munka*. Eddig ingyen kapta a mindennapi kenyeret, ezután munka által kell megszerezze. Ilyen értelmezésben a kereszténység történelme folyamán sok vitára adott okot ez a bibliai rész: „Orcád veritékével egyed a te kenyeredet...“ A vitában két tábort lehet megkülönböztetni.

Egyik csoportba tartoztak és tartoznak ma is azok, akik hirdetik, hogy Isten részéről az emberiség történelme folyamán az volt az emberre nézve a legmegalázóbb isteni megnyilatkozás. Valóságos isteni átok, mert munkára, verejtékhullatásra kárhóztatta. Megbüntette az embert a munkával. Ezek az emberek nem tettek és nem tesznek egyebet, mint lépten-nyomon próbálták visszasírni, visszakönyörögni a paradicsomi életformát, kényelmet, munkátlanlanságot. Úgy beszélnek arról az életkörülményről, mint a legjobb, legcsodálatosabb életformáról, melyet sajnós meggondolatlansága folytán elveszített az ember.

A másik csoportba tartoznak azok, köztük mi unitáriusok is, akik hiszik és hirdetik, hogy Isten részéről az emberiség történelme folyamán ez volt az emberre nézve a legmegtisztelőbb isteni megnyilatkozás. Míg a paradicsomban élt az ember, *Istennek csak gyermeke volt*, elkényeztetett gyermeke. Miután kiűzetett onnan, s elhangzott feléje a kijelentés: „Orcád veritékével egyed a te kenyeredet...“, az ember *Isten munkatársa*, a teremtés koronája lett. Ezáltal találta meg életének igazi célját, hivatását, tartalmát, szépségét. Ezáltal talált önmagára, s lett hasonlatos Istenhez. Mintha ezt a felhívást intézte volna Isten az emberhez: most pedig rád bízott a legszebb hivatás, mely méltó hozzád: a pusz-

taságból önmagad körül teremts paradicsomot! Önmagad erejéből alkoss szebbet, jobbat, mint amilyent elveszítettél!

• Az elmondottak tudatában mondjuk, milyen jó, hogy az ember kiüzetett a paradicsomból, s megszűnt az ingyenkegyelem, a felelőtlenség, az elkényeztetett, babusgatott gyermekkor, a semmittevés. Mi lett volna az emberből, ha a paradicsomban marad?... Semmi!... S mi lett belőle, hogy kiüzetett: *ember!* Saját életének, sorsának, Isten gondviselése mellett, irányítója, a föld megszüpítője, alakítója. Istentől kapott tehetségeinek birtokában elindult az emberré levés csodálatos útján. Lehetősége és alkalmá nyílt arra, hogy megvalósítsa Jézus tanítását: „Legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes.“

Mindennek értéke lett életében. Így:

kezének. Azt, hogy mit jelent számára két keze, az ember akkor tudta meg, amikor meg kellett fognia a munka eszközeit. Földet, rögöt kellett törnie, magot kellett hintenie. Sárból téglát, a téglából házat, templomot, iskolát, gyárat, kultúrtermet, közintézményt építenie. Földből, vízből, mélységből és magasságból elrejtett értékeket előhozni, azokat két kezével formálni, alakítani...

Értelme lett:

lábának. Azt, hogy mit jelent számára a két lába, akkor tudta meg, amikor vállaira terhet véve azt cipelnie kellett. Amikor kénytelen volt életszükségleteinek felkutatására elindulni. Bejárta a világot, azért, hogy sok mindent felfedezzen, más embereket, népeket megismerjen.

Értelme lett:

eszének. Azt, hogy mit jelent számára az ész, az ember akkor tudta meg, amikor kénytelen volt gondolkozni, a különböző problémákat megoldani. Magasság és mélység titkait kutatni. Számításokat végezni, terveket szőni. Amikor rá lett kényszerítve arra, hogy tudományt, költészetet, irodalmat, művészetet, kultúrát hozzon létre.

Értelme lett:

hitének. Azt, hogy mit jelent számára a hit, az ember akkor tudta meg, amikor tépte a vihar, s alkalmas és alkalmatlan időben helyt kellett állnia. Amikor koporsó mellé állt, beteg ágya mellett virrasztott, távol lévő gyermekéért, hozzátartozójáért imádkozott. Amikor kétségeinek viharai közepette ráébredt arra, hogy vele van az Isten.

Íme, ezek és sok más isteni adomány értelmetlenné vált volna ott, a paradicsomban. Feleslegessé e kijelentés nélkül: „Orcád veritékével egyed a te kenyeredet...“ De ennek elhangzása után földi, paradicsomi élete kialakításának legszentebb tényezőivé váltak. Kiadatott a legszebb jelszó: előre, ember, Isten országának megvalósítása útján!

Az az igazság, hogy a munkásság az élet sója, egyik eszköze az emberré levésnek, lendítőkereke, életetője a haladásnak, anyagi jólétének. Egyik legszentebb, legfőlegelőbb ténykedés: a munka.

Unitárius káténk második kérdése így hangzik: „Miből ismerjük meg, hogy van Isten?“ Felelet: „Akár a világot és az abban lévő szép rendet nézzük... arra a meggyőződésre jutunk, hogy van egy Isten, aki mindeneket teremtett, fenntart és igazgat.“ Isten tehát láthatóvá, érzékelhető valósággá a teremtés és örök munkássága által lett. Miből ismerjük meg, hogy van ember? Szerte a világban, ha a megvalósításo-

kat nézzük, arra a meggyőződésre jutunk, hogy van Istennek egy munkatársa: az ember, aki a tőle kapott tehetségeinek birtokában sok mindent megvalósít, fenntart és igazgat. Amiképpen tehát Isten megismerhetővé a munkássága által, úgy az ember is értékke, láthatóvá a munka által lett.

Milyen jó, hogy Isten nem elégedett meg a saját munkájával, azzal, hogy a mindenséget megteremtette. A munkát nem tartotta meg isteni privilégiumnak, hanem azt megosztotta az emberrel. Nem elégedett meg azzal, hogy embert teremtsen, hanem a munka teremtő erejét belénk is oltotta, s így a szó igaz értelmében Isten munkatársaivá válhattunk mint munkás, tudós, orvos, mérnök, egyszerűen teremtő ember.

Én egy szóval sem tagadom, hogy a munka nem nehéz, bibliai nyelven kifejezve nem jár: „orcánk veritékével“. Ez igaz, de *éppen ebben van értéke* is. A verejtékcseppekben. A világon mindennek megvan a maga értékmérője.

Az emberi munka értékét: a *verejtékcsepp* adja. Egy alkotás, megvalósítás annál többet ér, minél több igazi verejtékcseppbe került, minél többet dolgoztak, küzdöttek érte. Ne feledjük el azt az igazságot, hogy a munka bár küzdelem, verejtékhullatás, de ugyanakkor *öröm is*. Bár jól tudom, hogy milyen nehéz az elsőosztályosnak megtanulni írni. Mennyi könny áztatja az első füzet lapjait. De kérdezem, van-e nagyobb öröme egy gyermeknek, mint amikor egyedül, segítség nélkül leírja a nevét, elolvassa összefüggően az első mondatot?

Milyen nehéz becsületesen helyt állni a munkamezőn mindennap, minden héten, minden hónapban, minden évben, egy egész életen át. Mennyi verejtékcsepp hull a munkamezőn. De kérdem, van-e nagyobb boldogság, mint amikor az ember látja azt, hogy becsületes munkája nyomán fenn tudja tartani családját, alkotó tényezőjévé válik a nagy közösségnek, a hazának?

Hivatását, az alkotást szerető ember munkája közben *esztétikai* örömet is érez. Székelyföldön, Torockó vidékén, Kalotaszegen ma is vannak egyszerű emberek, akik a mindennapi munkájuk mellett, vagy aközben, a késő éjszakába nyúló esteiken fűrnak, faragnak, varrnak: alkotnak. Kezüik munkája nyomán az agyagedény oldalán, a fán, a vászon csodálatos minták, alakok, mondák elevenednek meg. S akik e csodálatos munkát végzik, *éppen úgy* az alkotás isteni örömét érzik, mint a nagy szobrászok, festők, zenészek vagy építésszek. Valaki ezt így fejezte ki: „Az alkotás örömeiben a tudat kiszabadul önmagából, s feloldódik egy másik lényben, és megszépül. A munka szépsége kiapadhatatlan forrása a boldogságnak azok számára, akik a munkát odaadással végzik. Ez a boldogság ott rejtőzik a hivatással végzett munkában. Szinte kiugrik azokból a kezekből, amelyek otthon készült agyagedényt készítenek, selymet szőnek, varrnak, amelyek vizsgálják és gyógyítják az emberi testet, szervezetet. Ez ad lelket a munkának. Ez önt lelket a sebész véres művészetébe csak úgy, mint a festő, a zenész, az író, a költő s az élet mezején munkáját becsületesen végző ember munkájába. Ott van Galilei számításaiban, Dante látomásaiban, Pasteur kísérletében s az egyszerű ember munkájában. Ott van az alkotás szépsége, öröme és lelke.“

Ez hát a munka, az alkotás. Ezt jelenti számunkra, unitárius emberek számára az isteni kijelentés: „Orcád verítékével egyed a te kegyeredet...” Őrizzük, vigyázzuk a munka szépségét, lelkét, örömét, mely Isten munkatársaivá, az élet szépítőjévé tesz mindannyiunkat. Ámen.

FAZAKAS FERENC

A MAG

1 M 47, 19

Hol van a halhatatlanság?

Mint süllyedő hajó árboca az elmúlás tengerén, úgy bukkan fel ez a kérdés az őszben: a csupasz fák alatt, a dérütötte avar között, a halott virágok garmadáján... Miben van a halhatatlanság? Kérdezzük szüret után, a halottak napja árnyékában, mindenéves unitárius gyászunk előtt egypár nappal. — Gondoljunk a betakarított gazdag áldásra: búzára, szőlőre, almára, — nyissuk fel szent eszméink magtárát, a Bibliát, — látogassuk meg könyvtárainkat, hol a tudás magvai vannak feltárolva, és a feleletet megkapjuk:

— A halhatatlanság a magban van.

Diadalmas felelete ez az ősznek; Isten reményt adó üzenete ez az embernek; megvalósult álma ez a természetnek. Ezért volt a kikelet, a virulás, az ékes kalásztól ringó rónaság, az aranyló búzatenger, a földig hajlott ágak az ősz elején; — szellemi téren: ezért voltak a tudósok, próféták, apostolok, reformátorok, feltalálók.

A mag a gyümölcs értelme — olvastam a bölcs mondások között. De úgy érzem, az egész élet értelme benne van a magban, hiszen benne folytatódik az élet, ő az újjászületés édesanyja.

— Csak magot adj — mondja az írás —, hogy éljünk, és ne haljunk meg, és a föld el ne pusztuljon. — A hét szük esztendő történetéből való ez az idézet. József jól fejtette meg a fáraó álmát, és kormányzó lett. A hét bő esztendő alatt megtöltötte a hambárokat búzával. Mikor aztán megérkezett a hét szük esztendő is, nagy kincs lett a sok tele hambár. Máshol nem volt kenyér a föld kereksegen — írja a Biblia. Pedig máshol is megtehették volna ezt az előrelátó intézkedést, csak nem volt jó álomfejtő, vagy álmodó nem volt, vagy nem volt előrelátó ember Józsefen kívül, vagy talán nem volt, aki szót fogadjon az előrelátóknak, hanem azzal az álbölcsességgel, hogy „egy életünk van”, feléltek, elpazaroltak minden magot a bő esztendők alatt. Így aztán a világra szakadt az éhség. Az éhség pedig nagy úr, megalázza, meggyötri, szolgává teszi a gőgöst is... Így indult el a népvándorlás József elé a betevő falatért. Jó volt, míg tartott a pénzből, de annak hamar végére jártak. De aztán pénz nélkül is megjelentek József előtt, és kissé lázadó hangon, a lelkére próbáltak beszélni: „Adj nekünk ke-

nyeret, miért haljunk meg szemeid láttára, mert nincs pénz!“ — „Hozzátok ide barmaitokat, és adok néktek a ti barmaitokért, ha nincs pénz“ — mondotta József. Így kaptak egy évben búzát barmaik összességéért. Am a barmok is elfogytak, és a szűk esztendők egyre tartottak. Újra csak Józsefre szorultak: „Nem titkolhatjuk el, hogy semmink sem maradt, csak a testünk és a földünk. Miért vesszünk el szemeid láttára mind magunk, mind földünk, végy meg minket és földünket, és mi és a mi földünk szolgálai leszünk a fáraónak: *Csak magot adj, hogy eljünk és ne haljunk meg és a földünk el ne pusztuljon.*“ — A felkínált súlyos feltételt József elfogadta: — „Imhol számotokra a mag, éljetek velem, és vessétek be velem a földet is. Takaráskor pedig adjatok egy ötödreszt a fáraónak; négy rész pedig legyen a tiétek a mező bevetésére és élétekre mind magatoknak, mind gyermekeiteknek eledelül.“

Önmagát adta el a pazarló-éhező vagyonostól a magért!

Hogy mennyi ebben a józsefi intézkedésben az emberiesség, nem kutatom, de úgy látom, komoly intelem ez a történet az előrelátásra, a mag értékének felismerésére és megbecsülésére. Sejteti, hogy valami szent dolog a mag: Isten kezéből földre hullott áldás; a jövő élet parányi szentélye, mely lehetőségileg magában foglalja a kialakulandó egészet. Könnyelműen nem szabad hozzányúlni, de őrizni kell, mint a frigiditást, mert általa kerülhetjük el a nincstelenséget, avagy éppen az óhhalált.

Ezért ünnep az aratás minden esztendőben!

Ezért fordítanak akkora gondot a betakarításra!

Ez ad értelmet az október végére tett világtakarékossági napoknak!

Ez ad döntő fontosságot a magvetésnek is.

A mag olyan talentum, melyet kamatozásra el kell rejteni a földbe. A gondos ember visszaad valamit idejében a földnek abból, amit veríték hullatása árán megvett tőle, s ezzel lehetőséget szerez a következő áldásra. Mikor kezébe veszi a magot a magvető, a halhatatlanságot fogta meg; mikor elindul vetni, az örökélet útján indult el, és Isten igazi munkatársává lesz általa.

A keresztény itt föltétlen a magvető jézusi példázatára gondol, és várja, hogy szó legyen a lelki magvetésről is. Nincs örökélet lelki magvetés nélkül. A lelki magvetésben is van kárba menő mag, Jézus példázata szerint, — de nagyobb része mégis betöltheti szent hivatását. — Aki a jó magot veti, az az embernek fia — mondja Jézus a magyarázatban —, a szántó föld pedig a világ, a jó mag az Isten országáról szóló tanítás. — Némely mag az útfélre esik, és felkapdossák a madarak: ez az, aki meg sem hallja, be sem fogadja az igét. Némely mag a köves helyre esik, kicsi gyökeret ereszt, s a nap hevétől gyorsan kiszárad: ez az, aki örömmel hallgatja az igét, de hamar elfelejti, mert nincs elég gyökere benne. Némely mag a tövisek közé esik, ahol kikél, szépen fejlődik, de idővel megfojtják a tövisek: ez az, aki örömmel hallja, meg is érti, mély gyökeret is ereszt benne az ige, de a káros gondok, rossz tanácsadók, fölösleges aggodalmak elfojtják azt, és gyümölcsöt nem terem. Amely mag azonban jó földbe esik, gyümölcsöt terem, némely százannyit, némely hatvanannyit, némely harmincannyit: ez az, aki hallja, megérti és meg is tartja az igét.

Valahányszor ezt a példázatot halljuk, mindig megilleti lelkünket a magvetés szentsége. Mérlegre tesszük életünket: vajon útszéli, köves, tövises lelkek vagyunk-e, vagy van bennünk a jó talajból is, hogy teremjen bennünk Isten igéje gazdagon? Megértjük belőle, hogy a halhatatlanság a magban van, csak jó talajra kell találnia, hogy az újjá-
születés gyümölcseit megteremhesse.

„A lélek gyümölcsei: szeretet, öröm, békesség, békétülés, szívettség, jóság, hűség, szelídség, mértékletesség“ (Gal, 5, 22). Ha ezeknek a lelki kincseknek a magvai bennünk megvannak, akkor nem kell féltünk lelkünket a mulandóságtól.

A lelki magvetéshez magvető is kell.

Nekünk, vallásos embereknek, minden időben Jézus a magvetőnk. Ő hozza a jó talajba a jó magot. — Unitárius egyházi életünk szellemi irányítására, lelki kincseink gazdagítására több mint százöt esztendővel ezelőtt alapított a KERESZTÉNY MAGVETŐ (1861-ben). — Egypár évvel ezelőtt született újjá. Bizonyosága ez annak, hogy a jézusi magvetés kell a lelki világnak, kell nekünk, hogy éltesse hitünket, ébren tartsa lelkiismeretünket, és művelje lelkünket.

De az emberiség Józsefjei az élet minden területén nagy előre-látással töltik meg a magtárakat. Szüntelenül gondolkodnak a jövőre, hogy rá ne szakadjon testvéreikre a szűk esztendők éhség-kínja sohasem. Jó elmondani, hogy „sok esztendőre eltett javaink vannak“. De ez egy percig sem jogosít fel a tétlenségre, hanem még jobban munkába kell hogy állítsa erőnket, hogy kivegyük részünket a boldog jövőt építő munkából. Ne maradjon magára az álomfejtő, ha az emberiség boldogabb jövőjét jövendőli meg a lelkiismeretes magvetés árán, ne maradjon munkások nélkül a Keresztény Magvető sem. — Nőjön egyre jobban, erősöd-jék napról napra a béke tábora, mert az „igazság gyümölcse békességben vettetik“ (Jak 3, 18).

Ezeket mondja a lélek az őszben a lelkeknek: „Itt van az ősz, itt van újra, S szép, mint mindig, énnem. Tudja Isten, hogy mi okból Szeretem, de szeretem.“

Szeressük az ősz mi is! Van miért! Magot adott, magvetésre kész-tetett, hulló levelein túl felcsillantotta a halhatatlan életet. Tanuljunk jó magvetést Jézustól, és kérjük az Istent: Magot adj, hogy éljünk. Ámen.

NYITRAI MÓZES

MONDHAT-E ÚJAT BÁBEL TORNANYA NEKÜNK?

1 M 11:1—7

Valamikor réges-régen a kincseiről, pazar fényeiről, legendáiról híres Keleten, Babilóniában volt egy csonka, befejezetlen torony. Szél és eső marta, az idő megrokkantotta, de még így is mutatta hajdani nagyságát. Honnan származik? Kik építették? Miért maradt félbe? Mind-

megannyi kérdés, amire felelni senki sem tudott. A nyugtalan elme azonban mindig tudni akar, látni ott, ahol homály honol, s ezért, amit nem értett, megmagyarázta képzeletével. Különböző feltevések születtek, s ezek közül fent is maradt egy, az, amely leghívebben tükrözi az akkori ember felfogását.

Valamikor mennybe akart jutni az ember, oda, ahol az istenség lakik, s hogy célját elérje, torony építéséhez kezdett. Évről évre nőttek a falak, már felhők fölé tolták csipkézett fejüket. A kitűzött célt azonban mégsem érték el, mert Isten megijedt, hogy vele egyenrangúvá válik az ember, ha útján tovább engedi, s ezért összezavarta nyelvüket: *ne értsék meg egymás gondolatát*. Így állott meg az ember célkitűzésének feleútján; így lett a torony befejezetlen mű, az ember korlátok közé szorított életének híradója.

Mélységesen fájdalmas ez a tónus, amit a korabeli emberek az elbeszélésbe vittek. Fájt nekik a földhözkööttség, s mivel nem ismerték, nem tudták, hogy a *ma* hordozza a *holnap* csíráját s a fejlődés útja nem függőlegesen, hanem menedékesen vezet felfelé. Töprengő tehetetlenségükben azt gondolták, hogy Isten gátolja őket, ő nem engedi, hogy mennybe jussanak, hatalmasakká váljanak.

A torony építése s a hozzá fűződő legenda megteremtése óta évszázadok múltak el a föld s az emberek felett, nekilendüléssel és megtorpanással, kapaszkodással és visszazuhanással tarkított évszázadok. Hosszú volt az út, amíg a kővel feltámasztott bot-emelőtől eljutottunk a toronydaruig, úszó fatörzsektől az atomhajtású hajóig, és ne gondoljuk, hogy ezt az utat csak technikai téren futottuk meg. Ez az út grafikon pontossággal kimutatható az ember valláserkölcsei életében is.

Vallásos életünk mai szintjén felfogásunk nem egyeztethető össze az ókori ember vallásos világnézetével. Nem osztjuk velük a pesszimizista felfogást: Isten akarja, hogy eddig és ne tovább!

Isten nem szabott örök, leküzdhetetlen korlátokat az emberek elé. Ő azért adott az embernek oly nagyszerű képességeket, ruházta fel értelemmel, szabad akarattal, a tehetségek hosszú sorával, hogy a lelkiismeret felügyelete alatt azokat kamatoztassa, amíg el nem éri a jézusi eszményt: legyenek tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok is tökéletes!

Ez a felhívás a legsajátosabban fejezi ki a bennünk levő isteni szikra lényegét, amely örök vágyként emel a jobb, az igazabb, a szebb felé! Ez a legszentebb földi hivatás: tornyot rakni a tökéletesség felé: az ember művelheti is ezt a célkitűzést, ha meg nem ismétlődik életünkben a bábeli történet. Mert mi állította meg a torony építését? Az emberek jókedvvel, hangyaszorgalommal rakták a falat. Fűtötte őket a vágy: magasba jutni, Istenhez közel, olyanná válni, mint Ő. Koppant a kalapács, ragasztott a szurok, fogyott a távolság föld és ég között. Így tartott ez sokáig, amíg meg nem zavarta a lázas igyekezetet valami. Mi lehetett az? A legenda szerint Isten zavarta össze a nyelveket, s így állította meg a munka mentét. Kinöve a legendák világából, mi hisszük, Isten nem azért teremtett, hogy csak legyünk és tengessük életünket máról holnapra. Isten embert akart, munkatársakat, öntudattal bíró ér-

telmes lényeket, akik továbbfolytatják a teremtés munkáját. Lelket lehelt beléjük szüntelenül tökéletesedni. S ha ez így van, akkor nem gátolhatta meg az építőket sem alkotó munkájukban. Mi történt mégis, mit jelent ez: összezavarodtak a nyelvek?

Képzeljük el, hogy egyetértéssel dolgoztak. Mindenki ismerte a feladatát, s a cél érdekében el is végezte azt. Igen ám, de milyen az ember természete? Szeret kiválni a közösségből; különböznek vágyai, elképzelései. Lehet, hogy az egyik csak irányítani akart, kizárva mások véleményét. A másik talán az ablakokat, kötéseket másként tervezte; a harmadik kifogásolta a téglá minőségét; a negyedik beleunt a szurokhorlásba, s mivel nem találtak közös nevezőt, megbomlott az összhang, amely minden haladás nélkülözhetetlen kelléke. Szóból szó lett, kifogásból harag, gyűlölet, ökölremenés, így pedig közösen dolgozni többé nem lehetett. A nyelvek összezavarodása tehát az akarat összezavarodását jelképezi. Nem érthették meg egymást, mert senki sem engedett a maga vélt igazságából.

Bábel tornya, az örök emberi vágy: elszakadni a földtől és emelkedni a magasságok felé, de örök figyelmeztetés is életünkben: szárnyalni csak közös erőfeszítéssel, egyetértéssel lehet.

Egyetértés: milyen szemléletesen fejezi ki ezt a La Fontaine állatmeséje.

A tó partján tömött zsákokat talál a csuka, a béka meg a rák. Nosza nekifeküsznek hamar, hogy a zsákmányt jó helyre dugják, de mivel hárman háromfelé húzták, erőlködésük sikertelen maradt.

Bábel tornya legendája is arra int és tanít, hogy egy irányba hasanak az erők, egyetértés vezesse az akaratot, mert csak így koronázhatja siker a munkát.

Egyetértés kell a családban is, szülő és gyermek, testvér és testvér között. Milyen szívet boldogító látvány, amikor a zsolttáríró szavai szerint az atyfiak békességben együtt lakoznak; milyen Istennek és embernek tetsző élet az, amelyben közösen hordozzák a terheket és fájdalmakat, ahol megosztják a mosolyt, az örömet s ahol mint imádság, úgy zsong a kedves szó: édesapám, édesanyám vagy fiam, lányom. Ahol ez hiányzik, ahonnan elúzik az egyetértés szellemét, ott nincs más, mint Absolon, aki fegyvert fog apja ellen; Jákob, ki becsapja Ézsaut; Kain, akire testvér vére kiált.

Az egyetértés szükséges a nagyobb családban, az egyházközségben is. Tűnjön el életünkből a széthúzás és pártoskodás, a gánckodás és ártani akarás.

És nem utolsósorban egyetértés kell a világon.

Egy kérdés, egy lelkeket remegtető kérdés foglalkoztatja évtizedek óta a közvéleményt. Ez a nukleáris erők hatalma. A tökéletesedés felé vezető utunkon *mi* hoztuk létre, mi állítottuk szolgálatba, s milyen üdvös dolog is ez. De nehogy, mint Bábel esetében, összecsapjanak az akaratok, nehogy megzavarva a szeretet, békesség nyelvét, ne értsék meg egymást az emberek, mert akkor megszakad a felfelé ívelő pálya, s romokká válhatnak nagyszerű alkotásaink.

Egy nyelv van a világon, amit mindenki megért, s ez az értelemmel párosuló szeretet, békesség és jóakarát nyelve. Műveljük, gyakoroljuk ezt a kisebb és nagyobb közösségekben, hogy így mi is hozzájárulhassunk a haladáshoz.

KERESZTES SÁNDOR

HÍVJ SEGÍTSÉGUL ENGEM

Zsolt 50, 15

Állomás. A vonat befutott, nagy a tolongás, sok az utas, a legtöbbnek nagy a csomagja... Utasunk már felszállt, helyét megtalálta, csomagját feltette, már ki is lépett a folyosóra, lehúzta az ablakot, most kihajolt — arca pírban ég, lélegzete zilál, szeme csillog, — izgalomtól — meghatódottságtól — vágytól egyaránt... Arra néz, aki ott áll az ablak alatt a peronon.

Ki az, aki felszállt a vonatra? Fiaid, aki katonának megy, lányod, aki bejutott egy iskolába, s most elmegy messze, egy nagy városba, — gyermeked, aki megkapta kinevezését s most útra kel munkahelye felé... És ki az, aki ott áll a vonatablak alatt? Te vagy az, az útra kelő gyermek édesapja, édesanyja... És mit mondasz te, aki ott állsz a peronon? Ezt: édes gyermekem, aztán írd, minden héten írd! Valamire szükséged van, azonnal értesíts! Ha valami bántódás ér, közöld! — Azonnal megyek! Hívj segítségül engem, hiszen tudod, hogy mennyire szeretlek! Minden erőmmel, tehetséggemmel segítségemre voltam eddig is s leszek ezután is, csak te ember légy, csak te boldog légy! Bizzál bennem!

A mozdony füttyent, a szerelvény meglódul, s csak most tűnik fel, a vonatra ez van felírva: 1974! Csak most ismerem fel annak könnyes szeme tükrében, aki a peronon, az ablakom alatt áll, hogy az utas én vagyok. Az pedig, aki ott áll és marad: az Isten, édes Atyám!

Az esztendő első vasárnapján lássátok ezt a képet! Éljétek bele magatokat ebbe, hiszen az élmény ismerős, nem elvont, általános. 1974-be belefut életvonalunk. Gyermeked vagyunk mind, Isten gyermekei, s az 1974-es vonaton útra kelünk a gondviselés által meghatározott hivatásunk és rendeltetésünk medrében céljaink felé: szolgálni, mint a katona, tanulni, mint a diák, dolgozni, mint a munkás. Atyánk, az Isten ott van az állomáson. Ő marad. Csak mi utazunk, az idő gyermekei... Ő idő felett áll, Ő tér felett lebeg, hogy ott legyen mindenben, mindenkor, mindenütt. Ez egyedül az övé, az Atyáé. Mérhetetlen szíve tökéletes szeretettel, aggodalommal teli: Gyermekem, 1974 vonatán utazó édes magzatom! Csomagodat jól megraktam, sok minden van benne! Írd! Tarsd fenn állandóan velem a kapcsolatot! Valamire szükséged van, értesíts! Ha valami bántódás ér, közöld! Azonnal ott vagyok! Hívj segítségül engem, hiszen tudod, hogy mennyire szeretlek... Minden erőmmel

mel, tehetséggel segítségedre voltam eddig is s leszek ezután is, csak te ember légy, csak te boldog légy! Bízzál bennem!

Robog a vonat, '74 vonata... Ma január hatodikát írjuk. Kattognak a kerekek, ráununk a tájra. Olvad a hó. Alszik a természet. Ködben jön a korai est. Milyen jó, hogy még nem gyűjtják fel a villanyokat! Befelé tekintünk... Azt látjuk, aki az imént búcsút intett... Mit is mondott?

Hívj segítségül engem... bízzál bennem! Igen, — segítségre minden bizonnyal szükségem lesz... Még Jézusnak is volt, aki tizenkét tanítványt állított maga mellé segítségül. Igen, segítségre szükségem lesz 1974-ben is, hiszen én olyan kis, gyöngé ember vagyok...

A vonat robog... A villanyfény még mindig nem gyúlt ki... Befelé nézek '74 vonatán... Látom Atyámat az állomáson... Ezt mondotta: Hívj segítségül engem a nyomorúság idején! Ó, édes Atyám! — milyen jó vagy Te, milyen tökéletes szülő vagy te! Milyen bölcs vagy. Hogy tudod, hogy amikor jól megy sorom, elfelejtelek! Eszembe se jutsz, — vagy csak úgy futólag... Te — fájó szívvel bár —, de megelégszel akkor is, ha bajomban, nyomorúságomban kereslek Téged, — ha csak akkor írok, ha baj van! Hála Néked, Isten, hála! Én, gyarló gyermeked, áldalak! És bízom Benned! Téged hívlak segítségül, egyedül Téged!

Mert nem tudom, hova visz a vonat, '74 vonata! Ki ismerné közülünk, utasok közül a holnapot? Ez a vonat nem meghatározott sínpáron robog. A következő állomást sem tudjuk... Csak azt tudjuk, hogy jön „víg öröm“ és jön „nyomorúság“ is... És én Téged hívlak segítségül...

Kiszaladt a vonat már rég az állomásról. Rajta ülsz. Felhúztad az ablakot. Beültél a helyedre. Most egy kilométerkő mellett robog el a vonat. Rápillantasz — ez van ráírva: január 6. Alkonyodik. Még nem ég az év fénye, vakító ivlámpája... Merülj el gondolataidban, fürödj lelked égi tavában... Lásd az arcot, ki az imént még ott állt vagonod ablaka alatt. Mit mondott? Írj, — gondolj rám, — ne feledd, — én szeretlek téged, — én annyi mindent raktam csomagodba az útra!... Bízzál énbennem, szeress engem, ha valami bántódás ér, közöld, „hívj segítségül engem a nyomorúság idején, és én megszabadítalak téged és te dicsőítesz engem...“

És te dicsőítesz engem... Ó, bár lenne tiéd ez az atyai segítség, bár éreznéd meg, tapasztalnád meg, hogy neked ez mennyire kell, s elnyervén azt, nyomában lenne egész esztendőben lelked boldog dala: hálaadó dicshimnusz a jó Istennek, örök Atyánknak. Ámen.

MÁJAY ENDRE

EGYHÁZI ÉLET

Egyházi Képviseelő Tanács november 22-én tartotta meg utolsó évnegyedi rendes ülését dr. Kovács Lajos püspök elnöklete alatt. A Tanács tárgysorozatán egyházközségi, egyházköri és egyetemes egyházi folyó ügyek, valamint a f. é. főtanácsi ülés előkészítése szerepelt. E. K. Tanács a Missziói Bizottság javaslatára elhatározta az Énekeskönyv újból való kiadását.

Egyházi Főtanács december 2-án tartotta ez évben második rendes ülését. Az ülést Kolcsár Sándor közügyigazgató imája és dr. Barabássy László elnöklő főgondnok megnyitó beszéde vezette be. Ezután a Főtanács üdvözlő táviratot intézett az Állam, Vallásügyi Hivatal, valamint az Országos Békevédelmi Bizottság vezetőségéhez.

A Főtanács tárgysorozatán a püspöki, E. K. Tanácsi és Nyugdíjpénztári jelentések szerepeltek, melyek részletesen beszámoltak Egyházunk 1972—73. évi életéről és tevékenységéről. A jelentésekhez hozzászóló tanácsosok észrevételeket és javaslatokat tettek az előterjesztett jelentésekkel kapcsolatban, melyeket a Főtanács egyhangúlag elfogadott.

Főtanács tiszteletbeli címet adományozott az egyházkörök által javasolt atyánkfiaiak hűséggel végzett szolgálatuk elismeréseként. A választások során a Főtanácsban, az E. K. Tanácsban és az egyes bizottságokban időközben megüresedett helyek nyertek betöltést.

A Főtanács tudomásul vette az egyházi beszéd írásra kihirdetett pályázat eredményét, a pályadíjakat kiosztotta, és új pályázat kihirdetésére utasította az E. K. Tanácsot.

Főtanács végül határozatot hozott a háromszéki egyházkör nevének „sepsiszentgyörgyi“-re való változtatására.

A főtanácsi istentiszteleten a lelkészi szolgálatot Benczédi Ferenc külküllődombói lelkész, az énekvezéri teendőket pedig Péterfy Gyula ny. zenetanár végezte.

Lelkészi értekezlet. A III. évnegyedi tájékoztató és teológiai értekezleteket az egyházkörökben augusztus-szeptember hónapban tartották. A közérdekű lelkészi értekezlet tárgya volt: Országunk történelmi mű-

emlékei, megismerésük fontossága, az Állam és az Egyház gondoskodása: megőrzésükre és értékeik kiemelésére. A teológiai értekezlet a Protestáns teológia a 20. században c. témával foglalkozott.

Az utolsó évnegyedi lelkészi értekezletek november hónapban tartottak meg. Tárgya: Románia Szocialista Köztársaság külpolitikája; A protestáns teológia a 20. században (6. r.) és a Misszió Bizottság jelentése az Egyház 1972. évi szolgálatáról.

Lelkésznevelés. A Protestáns Teológiai Intézet I. évfolyamára a felvételi vizsgákat szeptember 11—15. napjaiban tartották. A vizsga eredménye alapján öt unitárius hallgatót vettek fel.

Tanévnyitó istentisztelet szeptember 30-án volt, melyen a szószéki szolgálatot püspök afia végezte.

Szeptember 25-én szakvizsgát tettek és gyakorló segédlelkészi szolgálatra képesítést nyertek: Fodor György, Forró Tamás és Kiss Mihály.

December 12-én lelkészképesítő vizsgát tettek Nyitrai Levente komjátszegi és Fazakas Dénes firtosmartonosi gyakorló segédlelkészek.

Egyházköri közgyűlések

1. *A Székelykeresztúr-Udvarhelyi egyházkör* augusztus 5-én a homoródalmási egyházközségben tartotta évi rendes közgyűlését.

A közgyűlést Gellérd Imre közügyigazgató imája után Lőrinczi Lajos felügyelő gondnok nyitotta meg.

Ifjú Báró József esperes jelentése képezte a közgyűlés kiemelkedő tárgysorozati pontját. A gazdag jelentés mögött esperes afiának mint új tisztségviselőnek lelkiismeretes munkája és sok törődése húzódik meg, mely mindenütt az építést és a fejlődést szolgálta. Egyházunk legnagyobb egyházköre bizonyosságát adta 1972-ben, hogy mind a valláserkölcsös élet, mind az áldozatkészség terén hűségesen sáfárkodott.

A közgyűlés alkalmával tartott istentiszteleten Keresztes Sándor csehétfalvi lelkész prédikált, az énekesvezéri szolgálatot Péterffy Gyula ny. zenetanár végezte.

A közgyűlésen az egyházi főhatóság részéről jelen voltak dr. Kovács Lajos püspök és dr. Mikó Imre főgondnok afiai.

A közgyűlés Egyed Albert felügyelő gondnok záróbeszédével ért véget.

A Maros-Küküllői egyházkör augusztus 19-én a szabédi egyházközségben gyűlt egybe, hogy a rendes évi közgyűlés keretében számot adjon egyévi munkájáról.

A közgyűlést Fekete József felügyelő gondnok nyitotta meg, ezután Benczédi Ferenc lelkész imádkozott.

A közgyűlés tárgysorozatából kiemelkedett az esperes évi jelentése. Kolcsár Sándor esperes több éves gyakorlattal és gazdag tapasztalattal úgy állította össze jelentését, hogy nemcsak dicsérte az eredményeket, de feltárta és számon kérte a hiányosságokat is s így a közgyűlés megállapítása szerint híven tükrözte az egyházközségben végzett munkát.

A másik fontos tárgysorozati pont a köri közügyigazgató és egy világi főtanácsi képviselő megválasztása volt. Az elsőre Benczédi Ferenc küküllődombói lelkészt, míg az utóbbira Farkas Domokost választották meg.

A közgyűlés alkalmával tartott istentiszteleten a lelkészi szolgálatot Veszelovszki Iván gyak. segédlelkész végezte, míg az énekvezéri teendőket a kijelölt énekvezér helyett Török Elek lelkész látta el.

A közgyűlésen az egyházi főhatóságot dr. Erdő János főjegyző, dr. Gyarmathy Árpád ellenőr és Tana Ferenc főszámvevő képviselték.

A *Háromszéki* egyházkör évi rendes közgyűlését augusztus 19-én tartotta a fogarasi egyházközségben.

Nemes Dénes közügyigazgató imája után Végh Imre felügyelő gondnok nyitotta meg a közgyűlés munkálatait.

A tárgysorozat kiemelkedő pontja az új esperes, Kökösi Kálmán évi jelentése volt. A beszámoló valóságnak megfelelő képet adott az egyházkör életéről. Kiemelendő, hogy az eddigi gyakorlattól eltérően külön fejezetben tárgyalta az egyházi épületeket, amelyek állapota az egyes gyülekezetek áldozatkészségére és az egyház iránti ragaszkodására is fényt vet.

A tárgysorozat fontos részét képezte a megüresedett jegyzői állás betöltése, melyre a közgyűlés Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkészt választotta meg.

A közgyűlési istentiszteleten a szószéki szolgálatot Török Áron lelkész, míg az énekvezéri szolgálatot Májay Endréné brassói énekvezér végezte.

A közgyűlés munkálatait Jánosi Károly felügyelő gondnok zárta be.

Az egyházi főhatóságot Ürmösy Gyula tb. esperes, nyugdíjpénztári könyvelő képviselte.

Végh Imre felügyelő gondnok a háromszéki egyházkör augusztus 19-i közgyűlését megnyitó beszédében ezeket mondotta: „Legyen hála és köszönet a mi egyetlen Istenünknek, hogy gondviselő atyai szeretetével meg engedte érnünk, hogy közel egy esztendő leforgása után mi, Isten országának, mezejének egyházi és világi munkásai, lelkészek, énekvezérek, gondnokok és egyházközségi kiküldöttek ismét egybe gyűlhettünk, hogy felmérjük egyházkörünk egyházközségeinek 1972. évi evangéliumi magvetését, számba vegyük ez áldott magvetésnek aratását-eredményét lelki-szellemi és anyagi síkon egyaránt s tervet készítsünk a jövőre, mely felé bizalommal nézünk.

En a földi életnek egy egyszerű, szürke, hétköznapi vándora vagyok csupán. Nem adatott meg számomra, hogy magasabb teológiai és bölcséleti tudományokat elsajátítsak, mert zsenge ifjúságomtól fogva osztályrészem nem volt más, mint az örökös munka. Munka, melyben örömet és megnyugvásomat leltem, mert unitárius hitem és szent meggyőződésem azt mondotta nekem: ez a te Istentől kapott megbízatásod és hivatásod, s te azt lelkiismerettel, becsületesen betöltsd!

Hiszem és vallom, hogy a nagy világegyetemben, melynek egyedüli ura, fenntartója és irányítója az Isten, aki mindeneget teremtett, fenn-

tart és igazgat, minden teremtménynek megvan a maga Istentől kapott célja és hivatása. Csillagok ragyognak az égen, a nap éltető fényt és meleget sugároz a földre, a földön füvek sarjadnak, virágok illatoznak, madarak dalolnak, fák gyümölcsöt hoznak, méhek nektárt-virágport gyűjtenek, állatok szaporodnak, függetlenül attól, hogy veszi-e vagy sem hasznát valaki azoknak. Mindez nem más, mint a hivatás betöltése. Mennyivel inkább hivatása van, hivatása kell hogy legyen az embernek, mint Isten gyermekének és munkatársának, aki Isten képére és hasonlatosságára teremtett! Istennek lényege: a szeretet, tulajdonsága, hogy tökéletes! Ezért mondja Jézus, a mi eszményképünk a hegyibeszéd befejező részében a tanítványok kötelességére és hivatására célozva: »I.egyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes.«

De vajon mit jelent ez a jézusi felhívás, figyelmeztetés nekünk, késői tanítványai számára? — Jelenti azt a céltudatos törekvést, hogy az állati élet minden maradványát: a haragot, bosszút, gyűlöletet, irigységet, kapzsiságot, önzést és felelőtlenséget önmagunkból kiirtsuk. Ezt így is nevezhetjük: embernemesítés. Az embernemesítés eredménye egyéni szempontból az istenfiúság, közösségi szempontból az Isten országa.

Mi unitáriusok hiszünk az ember jóra való képességében, és éppen ezért az istenfiúság és Isten országa nagyszerű eszméjét itt a földi életben akarjuk megélni, a szeretet kettős parancsolatával: szeretni az Istent teljes szívünkkel, teljes lelkünkkel és minden erőnkkel, és szeretni felebarátainkat fajra, színre s felekezetre való tekintet nélkül, úgy, mint önmagunkat. Hiszem és vallom, hogy a szeretet az egyetlen út, mely Isten országává szépíti az életet, s Isten gyermekévé, öntudatos és felelősségteljes lényévé nemesíti az embert.

Egyetemes unitárius egyházunknak s annak keretein belül minden egyes unitárius egyházközségnek az a célja, hogy a jézusi evangélium fényével a tökéletesedés felé vágyódó és haladó hívő embert útjában segítse és irányítsa. Ez pedig nem más, mint áldott lelki magvetés egyházunk javára, népünk boldogítására, szeretett hazánk, Románia Szocialista Köztársaság békés, fejlődő jelenének és boldog jövőjének szolgálatára, az egy Isten örök dicsőségére.“

Kolozs-Tordai egyházkör augusztus 26-án a bethlenszentmiklósi egyházközségben tartotta évi rendes közgyűlését.

A közgyűlés ünnepi hangulatban kezdődött, mert már előző napon az egyházközségek lelkészei és képviselői együtt ünnepeltek a vendéglátókkal megjavított templomuk és újonnan épített gyülekezeti termük átadásánál.

A közgyűlést Ajtay János felügyelő gondnokhelyettes, a kolozsvári egyházközség képviselője nyitotta meg, majd Sándor Bálint közügyigazgató mondott imát.

A közgyűlés középpontjában az esperes évi jelentése állott. Benedek Sándor esperes első évi munkájáról az új tisztségviselő lelkesedésével, de a hivatását élő lelkész tapasztalatával és széles látókörével adott számot. A jelentés, a hozzászólók szerint is, hű tükre volt az egyházkör, minden egyes egyházközség 1972. évi munkájának. A közgyűlési isten-

tiszteleten prédikált Benedek Ágoston aiudi lelkész, az énekvezéri szolgálatot Pálffy Dénes várfalvi énekvezér vezette.

A közgyűlésen az Egyházi Főhatóságot dr. Mikó Imre főgondnok képviselte.

Teológiai konferencia Szebenben

Hazánkban működő teológiai intézetek (ortodox, protestáns, katolikus) évente háromszor — előre megállapított témákról — ökumenikus eszmecserét folytatnak immár tíz esztendeje. Ennek a tíz évnek gazdag anyagát most gyűjtik össze, és a tervek szerint kötetben is megjelenetik. Beszédes példája lesz ez a kiadvány annak a gyakorlati ökumenikus gondolkodásnak, amely a hazánkban működő egyházakat meghatározza.

1973 év utolsó teológia-közi értekezletét november 29-én tartották a szebeni Ortodox Egyetemi fokú Teológiai Intézetben. Három teológiai kérdés került megbeszélésre, — három intézetből származó tanár referátuma alapján. „A megváltás művének társadalmi vonatkozásai“ témát Dumitru Radu bukaresti tanár, „A szociális apostolátus értelme“ témát Ilie Moldovan segesvári ortodox lelkész, doktorjelölt dolgozta fel. A harmadik tézis előadója Gálffy Zoltán kolozsvári tanár volt. Címe: „A keresztény élet közösségi jellege.“

A megbeszéléseken sorra elnökölt a szebeni és a kolozsvári intézet rektora, — majd Antonie ortodox püspök foglalta össze a referátumok és hozzászólások lényegét.

Az első kérdéssel kapcsolatosan megállapítást nyert, hogy mindaz, amit Jézus tanításában ajándékképpen kapott az ember, — az MINDENKIÉ. A kereszténység társadalmi állásfoglalásának alapprincipiuma nem lehet más, minthogy „nincs görög és nincs zsidó, nincs férfi és nincs nő...“ A lelki ajándékok mindenkié.

A második téma és a vele kapcsolatos megállapítások meghatározták a „szociális apostolátus“ fogalmának lényegét. Ezt a kifejezést választotta művei összefoglaló címéül Justinian pátriárka. Ezzel azt akarta kifejezni, hogy a múltban nemegyszer „fertőződött“ misszió fogalma helyett a kereszténységnek vállalnia kell egy olyan küldetést (apostolátust), — amely a másik ember felé tekint, amelynek szociális jellege van.

A harmadik témát — melyet Protestáns Intézetünk egyik tanára készített elő — az a szempont határozta meg, hogy a keresztény magatartásnak el kell határolnia magát az idealizmus elkülönülő, egocentrikus magatartásától. Keresztény életünk csak a közösségben bontakozhat ki, az egyházban és a társadalomban.

Egyházi beszéd-pályázat eredménye. Az 1352-1972. E. K. T. sz. alatt kihirdetett pályázatra 22 egyházi beszéd érkezett be. A pályamunkák elbírálására kiküldött bizottság jegyzőkönyve alapján 100—100 lej szorgalomdíjban részesült a következő jeligével ellátott négy beszéd:

1) „Szeress és tégy, amint akarsz“, szerzője Gellérd Imre, homoród-szentmártoni lelkész, 2) „Kövessetek engem“, szerzője Zoltán Sándor ny. lelkész, 3) „Morzs“, szerzője Csongvay Attila, szentgericei lelkész, 4) „A munka öröme és szépsége“, szerzője Fazakas Ferenc tordai lelkész.

Dicséretben részesült a következő jeligés 5 egyházi beszéd: 1) „Békesség nektek“, szerzője Zoltán Sándor ny. lelkész, 2) „Az aratnivaló sok, a munkás kevés“, szerzője Nyitrai Levente, komjátszegi gyakorló segédlelkész, 3) „Rejtett kincsek“, szerzője Gellérd Imre, 4) „Emlékezzetek meg hitrokonainkról“, szerzője id. Báró József városfalvi lelkész, 5) „Mindennél jobban“, szerzője Sándor Bálint torockószentgyörgyi lelkész. Az eredmény kihirdetésére és a díjak kiosztására a december 2-án tartott Főtanácson került sor.

Személyi változások

Nyugalomba vonultak: Csongvai Csép Lajos nyárádszentlászlói lelkész augusztus 1-én, 45 évi szolgálat után. A Teológiai Akadémiát 1928. június 25-én végezte el. Mint segédlelkész 1928. augusztus 1-től 1932. június 14-ig a nagyajtai, Fogaras—Szebeni és brassói egyházközségekben, 1932. június 15-től pedig a nyárádszentlászlói egyházközségben szolgált rendes lelkészi minőségben. Lukács Sándor dicsőszentmártoni lelkész szeptember 1-én 45 évi szolgálat után. A Teológiai Akadémiát 1926. június 26-án végezte el. Ezt követően az amerikai Meadville Theological School-ban folytatta tanulmányait 1928. november 1-ig. Hazatérése után 1928. december 23-tól mint püspöki titkár, majd helyettes lelkészként szolgált Vargyason. 1930. szeptember 26-tól 1938. augusztus 13-ig a ravai és 1938. augusztus 14-től pedig a dicsőszentmártoni egyházközségben működött mint rendes lelkész.

Kinevezések

Meghívás alapján: Jakab Dénes homoródjánosfalvi lelkész augusztus 1-i hatállyal kinevezést nyert a szentábrahámi egyházközségbe; Kovács István a bözödi egyházközségbe rendes lelkészi minőségben szeptember 1-től, Kiss Károly a baróti egyházközségbe rendes lelkészi minőségben november 1-től és Fazakas Endre a dicsőszentmártoni egyházközségbe rendes lelkészi minőségben december 1-i hatállyal.

Szeptember 1-i hatállyal gyakorló segédlelkészi kinevezést kaptak: Adorján Levente a ravai, Biró Gyula a csokfalvi, Fekete Attila firtosváraljai és Vass Mózes a homoródújfalvi egyházközségbe. November 1-i hatállyal: Veszelovszky Iván a szentháromság-kisadorjáni, Fodor György a nyárádszentlászlói, Forró Tamás a marosvásárhelyi és Kiss Mihály a székelykáli egyházközségbe. Egyházi érdekből december 1-i hatállyal áthelyezést nyert: Kiss Mihály az időközben megüresedett nyárádszentlászlói, Veszelovszky Iván a székelykáli és Fodor György a petrozsényi egyházközségbe.

Ideiglenes énekvezéri megbízást kapott Nagy István a bölöni egyházközségbe november 1-i hatállyal.

Pályázathirdetés egyházi beszéd írásra

I. Egyházi beszéd irandó:

a) Rendes vasárnapi istentiszteletre a következő textusra: „Mert ti szabaságra hívatatok, atyámfiai; csakhogy a szabadság ürtügy ne legyen a testnek, sőt szeretettel szolgáljatok egymásnak“ (Gal 5, 13).

b) Ünnepi istentiszteletre.

1. Karácsony. Textus: „Menjünk el mind Betlehemig és lássuk meg e dolgot, amelyet az Úr megjelentetett nekünk. Elmenének azért sietéssel...“ (Lk 2:15b—16a).

2. Húsvét. Textus: „...aki az Isten akaratát cselekszi, megmarad örökké“ (1 Ján 2, 17b).

3. Pünkösöd. Textus: „A lélek az, ami megelevenít...“ (Ján 6, 63a).

II. Szertartási beszéd irandó, szabadon választott textusra, a következő alkalmakra:

a) Keresztelés

b) Esketés

c) Úrvacsoraosztás:

1. Karácsony

2. Húsvét

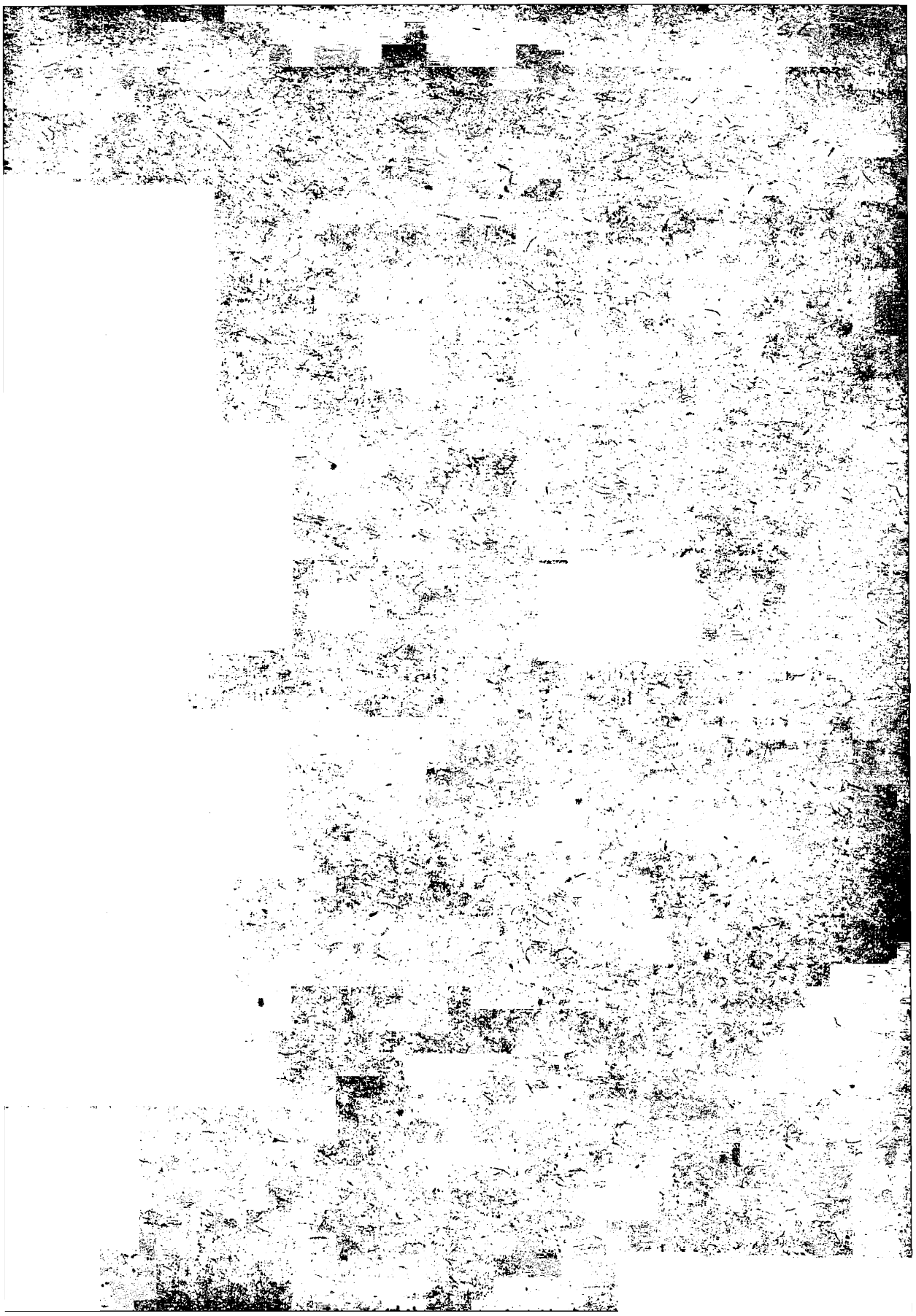
3. Pünkösöd

4. Őszi hálaadás

A pályadíj az I. a—b pont alatt felsorolt 4 (négy) kategóriában egyházi beszédként 200. — lej; a II. a—c pont alatti 6 (hat) kategóriában beszédenként 100. — lej.

Pályázhatnak lelkészek, segédlelkészek, lelkészi oklevéllel bíró egyházi alkalmazottak, teológiai tanárok és nyugalmazott lelkészek.

A pályamunka, jeligével ellátva, 1974. június 30-ig küldendő be az E. K. Tanács címére.

HÍREK

Lelkész-kibúcsúzó ünnepélyek

Jakab Dénes homoródújfalvi lelkész július 22-én, 13 évi szolgálat után búcsúzott ki egyházközségéből.

Csongvay Csépp Lajos nyárádszentlászlói lelkész július 29-én tartott istentisztelet keretében 45 évi szolgálat után búcsúzott el gyülekezetétől és lelkésztársaitól.

Lukács Sándor dicsőszentmártoni lelkész szeptember 23-án, 45 évi szolgálat után tartotta kibúcsúzó istentiszteletét, melyen a gyülekezet tagjain kívül lelkésztársai, valamint az ortodox, katolikus és református egyházközségek lelkészei vettek részt.

A kibúcsúzó ünnepélyek szeretetvendégséggel értek véget.

Lelkész-beiktató ünnepély. A szentábrahámi egyházközség július 29-én tartotta Jakab Dénes lelkész beiktatóját. Az ünnepélyen részt vett dr. Kovács Lajos püspök. A lelkészi kinevezést Máthé Sándor körü jegyző olvasta fel. Jakab Dénes 4 Móz 10, 30 alapján tartotta meg beköszöntő prédikációját. Ezt követte dr. Kovács Lajos püspök és ifj. Báró József esperes beiktató beszéde.

Az ünnepély keretében dr. Kovács Lajos püspököt az egyházkör nevében köszöntötte ifj. Báró József esperes és Lőrinczi Lajos felügyelő gondnok, az egyházközség részéről Lőrinczi Anna Mária, valamint Vajda Domokos csekefalvi református lelkész. A beiktató lelkészt az egyházközség nevében Balogh Dénes, Ercsei Istvánné és Papp Erzsébet, az egyházköri lelkészek részéről Máthé Sándor és Péter József, a reformátusok nevében pedig Vajda Domokos üdvözölték. Végül Lukácsi Mózes beszólgáló lelkész köszöntötte és adta át az egyházközséget az új lelkésznek. A beiktató ünnepélyt szeretetvendégség követte.

A bözödi egyházközség 11-én tartotta meg Kovács István véglegesen kinevezett lelkésze beiktató ünnepélyét. Az istentisztelet keretében Csongvay Attila egyházköri jegyző olvasta fel a kinevezési iratot, ezt követően Kovács István lelkész Luk 4, 19 versei alapján tartotta meg beköszöntő prédikációját. A beiktató beszédet dr. Kovács Lajos püspök

mondotta. Az egyházkör részéről Kolcsár Sándor esperes végezte a beiktatást. Az ünnepélyen jelen voltak: dr. Barabássy László főgondnok, dr. Fekete József és Patakfalvi Béla köri fű. gondnokok.

A dicsőszentmártoni egyházközség december 16-án iktatta be hivatalába Fazakas Endre lelkészt. A kinevezési iratot Benczédi Ferenc közügyigazgató olvasta fel, ezután Fazakas Endre lelkész tartotta meg beköszöntő prédikációját Mt 5, 23 alapján. A beiktató beszédet dr. Kovács Lajos püspök tartotta. Az egyházkör részéről a beiktatást Kolcsár Sándor esperes végezte. A beiktató ünnepélyen jelen voltak: dr. Barabássy László főgondnok, dr. Fekete József és Patakfalvi Béla köri fű. gondnokok, dr. Erdő János főjegyző, Tana Ferenc főszámvevő.

Az Ortodox Egyház augusztus 26-án iktatta be hivatalába dr. Vi-sarion Aștileanu aradi püspököt, szeptember 2-án Emilian Birdaș-Rășinăreanu szebeni püspöki vikáriust, valamint szeptember 9-én Teofil Herineanu kolozsvári érseket és Justinian Chira Maramureșeanu püspöki vikáriust. A beiktató ünnepélyeken Egyházunk képviselőiben dr. Erdő János főjegyző és Szabó Árpád lelkész-teol. tanár vettek részt.

Az amerikai unitárius univerzalista egyház évi közgyűlése a következő négy éves ciklusára egyhangúan az eddigi elnököt, dr. Robert Nelson West afiát választotta meg.

H. Lismar Short, az angliai Manchester College Oxford teológiai intézet dékánját, egyháztörténész professzort tudományos érdemeinek elismerésül a chicagói egyetemhez tartozó unitárius teológiai fakultás tiszteletbeli doktori címmel tüntette ki. Az oklevelet dr. Malcolm R. Sutherland nyújtotta át július 3-án, a Manchester College évzáró ünnepélyén.

Az IARF védnöksége alatt dr. Dana McLean Greeley kezdeményezésére augusztus hónapban unitárius teológiai konferenciát rendeztek a nigériai Lagosban. A konferencián afrikai részről nigériai és ghanai unitáriusok vettek részt.

Az Egyházak Világtanácsa ez év augusztusában ünnepelte fennállásának 25 éves jubileumát. Az Egyházak Világtanácsa a Hit és Egyházszervezet, valamint az Élet és Munka szervezet egyesüléséből 1947-ben alakult meg.

Barr Margaret angol unitárius lelkész 75 éves korában, augusztus 11-én elhunyt az újdélhi-i kórházban. Az Istenben és emberben való hite vezette Indiába, ahol a Khasi Hills (Assam állam) bennszülött unitáriusai között mint tanító és lelkész 37 évig szolgált. Az indiai nép barátjaként tisztelték és becsülték.

HALOTTAINK

Id. Fekete Domokos unitárius költő, oklándi keblitanácsos, július 17-én, 66 éves korában elhunyt. Az oklándi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Péter Ödön ravai lelkész július 27-én, 55 éves korában meghalt. Homoródjánosfalván született 1919. IV. 17-én. A Teológiai Akadémiát 1945. X. 18-án végezte el. Gyakorló segédlelkézi szolgálatát Bordoson végezte. Rendes lelkézi minőségben a bözödújfalvi (1945. XII. 1—1949. VII. 1.) és a ravai egyházközségben szolgált. Az erdőszentgyörgyi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Kiss Sándor ny. lelkész december 3-án, 92 éves korában elhunyt. A Teológiai Akadémiát 1906-ban végezte el. 1906—1908-ban az Unitarian College, Manchester és a Meadville Theological School Chicago unitárius teológiai intézetben tanult. 1908-tól a füzesgyarmati, kolozsi, székelyudvarhelyi, homoródjánosfalvi és kolozsvári egyházközségekben teljesített szolgálatot, 46 évi szolgálat után 1954-ben vonult nyugalomba. Teológiai irodalmi munkásságáról tanúskodnak a Keresztény Magvetőben és más egyházi lapokban megjelent tanulmányai és fordításai. December 6-án temették el a kolozsvári házsongárdi temetőbe.

Emlékük legyen áldott.

Külföldi előfizetőink figyelmébe

A Keresztény Magvető előfizetési díja egy évre 60 lej, mely összeget kérjük a ROMPRES—Filatelia, București, Calea Griviței Nr. 64—66. R. S. Románia POBOX 2001 címre befizetni. A magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlap Iroda, Budapest VII, Lövölde tér 7. sz. alatti fiókjánál fizethetnek elő; előfizetési díj egy évre 100 Ft.

KÖNYVSZEMLE

A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság levelesládája

Kriterion könyvkiadó, Bukarest 1973, 614 l.

A Kemény Zsigmond Társaság története (1876—1948) hazai magyar irodalomtörténetünk gazdag és értékes fejezete. Alakulása a Marosvásárhelyen tevékenykedő Tolnai Lajos író nevéhez fűződik. A Társaság keretében jutnak szóhoz a két világháború közötti romániai magyar irodalom kiváló egyéniségei, mint Tompa László, Berde Mária, Tamási Áron, Szentimrei Jenő, Asztalos István, Szabédi László, Brassai Viktor, Bartalis János, Dsida Jenő, Bánffy Miklós. A Levelesláda 255 levele és a függelékben található 58 dokumentum gazdag anyagot nyújt a romániai magyar irodalom történetének részletesebb megismeréséhez.

Örömmel olvassuk a Kemény Zsigmond Társaság munkatársai és tagjai között egyházunk jól ismert nagyjainak nevét, mint Brassai Sámuel, Orbán Balázs, Jakab Elek, Simén Domokos, Rédiger Géza, Tarcsafalvi Albert, Borbély István, Kelemen Lajos, Gyallay Domokos, Hal-mági János. A Társaság leveleiből Kriza János, Bölöni Farkas Sándor, Kőváry László és Balázs Ferenc művelődéstörténeti érdemeinek méltatásáról is tudomást szerezhethetünk. Külön szeretném kiemelni Balázs Ferenc nevét a Levelesládában közölt egyik levél alapján, mely új fényt vet a mészki lelkészéletének utolsó szakaszára.

A rög alatt c. munkájában írta: „1934. decemberében ágyba vert felujult, régi tüdőbetegségem, amelyet már május óta azzal akartam meggyógyítani, hogy nem vettem tudomást róla.

Aztán, hogy megadtam magam neki, tombolni kezdett rajtam di-csőségesen.

Szétzilált, elbontott mindent, amit építeni kezdtem. Először a kicsi Enikőt vitték el a háztól a tordai jó barátok. Azután a feleséget küldték el az orvosok. A család kimúlt. A falum is meghalt. Derekában vagyunk a drága télnék és semmi. Egy-két kisegítő jó lélek életet ébreszt valameddig. De aztán kihunyik a láng...

Már jó kedvvel számítottam arra a két évi pihenésre, ami ingyen, ajándéku adatott most nekem. Hát persze hogy kellett ez a pihenés! S nemcsak erőknék összeszedésére, hanem a csendesség gyümölcseinek megérlelésére, leszüretelésére is. Lám, az elmúlt öt év alatt volt-e alkalmam, hogy valami komoly írói munkával a világ elé lépjek? Pedig legalább nyolc könyvre való tervem alakult ki... Most ezek közül kettő-

három talán valóra válik. És olvashatok. Csak az első két-három hónap-
nehéz, ameddig a könyv emelése is teher. De azután!

S ha boldoggá tett ennek a szükséges változatosságnak elkövetke-
zése, amelyet a sorsszerű betegség hozott reám, kétszer akkora örömet
okozott az a váratlan helyzet, hogy a szeretet egyszerre minden oldalról
körülvett, mint az áradás.

Tordán gyűjtést indítottak abból a célból, hogy szanatóriumba küld-
hessenek. Mészki is gyűjtött. Dicsőszentmárton is gyűjtött“ (Aranyos-
széki Vidékfejlesztő kiadása, Turda, 1936, 322—323. 1.).

Ki volt, aki Dicsőszentmártonban gyűjtött? A Kemény Zsigmond
Társaság levelesládájából előkerült eddig ismeretlen levél a gyűjtési
akció vezetőjéről és támogatásáról árul el néhány nemes vonást. „Egy
jótékonsági akcióban gyakran részvevő földbirtokosnő“, Felszeghy Mar-
gitsnak Sényi Lászlóhoz, a Társaság főtitkárához írt leveléről van szó
(299. l.; a kézzel írt levél eredetije a Bolyai—Teleki dokumentációs
könyvtárban található).

„Kedves Sényi!

Dicsőszentmárton, 1935. február hó 3-án

Az a szíves és nagyon jólesett figyelme, amellyel az őszi útjában
meglátogatott (emlékezvén régi jó időről és barátságról!), adta nekem
az impulzust ezen levél megírására.

Segítségét akarom kérni, azaz nem is jól fejeztem ki magamat,
inkább mi: nők segítünk Maguknak, férfiaknak, főleg író és művész
embereknek, egy szent célú ügynek sikerre vitelében.

Bizonyára tudja, hogy ki az a Balázs Ferenc? Egy szegény unitá-
rius pap, aki lángelméjű írója a *Bejárom a kerek világot* című könyv-
nek. De azt talán még nem tudja, hogy Balázs Ferenc nagy beteg, súlyos
tüdőbajban szenved. A kolozsvári klinikán fekszik, és az orvosok sze-
rint nagyon is súlyos már a baj! — Minden megérett szívű ember se-
gítségére szükséges, hogy láncot alkotva hozzájáruljunk a gyógykezelés
költségeihez — tehetségünk szerint.

Talán megmentik az életnek, hogy értékes írásaival még gyönyör-
ködtethessen, — de ha menthetetlen is, legalább érezze, hogy szenved-
ése közben sokan vagyunk mellette. — Ő a Helikon tagja, de mivel
jelenleg egy *Rög alatt* című könyve bírálat alatt áll, sértene az írói
büszkeségét, ha az szánalomból lenne kiadásra elfogadva, és a heliko-
nisták figyelme a bírálat előtt lenne az ő szomorú sorsára irányítva. —
De nekem, a távolállónak más a véleményem, és úgy érzem, hogy Maga,
kedves Sényi, aki a halott Sipos Domokos emlékét is oly nemes szívű
kollegialitással elevenítette meg, legjobban megérti, hogy az élő és
szenvedő Balázs Ferencért is áldozni kell... akinek nincs kő a szíve
helyén! — Arra kérem, hogy bölcs belátása szerint, és a Magánál szo-
kásos finomsággal, adja tudtára br. Kemény Jánosnak, az ismerős írók-
nak, helikonistáknak ezt a szomorú dolgot!

Indítsanak akciót szenvedő írótságukért. Tordán, ahol személyesen
ismerik Balázs Ferenc varázsos lényét, már sok nemes szívű adakozó
fogott kezét ez ügyben, mert a szanatóriumi kezelés, mely hónapokig

eltarthat, napi 180 lejbe kerül. — Én is egy tordai barátnőmtől értesültem a szomorú ügyről és az ottani segítő akcióról. — Azonnal itt is beindítottuk Erzsébet húgommal a csatlakozást a segítséghez. Gyűjtőívet állítottam ki a *Bejáróm a kerek világot* című könyvre (100 lej), ezenkívül pénzadományokra kisorsoljuk Gidófalviné Vataki Etelka festőművésznő e célra ajándékozott szép festményét és a húgom kézimunkáját. — A könyvre egy ív Mikó Árpádnál is van Vásárhelyen, legyen szíves irányítsa rá azoknak figyelmét, akiknek még nincs birtokukban ez a remek modern írásmű. Ezt a könyvet általam is, de a tordai barátnőmnél is meg lehet rendelni (özv. Nagy Pálné, Turda, Str. I. Rațiu 48). Mivel én csak egy kis láncszem vagyok, szeretném, ha a nevem egészen a háttérben maradna! —

Azt hiszem, nem kell elnézést kérnem kissé hosszúra nyúlt levelemért, mert teljesen átérzi kérésem fontosságát.

Ennek reményében szívesen üdvözli:

Felszeghy Margit.“

Íme, annak a „drága télnek“ a derekán, amikor Balázs Ferenc egy pillanatra megtorpant a halál előtt, a szeretet hullámai miként terjednek Tordán, Dicsőszentmártonon Marosvásárhely felé, s mi, akiknek Balázs Ferenc élete drága, hálával gondolunk azokra, akik láncot akartak kötni, mely lényét a földi élethez kötné, vagy legalább megéreztetné vele azt, amit a haldoklónak mindig érezni kell, hogy könnyebb legyen a búcsúzás, mert látja, „hogymindenki szereti“.

Hogy meddig terjedt a szeretet hulláma, erről a könyv nem árul el semmit. Azt azonban tudjuk, hogy a Társaság anyagi gondokkal küzdött egész fennállása alatt, s hogy a Sipos Domokos sírkövére való pénz is milyen nehezen került elő.

A könyvet Marosi Ildikó rendezte sajtó alá és látta el jegyzetekkel. A bevezető tanulmányt Dávid Gyula írta.

JAKAB DÉNES

Az 1974. évi Korunk évkönyvben Dankanits Ádám *Ismeretterjesztő közírásunk forrásvidékén* címen részletesen ismerteti a Berde Áron szerkesztésében 1846 júliusától 1848 novemberéig Kolozsvárt megjelent Természetbarát című hetilapot, az első hazai magyar nyelvű ismeretterjesztő folyóiratot. A lap indításakor Berde Áron a kolozsvári unitárius kollégium fizika- és vegytanára, 1872-ben a kolozsvári egyetem első rektora lett. Arra is hivatkozik a szerző, hogy a Természetbaráttal egy időben a Bölöni Farkas Sándor kezdeményezésére már 1834-ben indult Vasárnapi Újságban, Brassai Sámuel lapjában, az első hazai magyar néplapban is folyt tudománynépszerűsítés.

„Bölöni és társai (Brassai, Berde, Kővári, hogy csak a már említetteket nevezzük meg) — úgymond — *demokratikusabb művelődési értékorientációt* hoznak magukkal, amelyben a népiskolázás, a népkönyvtár, a néplap mellett méltó helyet foglal el a tudományos és műszaki kultúra.“

Az Utunk 1974. január 11-i számában *Bölöni Farkas Sándor nyomdokain az Egyesült Státusokban* cím alatt Mikó Imre a következő közlést teszi: „Reisch Alfréd 1970-ben védte meg doktori értekezését a New York-i Columbai egyetem politikai-tudományi karán. Több mint félezer oldalas dolgozatának szó szerinti címe: „*Bölöni Farkas Sándor az amerikai demokráciáról és intézményekről írt könyvének hozzájárulása a tizenkilencedik századbeli magyar reformkor (1830—1848) politikai kibontakozásához...*“

Az amerikai kutató, aki jelenleg a Manhattan College tanára, többek között kimutatja, hogy Bölöni Farkas Sándor és Béli Ferenc a charlestowni börtönben találkozott Alexis Tocquille-el, a későbbi francia külügyminiszterrel, a *La Démocratie en Amérique* című, 1835-ben megjelent, magyarra is lefordított világhírű munka szerzőjével, és annak kísérőjével, Beaumont úrral. Maga Bölöni Farkas Sándor csak annyit ír 1834-ben megjelent, *Utazás Északamerikában* című munkájában, hogy a státusfogházban két franciaországi biztos is jelen volt, kiket a kormány a börtönviszonyok tanulmányozására küldött. Tocquille életrajzírója, G. W. Pierson viszont *Tocquille and Beaumont in America* című, 1938-ban kiadott könyvében szintén említést tesz arról, hogy a két francia Charlestownban „két erdélyi német nemes emberrel“ találkozott. Bizonyára németül beszélgettek, azért nézte őket Tocquille németeknek.

Érdeklődéssel várjuk Reisch Alfréd munkájának könyvalakban való megjelenését. Jancsó Elemér emlékének ajánlja, aki kutatásaiban irányítója volt.

Az Utunk 1974. évi évkönyve ötvenöt hazai magyar és román író emlékezését közli szülőföldjéről. Mikó Imre *Torockói lármafa*, Kormos Gyula *A forrás*, Létay Lajos *Merülő Atlantisz*, Szabó Gyula *Törött Tükör*, Farkas Árpád *A nagyszoros legendája* címen írt. Az egyes hónapok naptára mellett közölt versek sorában Szabédi László *A szabédi nagyréten*, Kriza János *Erdővidék az én hazám*, Szentiváni Mihály *Székely legény Kolozsvárt* című költeményét olvashatjuk.

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R. S. România

Anul 79

Nr. 3—4

1973

CLUJ

CUPRINSUL

Salutăm Comitetul Executiv al I.A.R.F.	124
23 August	127
Reflexiuni cu ocazia aniversării a 26-a	129

STUDII

Dr. Lajos Kovács	
Necesitatea renașterii	131
În slujirea lui Dumnezeu și al omului	137
László Lőrinczi	
Confesiunea mea de credință	148
Dr. Imre Mikó	
În cercul unitarienilor din America	158
Dr. József Ferencz	
Dezvoltarea toleranței religioase în Polonia	161
Dr. János Erdő	
Ralph Waldo Emerson	164
Árpád Szabó	
Relația profetului Ioan Botezătorul cu comunitatea de la Qumran	176
Dr. István Borbély	
Istoria crăciunului	187
Dezső Szabó	
Mormintele unitariene din cimitirul orașului Cluj	190
Károly Borbáth	
Contribuții asupra activității de ziarist și redactor ai Brassai Sámuel	203
Domokos Simén	
Parohia Unitariană din Asinip	206

269

Pál Halmágyi	
Istoria a 32 de ani din viața parohiei Sînmiclăuș	209
Jenő Kiss iun.	
Trecutul și prezentul parohiei Făgăraș	213
Dr. Károly Ūrmösi	
Amintiri despre profesorul meu	218

LUCRĂRI OMILETICE

Dr. Lajos Kovács	
Ascultați, privegheați și vă rugați	221
László Lőrinczi	
Mîntuitorul	224
Imre Gellérd	
Calea lui Iisus	227
Păstorii	229
Comori ascunse	232
Caracteristicul omului creștin	236
Sándor Zoltán	
Semnul caracteristic al discipolilor lui Iisus	240
Ferenc Fazakas	
Bucuria și frumusețea muncii	242
Mózes Nyitrai	
Sămînța	245
Sándor Keresztes	
Ce nou ne poate spune turnul lui Babel?	247
Endre Májay	
Cheamă-mă în ajutor!	250
VIAȚA BISERICESCĂ	253
ȘTIRI BISERICESTI	261
RECENZII	265

Colectivul de redacție — Editors
 Președintele și redactor responsabil: P.S.S. dr. Lajos Kovács,
 membrii dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), Árpád Szabó
 și Dezső Szabó (redactori) și Ferenc Sebe.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. România

Volume 79

1973

Numbers 3—4

CLUJ

CONTENTS

Welcome to the Executive Committee of the IARF!	124
August 23	127
Thoughts at the occasion of the 26th anniversary	129

STUDIES

The necessity of the rebirth, dr. L. Kovács	131
In the service of God and man, dr. L. Kovács	137
I confess my faith, L. Lőrinczi	148
Among American unitarians, dr. I. Mikó	158
The development of religious tolerance in Poland, dr. J. Ferencz	161
Ralph Waldo Emerson, dr. J. Erdő	164
John the Baptist and the Qumran community, A. Szabó	176
The history of Christmas, dr. I. Borbély	187
Unitarian graves in the Házsongárd cemetery in Cluj, D. Szabó	190
Contributions to Sámuel Brassai's editorial activities, K. Borbáth	203
Unitarian parish in Asinip, D. Simén	206
32 years from the life of the unitarian parish in Sînmiclăus, P. Halmágyi	209
The past and present of the unitarian parish in Făgăras, J. Kiss	213
I remember my professor, dr. K. Ūrmösi	218

SERMONS

Be alert, be wakeful and pray, dr. L. Kovács	221
A deliverer has been born to you, L. Lőrinczi	224
The way of Jesus, I. Gellérd	227

271

Shepherds, I. Gellérd	229
Hidden treasures, I. Gellérd	232
The characteristics of the christian, I. Gellérd	236
The distinctive marks of Jesus's disciples, S. Zoltán	240
The joy and beauty of the work, F. Fazakas	242
The seed, M. Nyitrai	245
Can the tower of Babel tell us anything new? S. Keresztes	247
Ask me for help, E. Májay	250
CHURCH LIFE	253
NEWS	261
REVIEWS	265

Redacție — Editorial Office
Cluj, Bulevardul Lenin nr. 9, R. S. România. Tel. 146-09

Intreprinderă Poligrafică Cluj: 1974 — 3117, 500 ex.

